

جلد: ۴۶ * شماره: ۳ * اگست / ستمبر ۲۰۲۴ء

دومای
شیرازہ
پہاڑی

دومای
شیرازہ
پہاڑی

جلد: ۴۶ * شماره: ۳ * اگست / ستمبر ۲۰۲۴ء

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجز

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجز

PAHARI

Bi-Monthly
SHEERAZA

Volume: 46 * Issue: 3 * Year: 2024



Published by:

Jammu & Kashmir
Academy of Art, Culture and Languages

شیرازہ

دو ماہی

(پہاڑی)

جلد: ۳۶ شماره: ۳ اگست/ستمبر ۲۰۲۲ء

نگراں: ہرویندر کور
(بے، کے، لے، ایس)

مدیر اعلیٰ: ڈاکٹر مرزا فاروق انوار

مدیر: محمد ایوب میر

معاون: عبدالواحد منہاس

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹس، کلچر اینڈ ٹیلیوگوجیز

ناشر :

سیکریٹری جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجس۔ لالمنڈی سرینگر
کمپوزنگ: عبدالواحد منہاس / امتیاز احمد خان / بشیر احمد نجار
چھاپ خانہ: جموں و کشمیر گورنمنٹ پریس۔ سرینگر
تعداد: 300
سرورق: بشیر احمد بصیر
قیمت: 100 روپے
پبلی کیشن آفیسر: شازیہ بشیر
پبلی کیشن معاونین: شمیر احمد میر / طاہر سلطان

نوٹ :

اس شمارے پنج شامل مقالیاں تہ دیگر مشمولات
پنج ظاہر کیتی گئی آراء نال ادارے ناگلا یا جوؤ اتفاق
ضروری نیہہ..... (ادارہ)

رابطہ انہاں موبائل نمبراں اُپر کرو:

9596929801, 9469249766, 7006613674

چھٹی اس پتے تے لکھو:

چیف ایڈیٹر

(پہاڑی)

جموں اینڈ کشمیر

اکیڈمی آف آرٹ، کلچر

اینڈ لینگویجس

لالمنڈی سرینگر

فہرست

| | | |
|--------|------------------------|---|
| 5 | ڈاکٹر مرزا فاروق انوار | پہلی گل |
| | | مقالے: |
| 7 | میر غلام حیدر ندیم | پہاڑی زبان دا تاریخی پس منظر: ہک جائزہ |
| 29 | سید جاوید حقانی | پہاڑی زبان بچ کجھارتاں نی افادیت |
| 49 | محمد اشفاق منجا کوٹی | پہاڑی صوتیات |
| 60 | اعجاز احمد | ”کریمیا“: اک خلاصہ |
| | | افسانے: |
| 69 | محمد اقبال شال | تریڑاں |
| 73 | عبدالقیوم شال ساحل | جھیل ڈل |
| 79 | شبیر احمد خان شمس | گھرا |
| 81 | رخسانہ کوثر | پردہ |
| 83 | الطاف حسین جنجوعہ | مرچاں نے تہکھ |
| 88 | منشی پریم چند | اٹی ٹلہ |
| 97-101 | | حمک فہ فحنتاں: |
| | | میر شیر محمد پرواز۔ عبدالمجید حسرت۔ نذیر حسین شاکر۔ محمد شریف مٹھوٹی۔ مشکورا احمد شاد |

عَنْ لَان:

102-129

خورشید کرمانی۔ شیخ ظہور۔ محمد منشا خاکی۔ گرثرن سنگھ گلشن۔ بشیر اختر۔ گلاب الدین جزا۔
ڈاکٹر عارف ملک۔ ثمینہ تھر مرزا۔ ملک ذاکر خاکی۔ دانش اشفاق ترک۔ سید وقار دانش۔
وکیل احمد حیات۔ غلام رسول خان۔ ارشاد کامل۔ محمد بشیر خاکی۔ محمد صادق قریشی۔ نذہت نسریں۔
بشارت علی خان راز۔ ممتاز احمد چودھری۔ محمد یقین فانی۔ محمد رفیق خان رفیق۔ طارق احمد طارق۔
سید خورشید حسین شاہ۔ صدام صارف۔ ملک سلیم اختر۔ شائستہ انجم۔ سجاد احمد قریشی۔ نذیر احمد دلجانی

نُعَلِمَانُ فَنُهَ فَعَلِي:

130-142

محمد عظیم خان۔ معراج راہی۔ ڈاکٹر نزل و نود۔ نعیم کرناہی۔ محمود طاہر۔ جنت حسین سلیم۔
محمد رفیق زنجی۔ نشاط افروز نعیم۔ افتخار احمد قریشی۔ خواجہ پرویز دلبر۔ محمد خورشید منور

گپیت:

143-146

پرویز ملک۔ شام لال شرما۔ ملک سلیم اختر

دُرَامَه:

147

عبدالرشید لون غمگین

ماؤ داتق

فانوی:

163

پرویز مانوس

قبیلہ (قسط: سوم)





پہلی گل

شاعر مشرق علامہ اقبال آکھیا سی ۔

سکوں محال ہے قدرت کے کارخانے میں

ثبات ایک تغیر کو ہے زمانے میں

واقعی تبدیلی قدرت کاملہ ناک رواں دواں سلسلہ ہے تہا یہ تاقیامت جاری رہسی گا۔
انسانی زندگی اپنی پیدائش تھیں موت تکرار لگا تار تبدیلی نے عمل تھیں گزرنی اے۔ کائنات نی ہر چیز
وچ تبدیلی ناعمل دخل ناگزیراے۔

جموں و کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجس وی تغیر و تبدل نے اس عمل تھیں باہر
نیہہ۔ اتھے وی اس تبدیلی نے عمل تھیں گورنیاں ہو یاں اکثر اس نے سربراہ بدلنے رہنیں۔
اکیڈمی نی تاریخ وچ اس ویلے تکر کوئی ۲۶ سربراہ (سیکرٹری) بدلی چکے ہن۔ اسے سلسلے نی اک
کڑی نے طور آنجہانی بھارت سنگھ منہاس کی ۱۵ مئی ۲۰۲۲ء وچ سیکرٹری اکیڈمی تعینات کیتا
گیا، جیہڑے ۱۹ جولائی ۲۰۲۳ء تکر اس عہدے ورفائزر ہے۔

بھارت سنگھ منہاس جموں کشمیر ایڈمنسٹریٹو سروسز نال تعلق رکھنے سن تہ اس تھیں پہلاں اوہ
محکمہ ہائر ایجوکیشن وچ وی اپنی خدمات انجام دینی چکے سن۔ JKAS کرنے تھیں بعد انہاں
بکھرے بکھرے محکمیاں وچ بکھری بکھری حیثیت نال کم کیتا۔ اسراں اوہ اپنے اندر وسیع تجربہ
رکھنے سن۔ سیکرٹری اکیڈمی نی حیثیت وچ تعیناتی تھیں بعد انہاں کی اک بکھرے ماحول نال
واسطہ پیا۔ کیاں جے اکیڈمی اک علمی ادبی تہ ثقافتی ادارہ اے تہ اس نے کجھ اپنے تقاضے ہن۔
اتھے محض بیرو کرینک اپروچ نال کم نیہہ چلانا۔

اپنی تعیناتی تھیں بعد انہاں کی اس ادارے ہور اس نے ماحول کی سمجھنے وچ کجھ مہینے ضرور لگے مگر بہوں جلدی اوہ اپنے آپ کی اس بدلے ہوئے ماحول وچ ٹھہالنے وچ کامیاب ہوئی گئے۔ اکیڈمی نے ماحول ہور اسنی ضروریات کی سمجھنیاں ہویاں انہاں اپنے آپ کی اس ماحول نال ہم آہنگ کیتا۔ اسراں اوہ اس ادارے اندراک ادب دوست ماحول ناحصہ بنے۔

انہاں بحیثیت سیکریٹری اکیڈمی جموں کشمیر نی ثقافت ہور ادب نی پرورش واسطے ہر ممکن قدم چایا۔ دراصل جدوں انہاں سیکریٹری اکیڈمی ناعہدہ سمہالیا، اُس ویلے جموں کشمیر اک بدلی ہوئی صورت حال تھیں گزر رہیا سی۔ جموں کشمیر نی سیاسی صورت حال بدلی چکی سی تہ زندگی نے ہر شعبے وچ بدلاؤ نارجان چل رہیا سی۔ اس دوران اکیڈمی نی Re-organisation دی ہوئی۔ سب کجھ نویں سرترتیب و تاجارہیا سی۔ بہر حال انہاں تمام مشکلاں کی انہاں بخوبی عبور کیتا ہور اکیڈمی ناک نواں ٹھہانچہ تیار کرنے وچ کامیاب ہوئے۔ ہُن اوہ اک تجربہ کار سیکریٹری اکیڈمی نی صورت وچ جانے پہچانے جان لگے سن ہور اکیڈمی نویں سر پٹری وچ چڑھ چکی سی، مگر قدرت کاملہ کی کجھ ہور ای منظوری۔ بد قسمتی نال اچانک اوہ بیمار ہو گئے ہور تقریباً چار مہینے بستر علالت و رہن تھیں بعد ۱۹ جولائی ۲۰۲۲ء کی اس فانی دنیا تھیں کوچ کر گئے۔

منہاس ہوراں نی اچانک وفات اک نوجواں ایڈمنسٹریٹری موت سی۔ پورے جموں کشمیر وچ اس منحوس خبر کی سنی صدے نی اک لہر دوڑ گئی۔ اس ادارے واسطے وی ایہہ اک عظیم صدمہ سی۔ بہر حال قانون قدرت اٹل اے تہ آساں کی اس نے آگے سر تسلیم خم کرنا ہی پڑنا اے۔ آسین اس موقعے ورا انہاں نی آتمانی شانتی واسطے دُعا کرنے آں۔ اکیڈمی انہاں نی خدمات کی ہمیشہ یاد رکھی گی۔

زیر نظر شمارہ اپنی روایتی مضمولات نال حاضر اے تہ آساں کی اُمید اے جے قارئین حضرات آساں کی اس بارے وچ اپنی ناقدانہ رائے نال ضرور نوازن گے۔

ڈاکٹر مرزا فاروق انوار

سرینگر

۲۷ ستمبر ۲۰۲۲ء



پہاڑی زبان دا تاریخی پس منظر

هك جائزه

کسے وی زبان دا منظر نامہ پیش کرن تُوں پہلیاں لفظ زبان دے معنی ہور مفہوم کو سمجھنا ضروری ہوندا ہے۔ ایہہ ہک ایجا موضوع ہے جس تے بحث کردیاں بڑے بڑے ماہر لسانیات اختلاف دا شکار رہے دے ہین ہور ہُن انہاں اختلافی مسلیاں تے بحث کرنے دی زیادہ گنجائش وی موجود نیہہ۔ چونکہ زبان دی پیدائش ہور ارتقاء دا عمل مچ ہی پیچیدہ ہور پُر اسرار ہوندا ہے۔ ایہہ عمل غیر محسوسانہ انداز نچ ہک نایاب زمانے تھیں شروع ہوندا ہے ہور جس ویلے اسدی کوئی شکل متعین ہو جلدی ہے تہ کسے زبان دا وجود عمل نچ ایندا ہے۔ اس گل تھیں وی کوئی انکار نیہہ کہ مختلف بولیاں ہور زبانوں دے باہم الفاظ تہ محاورے مل جل کا زبان دی ہک نویں صورت کو جنم دیندے ہین۔

ماہری ذاتی سوچ دے مطابق زبان جیہڑی ظاہری طور تے انسان دے ہک آلہ نطق یعنی چہرہ داناں ہے۔ اصل نچ قدرت دی طرفوں ہک مچ بڑا نظام گویائی Sound system ہے۔ جیہڑا مختلف انسانی اعضاء مثلاً چہرہ، خلق، گلہ، دند، ہلکوم، تک ہور ٹھڈاں تے مشتمل ہے۔ جنہاں ساریاں دی حرکت نال انسان دے خیالات تہ جذبات مختلف لفظاں تہ وازاں نچ ظاہر ہوندے ہین ہور اس حقیقت دی رونال اپنے خیالات وہ جذبات کو دویاں تک پُچھائے دا بے مثل ذریعہ زبان ہی ہے۔

ہک ماہر لسانیات جناب خلیل احمد صدیقی اپنی ہک کتاب ”زبان کیا ہے“ بچ زبان دی تعریف کر دیاں ہوئیاں لکھدے ہین۔

”زبان انسانی خیالات اور احساسات کی پیدا کی ہوئی ان تمام عضوی اور جسمانی حرکتوں اور اشاروں کا نام ہے جن میں زیادہ تر قوت گویائی شامل ہے اور جن کو ایک دوسرا انسان سمجھ سکتا ہے اور جس وقت چاہے اپنے ارادے دُہرا سکتا ہے۔ سنائی دینے والی وہ نطقی آوازیں جو زبان اور متعلقہ اعضائے نطق کے باہمی عمل سے وضع ہوتی ہین انہیں زبان کہا جاتا ہے۔“

ماہر لسانیات ڈاکٹر امیر اللہ خان شاہین ہوراں اپنے سادہ فہم تہ سہل لفظاں بچ زبان دی تعریف کر دیاں لکھیا دا ہے:

”زبان الفاظ کا مجموعہ پریشان بیہہ بلکہ ایک نظام اصوات ہے۔ اس نظام کی تشکیل یا زبان کی صورت گری اس طرح ہوتی ہے کہ زبان جملوں یا عبارتوں سے، عبارتیں الفاظ سے اور الفاظ اصوات یا آوازوں سے بنتے ہین۔“

مغرب دے ماہر لسانیات ڈیوڈ کرسٹل David Crystal لکھدے ہین:

”زبان انسان کے ذریعہ تلفظ ہونے والی آوازوں کے استعمال یا انکی آوازوں کو تحریر میں حروف کے ذریعے پیش کرنے کا نام ہے۔ جسے کوئی سماجی گروہ منظم اور رسمی طور پر خیالات کی ترسیل کیلئے استعمال کرتا ہے۔“

ہک ہور مغربی برڈمان Berdaman دے خیال بچ زبان خیالات ہور ابلاغ دی ہک قسم بیہہ بلکہ ہک طراں دا سوچنے دا عمل ہے ہور ہک وسیلہ ہے سوچنے دا جیہڑا انسان نال جڑیا دا ہے ہور انسانی ضرورت وی ہے۔

زبان دی ابتداء کیاں ہوئی؟ گتھوں ہوئی؟ ایہہ گجھ ایجے سوالات ہین جیہڑے دلچسپ وی ہین۔ بحث طلب وی ہین ہور جواب طلب وی۔ انہاں سوالاں دے جواب ٹھونڈ دیاں تہ تحقیق کر دیاں ایہہ پتہ لگدا ہے کہ انہاں ساریاں نظریاں دی بنیاد صرف قیاس تہ ہی رکھی گئی دی

ہے۔ ہوسکدا کہ اوہ قیاس حقیقت دے نیڑے تریڑے وی ہون مگر ماہرین اس سلسلے بچ کسے
 لکھیں نظریے تے متفق نظر ایندے۔ زبان دی شروعات دے بارے بچ قدیم ترین نظریہ مذہب
 دا ہے جسکو اُلوہی نظریہ آکھیا جلد ا ہے۔ یہودی ہور عیسائی مذہب دے مطابق منڈوں سارے
 انسان ہک ہی زبان بولدے آسے ہور اوہ عبرانی زبان آسی۔ افلاطون سُن ”عہد نامہ عقیق“ بچ
 لکھیا دا ہے کہ زمی تے گزر بسر کرن والے تمام وحشی جانوراں کو، کیڑے مکوڑیاں کو ہور تمام پرند
 وچرند کو پیدا کیتے توں بعد اللہ تعالیٰ سُن آدم ہوران کول آندا ہے کہ دکھاں آدم انہاں کو کس کس
 ناں نال پکاری۔ اس ویلے آدم ہوراں انہاں کو جیہڑے جیہڑے ناں نال بلایا اوہی اُن دے ناں
 ہو گئے۔ اس دلیل تھیں پتہ چلدا ہے کہ آدم ہوراں اپنی زبان تھیں جیہڑے الفاظ ادا کیتے اوہ
 سارے با معنی اصوات دا مجموعہ آسے ہور اوہی زبان دا ابتدائی نمونہ وی آسے۔ مگر ماہڑے نزدیک
 ایہہ تمام گلاں قیاس ہور فلسفے نال جوی دیاں ہین جنہاں نال ہر ذہن دا متفق ہونا ضروری نیہہ۔
 اسدے برعکس قرآن کریم دے مطابق اللہ پاک سُن خود آدم کو مختلف چیزاں دے ناں سکھالے۔
 یعنی زبان دی ابتدا خود باری تعالیٰ دی زبان تھیں ہوئی اس گل دی دلیل بچ قرآن کریم دے الفاظ
 ہور حکم گجھ اسراں ہے:

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا

ترجمہ: اور علم دیاں اللہ پاک نے حضرت آدم کو کل چیزوں کے اسماء یعنی ناموں کا“
 بہر حال یہودی ہور عیسائی عبرانی کو پہلی زبان آکھدے ہین۔ مسلمان عربی کو آسمانی ہور
 آفاقی زبان مندے ہین۔ ہندو، سنسکرت، کوردیو بانی زبان آکھدے ہین۔ بدھ مذہب دے پیرو
 کار ”پالی“ کو پہلی زبان تصور کر دے ہین۔ جد کہ چینیاں دے مطابق ”اردھ ماگدھی“ انساناں
 ہور حیواناں دی ازلی زبان ہے، یعنی تمام مذہباں دے لوک اپنی اپنی زبان کو ہی ابتدائی زبان
 آکھدے ہین۔ لیکن ڈاکٹر گیان چند زبان دی ابتداء دی ٹھونڈ تہ پر چول تے اپنے خیالات دا
 اظہار کر دیاں لکھدے ہین:

”زبان کے آغاز کی توجہ کرنا اندھیری کوٹھری میں ٹٹولنے کے مترادف ہے۔“

یہی وجہ ہے کہ جب پیرس میں لسانیاتی سوسائٹی قائم کی گئی تو اسکے دستور کی دفعہ 2 میں لکھ دیا گیا کہ سوسائٹی زبان کے آغاز یا ایک عالمگیری زبان کی تخلیق کے بارے میں کوئی مراسلہ منظور نہیں کرے گی اور نہ ہی اس پے کوئی مزید بحث ہوگی۔“

جتھا تکرزیر موضوع پہاڑی زبان دا تعلق ہے اس زبان دے تاریخی پس منظر دی تحقیق ہور پُر چول تھیں پتہ لگدا ہے کہ ایہہ زبان ماہر لسانیات دی رائے دے مطابق ہند آریائی لسانی گروہ دی ہک ہند آریائی شاخ ہے۔ ہند آریائی اصل بچ ہند یورپی جسکو اسیں Indo European آکھدے ہاں دی ہک ذیلی اکائی ہے۔ ہند آریائی بچ پہاڑی دے علاوہ اُردو، سندھی، پنجابی، مراٹھی، بنگالی تہ ہور کئی دوسیاں زبانان شامل ہین۔ برصغیر ہندوپاک دیاں زبانان تے ابتدائی کم ماہر لسانیات سر جارج گریسن Sr. George Grairson سُن کیتا دا ہے اپنی شعرہ آفاق تصنیف Linguistic survey of india بچ انہاں پہاڑی زبان کو زبانان دے ہند آریائی خاندان دے پشاپہ گروہ دا ہک ذیلی گروہ شمار کیتا دا ہے۔ جس دے مزید نکلے نکلے ترے گروہاں بچ تقسیم یعنی بنڈھیا گیا دا ہے ہور ہر گروہ بچ کئی زبانان تہ بولیاں شامل ہین۔ اس تھیں ایہہ گل صاف دسدی ہے کہ پہاڑی صرف زبان نیمہ بلکہ بچ ساریاں زبانان دا ہک گروہ ہے۔ جہاں بچ پہاڑی دے ناں دی ہک اوہ زبان وی ہے جیہڑی جموں و کشمیر بچ بولی جلدی ہے۔ گریسن سُن پہاڑی گروہ دیاں زبانان کو تراں نکلے گروہاں بچ بنڈھ کا اُندا مطالعہ آسان بنائے دی کوشش کیتی دی ہے لیکن اوہ ہند آریائی زبانان دے پہاڑی گروہ دے بگدے دے دیا جئے بے مثال تسلسل دے باعث تذبذب دا شکار ہوکا ریاست جموں و کشمیر دی پہاڑی زبان کو غیر متعین یعنی Unspecified آکھے تے مجبور ہو گیا دا ہے۔ اس گل تھیں ثابت ہوندا کہ اوہ خطے دی اس زبان دے متعلق کسے حتمی نتیجے تے نیمہ بچ سکیا۔

ڈاکٹر محی الدین قادری زور سُن ہند آریائی زبانان جہاں بچ پہاڑی زبان وی شامل ہے کو پراکرتیں آکھیا دا ہے۔ جس دی وجہ توں ہک طرف پہاڑی زبان دے ارتقائی دور دی نشاندہی ہوندی ہے ہور دوسری طرف اُس دا ہندوستان دی قدیم زبانان بچوں ہک ہونے دا ثبوت وی ملدا

ہے۔ بک ہور ماہر لسانیات مسٹر بین Mr. Bein سُن دی گریسن ہوراں نال اتفاق کردیاں
ہونیاں پہاڑی زبان کو ترہاں حصیاں بچ بندھیا دا ہے:

1 مشرقی پہاڑی

2 مرکزی پہاڑی

3 مغربی پہاڑی

جموں کشمیر بچ بولے جُلے والی پہاڑی دا تعلق مسٹر بین مغربی پہاڑی زبان دس دیاں
ہونیاں ایہہ زبان بولے والے لوکاں دے متعلق لکھدے ہین:

”پہاڑی لوگ اس عظیم قبیلے سے تعلق رکھتے ہین جو ریاست جموں و کشمیر
میں پیر پینچال کے جنوبی حصے مثلاً ہزارہ، کوہ مری، مظفر آباد، میر پور، جموں اورہ کٹھوہ
سے لیکر ہماچل پردیس کے اونچے علاقوں سے ہوتا ہوا گڑھوال اورہ پھر نیپال کے
پہاڑی خطوں میں آباد ہے۔ مقامی فرق اورنگ وروپ کو چھوڑ کر ان لوگوں کی
تہذیب و تمدن اور سماجی طور زندگی بسر کرنے کے طور طریقوں میں کافی ہم آہنگی
ہے۔ ان کے معاشرتی حالات جو بنیادی یکسانیت ملتی ہے وہ انکی وحدت کا جیتنا
جاگتا ثبوت ہے۔“

ایہہ اقتباس اس گل دا ثبوت پیش کردا ہے کہ صدیاں پُرانی اس پہاڑی زبان دے شمالی
ہندوستان دے پہاڑی خطیاں بچ کھنڈرے دے بعد اس سُن کئی رنگاں دی رنگینی ہور آمیزش کو
قبول کیتا ہور علاقائی مناسبت نال اس کو کئی ناواں نال وی موسوم کیتا گیا۔ ایہہ زبان کسے جانی
ہندکو، کسے جانی پوٹھواری، کسے جانی پہاڑی تہ پارمی ہور گُرے پونچھی دے حسین رنگا نال رنگی
گیندی رہی لیکن قدیم تاریخی پس منظر ہور پہاڑاں نال ڈونگی نسبت دی روشنی بچ ریاست جموں
و کشمیر دے آہین دی تشکیل دے ویلے اس واسطے پہاڑی ناں ہی دا انتخاب کیتا گیا۔ معروف
کشمیری ادیب، محقق ہور تاریخ دان آنجہانی موتی لعل ساقی جتھا پہاڑی زبان نال ہور پہاڑی ثقافت
نال ڈونگی تہ دلی دلچسپی رکھدے آسے اُتھا پہاڑیاں دی نسلی شناخت ہور اس قبیلے دی زبان دے

بارے بچ اُندا ہک مخصوص زاویہ نگاہ رہیاداہے۔ کشمیر ہی تھیں شائع ہوئے دے ہک رسالہ ”شمس بڑی“ بچ چھپے دے ہک مضمون پہاڑی لوک اور زبان“ بچ موتی لعل ساتی لکھدے ہین:

”معنوی اعتبار سے ہر وہ شخص پہاڑی ہے جو پہاڑی کی گود میں سکونت پذیر ہے۔ اس اعتبار سے تو گجر، گدی، کیرت اور کھش کے علاوہ نیل گری پہاڑیوں میں رہنے والے سب ہی قبیلے پہاڑی ہیں۔ مگر خصوصی تواریخی سماجی اور سیاسی حالات نے پہاڑی کو ایک اصطلاحی رُپ دے دیا ہے۔ لفظ پہاڑی زبان پر آتے ہی خاص قبیلے کے لوک ہماری آنکھوں کے سامنے آجاتے ہیں۔ اس طرح یہ لفظ نسلی شناخت اور خصوصی زبان کی علامت بن گیا ہے۔ زمانہ قدیم سے لیکر آج تک جس قبیلے کو سنسکرت کی کتابوں میں ”کھیش“ اور مغربی دستاویزات میں ”کیساہٹ“ کہا گیا ہے وہی لوگ اب پہاڑی کہلاتے ہین۔ نہ صرف لوگ بلکہ انکی زبان بھی پہاڑی کہلاتی ہے۔ اس طرح ایک عام سا لفظ ایک دو معنی اصطلاح بن گیا ہے۔ جسکے معنی ہر اصطلاح کی طرف سکھ بند اور مقرر ہین۔“

اسی مضمون بچ اگا چل کا موتی لعل ساتی پہاڑی قبیلہ ہور پہاڑی زبان کو کھش قبیلہ قرار دیندیاں آکھدے ہین کہ کھشاں دی ایہہ زبان آریائی زبانان دے خاندان تھیں تعلق رکھدی ہے ہور پشلیاں نال نزدیکی رابطے رہنے دی وجہ نال اس ہند آریائی زبان تے پشچ زبانان دے ڈوہنگے اثرات مرتب ہوئے دے ہین۔ کشمیر دی تاریخ بچ کھش ہک سیاسی طاقت دے طور تے چھویں صدی عیسوی بچ اپنا سیاسی ہور فوجی مرتبہ قائم کرچے دے آسے۔ قدامت دے اعتبار نال نیل مت پوران، کوراج ترنگتی“ تے برتری حاصل ہے۔ کلہن دی راج ترنگتی بارہویں صدی دی تخلیق ہے جبکہ نیل مت دا زمانہ ستویں ہور اٹھویں صدی عیسوی دے بشکاردا ہے ہور نیل مت بچ دی کھشاں دا ذکر آیا دا ہے۔

مختلف جغرافیائی خطیاں بچ رانج ہون دی وجہ نال پہاڑی زبان بچ لفظاں دا ذخیرہ، مرکبات، مجاورات ہور اصطلاحات دا کثرت نال موجود ہونا ہک فطری عمل ہے ہور ہک مالا مال

زبان ہون دی ضمانت وی تہ علامت وی۔ ڈوگریاں حکومت دے دور حکومت پنج جموں و کشمیر پنج پہاڑی بولن والے اگر چہ کھٹے تہ جمع نیہہ ہین مگر مشرق پنج کھشال وادی تھیں شروع ہوکا اس زبان دے بولن والے مغرب تھیں ہوندیاں ہویاں شارداتک دے علاقے پنج موجود ہین۔ ہک لحاظ نال دکھیا جلے تہ پہاڑی زبان جموں و کشمیر دے آساں پاساں ہک دائیرہ جیا بنی دی ہے۔ میں سمجھدا ہاں کہ ہک کثیرالجهت زبان ہون دے ناطے پہاڑی زبان پنج ہک ہمہ گیر زبان بنن دی پتہ پڑر صلاحیت ہے۔ اس زبان دی ہک ہور زبردست خصوصیت ایہہ ہے کہ اسدے بولنے والے مختلف علاقیاں پنج کھنڈرے دے ہین ہور اسد ارشتہ اپنی تہرتی تے بولنے والیاں نال نہایت ہی استوار ہے۔ شاید ایہی وجہ ہے کہ دونیاں زبانان دی صدیاں دی بالادستی دے باوجود وی ایہہ زبان زندہ ہور پائندہ ہے۔

ہک ہور ماہر لسانیات فریڈرک سن اپنی کتاب Northen barrier of india پنج لکھیا دا ہے کہ اشوک دے دور حکومت پنج پہاڑی زبان سن خاصی ترقی تہ کھنڈیا حاصل کیتا دا آسا ہور بدھ مت دے دور پنج ایہہ زبان ترقی دی بلندیاں تک پہنچ گئی دی آسی۔ فریڈرک ڈویو پہاڑی لوکاں کو ڈوگریاں تھیں کئی دسدیاں لکھدے ہین کہ پہاڑی لوک مچ قد آور، ہٹے کٹے، سچیلے جوان ہور خوبصورت ہوندے ہین۔ ایہہ لوک پہاڑی ڈھلواناں پنج آباد ہین ہور اندی اپنی زبان ہے جس کو پہاڑی آکھیا جلد ہے۔ دوہور مغربی ماہر لسانیات ”مارکنڈے“ ہور ”جانی جیمز“ دی تحقیق دے مطابق راجہ پورس جیہڑا جہلم اور چناب دے بشکار علاقے دارجہ آسا اُسدی سلطنت دی سرکاری زبان ایہی پہاڑی زبان آسی۔ کشمیر دے مشہور مورخ محمد الدین فوق دے مطابق جموں و کشمیر پنج بولی جلمن والی پہاڑی زبان پوٹھواری ہی ہے۔ اوہ لکھدے ہین کہ پوٹھواری داشہر موجودہ اسلام آباد پاکستان“ کسے زمانے ہک راجپوت راجے دی راجدھانی آسا ہور اُسدے راج پاٹ دی سرکاری زبان ایہی پوٹھواری یا پہاڑی آسی بلکہ راجے دی اپنی زبان وی ایہہ ہی آسی۔ مشہور و معروف محقق ہور تنقید نگار محمد یوسف ٹینگ لکھدے ہین کہ پہاڑی زبان بولے والے لوک اُس گندھارا کلچر دے وارث ہین جس کلچر دی کوکھ تھیں چندرگپت موریہ ہور کولٹیہ

جیاں شخصیتاں جنم کہندا۔ پہاڑی زبان دے ادیب، محقق تہ قائد جناب نذیر مسعودی ہوراں دے مطابق پہاڑی زبان دا ابتدائی تہ اصلی ناں ہند کوہ ہے۔ لفظ ہند تھیں مراد ہندوستان ہو کوہ تھیں مراد پہاڑ۔ اسراں مجموعی طور ہند کو تھیں مراد ہندوستانی پہاڑ بچ بولی گین والی زبان ہے۔ پہاڑی زبان دے ہک ہور نامور محقق، ادیب ہور ماہر لسانیات میاں کریم اللہ قریشی اپنی ہک کتاب جس دانان پہاڑی اور اردو ایک تقابلی جائزہ“ ہے بچ لکھدے ہین:

”پہاڑی زبان اور اُسکے بولنے والوں کو مہاراجہ اشوک کے عہد میں عرج حاصل ہوا۔ کیونکہ اشوک نے بدھ مت کے پرچار کیلئے خواص کی زبان سنسکرت کے مقابلے میں عوامی اور سہل زبان کو اپنایا۔ اس مقصد کیلئے مغربی پنجاب میں ٹیکسلا کے مقام پر ایک یونیورسٹی اور کشمیر میں گھنے جنگلات سے ڈھکے فلک بوس پہاڑوں کے دامن میں وادی نیلم کے کنارے شاردہ کے مقام پر شاردہ پیٹھ“ کے نام سے ایک اعلیٰ تحقیقی و تعلیمی ادارہ جسے بعض محققین نے یونیورسٹی کا نام دیا ہے قائم کیا جہاں بدھ عالم سر جوڑا کر تحقیق و تصنیف میں جُٹ گئے اور یہاں کی مقامی زبان پہاڑی میں بدھ مذہب کی ہزاروں کتب تخلیق کیں۔“

معروف محقق، افسانہ نگار ہور پہاڑی زبان دی جدیدیت دے ہک اہم جرنیل ظفر اقبال منہاس اپنے ہک مضمون جموں و کشمیر کے پہاڑی لوک“ بچ اپنے خیالات دا اظہار کردیاں پہاڑی زبان دے توارینچی پس منظر دے متعلق لکھدے ہین:

”شمالی ہندوستان کے دو اہم اور عظیم دانش گاہوں یعنی ٹیکسلا اور شاردہ پیٹھ پر پہاڑی زبان کا قبضہ تھا۔ توارینچی آثار و شواہد اس بات پر دلالت کرتے ہین کہ شہنشاہ اشوک کے عہد سے کئی سو برس پہلے پہاڑی زبان شاردہ پیٹھ اور اسکے ارد گرد کے علاقوں میں بولی جاتی تھی۔ اشوک کے دور میں بدھ مت کو کشمیر میں عروج حاصل تھا اور شاردہ پیٹھ میں بدھ مت پر کھوج اور تحقیق کا کام زورں پر تھا۔ ہماچل، نیپال، تبت اور دوسرے علاقوں سے بدھ عالم یہاں آ کر فیضیاب ہو رہے تھے۔ شاہی دربار

سے بُدھ عالموں کی ایک کونسل قائم کی گئی تھی جسے بُدھی سکول کے نام سے پکارا جاتا تھا۔ شاردا پیٹھ علم و دانش کے اعتبار سے سارے ملک میں مشہور تھی۔ جہاں اشوگھوش جیسا عظیم عالم درس و تدریس کے کام پر معمور تھا۔ اُس دور میں بُدھ مت کو پھیلانے کیلئے ایک سادہ اور عام فہم زبان کا انتخاب کیا گیا اور یہ زبان اُن دنوں وہاں مقامی سطح پر بولی جانے والی پہاڑی زبان تھی۔ جس کیلئے ایک نیا رسم الخط بھی ایجاد کیا گیا جسے بعد میں شاردا لہئی کا نام دیا گیا۔“

اتھا ایہہ گل قابل ذکر ہے کہ بُدھوں نے دیاں قائم کیتی دیاں انہاں یونیورسٹیاں پنج پہاڑی زبان شاردا رسم الخط پنج لکھی جلدی آسی۔ صدیاں دے بعد جس ویلے اسلامی دور پنج فارسی رسم الخط برصغیر ہندوپاک پنج رائج ہو یا تہ دوئیاں زبانان نالون پہاڑی زبان سُن وی ایہہ ہی لباس زیب تن کر کہندا۔ شاردا رسم الخط پنج پہاڑی زبان کھتے تھیں سبے پلے لکھی جلدی آسی۔ ایہہ رسم الخط آج وی غیر مسلم ”کھتری ہو رسکھ“ تاجر پیشہ افراد اپنے بہی کھاتیاں پنج استعمال کر رہے ہین۔ آج اس رسم الخط کو غیر مسلم لُندے رسم الخط دے ناں نال پکار دے ہین۔ لیکن دورِ حاضر دے پہاڑی رسم الخط کو نستعلیق رسم الخط آکھیا جلد ہے۔ جیہڑا فارسی، عربی ہو اُردو نالوں سبے تھیں کھتے لکھیا جلد ہے۔

راجہ نذر بونیاری مرحوم پہاڑی زبان و ادب دے حقیقی وارثاں بچوں ہک ہین۔ اوہ جتھا معروف کہانی کار، انشائیہ نگار ہو چھانٹے دے صحافی ہین اُتھا پہاڑی زبان دی تحقیق دالرساراکم اُندی محنت داصلہ ہے۔ نذر صاحب پہاڑی زبان دے واحد محقق ہین جنہاں اس زبان و ادب دی تحقیق پنج سارے مُلکاں دی خاک چھانی دی ہے۔ اوہ اپنی پُرچول دے مطابق پہاڑی زبان داتعارف کرال دیاں اپنی ہک کتاب ”نمل“ پنج لکھدے ہین:

”ہندومت اور بُدھ مت کے تذکروں میں پہاڑی زبان کی شناخت مشہور تاریخی ماخذ شاردا کے حوالے سے ہوتی ہے۔ جوان مذہبوں کا ایک بڑا دارالعلوم تھا۔ اس دارالعلوم سے پہاڑی زبان میں ہزاروں کتابیں تصنیف ہوئیں جو مختلف علوم

دنیوں پر مبنی تھیں۔ مختلف تذکروں میں ان کا ذکر ضرور ہوا لیکن انکا کوئی نسخہ مائے سوائے کچھ کتبوں کے موجود نہیں ہے۔ یہ تمام تحریری نسخے ابتدائی زمانے کے بے رحم ہاتھوں مٹ گئے۔ البتہ انکے کچھ نقوش پتھروں اور سہلوں پر کندہ کئے گئے ہیں۔ جنکے نمونے ٹیکسلا اور لاہور کے عجائب خانوں میں موجود ہیں۔ جن کے متعلق کہا جاتا ہے کہ قدیم کشمیری زبان کی یہی لہی تھی جو انیسویں صدی کے آخر تک رائج رہی۔ اسی لہی کو پہاڑی کہا جاتا ہے اور اسکولہندا اور ٹاکری کے نام سے بھی یاد کیا جاتا ہے۔“

ہندوستان بچ بدھ مت دے زوال نال پہاڑی زبان وی زوال پذیر ہوگی ہور شاردا پیٹھ دا علمی رنگ رُوپ ہک داستان بن گیا۔ شاردا پیٹھ دانش کدے دے بدلے مندر اں بچ تبدیل ہوگی ہور اسکولہندا دیوی دے نال پکاریا جلن لگا۔ دسویں صدی عیسوی بچ گلہن سُن راج ترگنی بچ اسدا ذکر شاردا مندر دے طور ہی کیتا دا ہے۔ لیکن بارہویں صدی تکر اتھا ہک عظیم الشان کُتب خانہ موجود آسا۔ بعد بچ ہندو مت دے عروج نال ہک وارنر سنسکرت زبان عروج پذیر ہوئی۔ جد کہ پہاڑی زبان دا وی حال اُوہی ہو یا جیہڑا بدھ دھرم دا ہویا۔ ہولیاں ہولیاں ایہہ زبان ہندوستان دے پہاڑی ناٹاں ہور دُور دراز حطرں بچ پناہ کھندے تے مجبور ہوگی۔ بدھاں ہور ہندواں دی آپسی کشمکش تہ دشمنی دی وجہ نال اس زبان دا تصنیف کیتا دا تمام علمی، ادبی ہور مذہبی خزائنہ خاکستر کیتا گیا۔ سنسکرت کو سرکاری سرپرستی حاصل ہوگی ہور نویں تصنیف و تالیف دا کم وی سنسکرت بچ ہی ہون لگا۔ ہُن پہاڑاں بچ بے والے پہاڑی زبان تہ بولدے رہے لیکن اس زبان بچ تصنیف و تالیف دا سلسلہ یکسر ختم ہو گیا۔ اس زبان دا ادبی سرمایہ ہُن صرف لوک ورثے یعنی Folk lore دی شکل بچ ہک پیڑھی تھیں دوئی تکر سینہ بسینہ منتقل ہوندا رہیا۔ ماہڑی اس گل دی تائید بچ پہاڑی زبان دے مشہور معروف ادیب ہور تحقیق نگار جناب خوشد یو مینی اپنے ہک مضمون بچ لکھدے ہین:

”یہ مصیبت زدہ زبان محض بول چال تک ہی محدود رہی۔ نسلیں بدلیں صدیاں گزریں مذہب اور عقیدے بدلے، بادشاہوں کی سلطنتیں بدل گئی۔ مگر

لوگوں نے اپنی زبان نہیں بدلی۔ وقت کی تیز دھند ہواؤں نے اس زبان کے لوگوں کو بوجہ غربت لکھنے پڑھنے کے رواج سے دوڑ کر دیا۔ مگر پہاڑی لوگوں نے اپنی غیر تمتدی اور جوانمردی کی وجہ سے اس زبان کو منہہ زبانی پیڑھی در پیڑھی چلائے رکھا۔ اس زبان کے لوک گیت، لوک کہانیاں، لوک ساز اور لوک ناچ لوگوں کی زندگی کا حصہ رہے اور پوں پہاڑی زبان سینہ بسینہ زندگی کا سفر طے کرتی رہی۔“

اس گل تھیں کوئی انکار نبیہ کہ پہاڑی فوک لوور دی برکت نال ایہہ زبان ہزاراں مخالفتاں دے باوجود اپنی حیاتی داصر ف اعلان ہی نبیہ کردی رہی بلکہ اپنی حرارت ہور حرکت دی کامیاب چہاتھی دی ماردی رہی۔ پہاڑی فوک لوور دی مد نال پہاڑی عوام ہور اندے گزرے دے زمانے دے متعلق کافی ہور قیمتی معلومات حاصل کیتیاں جل سکدیاں ہن۔ انہاں لوکاں دے رسم و رواج، عقیدے، روایتاں، گزر بسر، مزاج ہور ذہنی رویے وغیرہ تے پہاڑی فوک لوور خاطر خواہ روشنی سدا ہے۔ اس گل ناچ دی کوئی شک نبیہ کہ موجودہ الیکٹرانک میڈیا ہور انٹرنیٹ دے دیوہیکل دی کارستانی دے باوجود ہزاراں دی تعداد ناچ پہاڑی لوک گیت، لوک کہانیاں، لوک ناچ، لوک ساز، محاورے، ضرب الامثال کہاوتاں ہور حکایتاں وغیرہ پہاڑی گڑیاں تہ جنیاں دے زبان تے عام ہن۔ ایہہ اس زبان دی عظمت داثبوت ہن۔

صدیاں گزر جھلنے دے بعد ہندوستان ناچ مسلماناں دے عروج دے نال نال فارسی زبان کووی عروج حاصل ہو گیا۔ جتھا ہندوستان دیاں ہور ناچ ساریاں زبانان سن فارسی رسم الخط کو قبول کر کہند اُتھا پہاڑی زبان وی اُس بگدے دریا ناچ چھال مارکا روہرن پے گئی ہور فارسی رسم الخط یعنی نستعلیق رسم الخط کو قبول کر کہند ا۔ ملک دے اندر راج فارسی زبان کو سرکاری سرپرستی حاصل ہو گئی ہور اُس ٹھنڈی چھاماں دافایدہ چنیدیاں ہوئیاں پہاڑی زبان ناچ وی نستعلیق رسم الخط دے ذریعہ تصنیف و تالیف داکم محدود پیمانے تے ہی سہی مگر شروع ہو گیا۔ پہاڑی زبان دے دستیاب قدیم فنی پارے جیہڑے شعری مجموعیاں دی شکل ناچ ہن بیہویں صدی دے پہلے ہور دوئے دور ناچ تخلیق ہوئے۔ ایہہ اوہ دور آساجدوں ریاست جموں و کشمیر ناچ میاں محمد بخش باباجی

صاحب لاروی میاں محمد یونس المعروف بنیاں والے حضرت، میاں نظام الدین کیا نوئی، سائیں قادر بخش تہ کئی ایچے ہور صوفی شاعر سلوک و معرفت دے پھل کھنڈیا دے چل رہے آسے جہاں پھلاں دی خوشبو نال پہاڑی تہذیب تمدن تہ سماج خوشبودار ہوندا چل رہیا آسا۔ بیہویں صدی دے دوئے نصف اوائل پنج سائیں فقر الدین، روشن سنگھ آوارہ ہور عزیز خان کرناہی دے شعری کلام سن پہاڑی زبان دی عظمت کو اُجاگر کیتا۔ ہندوستان پنج مسلماناں دے عروج دے نال نال پہاڑی زبان دی تصنیف و تالیف محدود کیتاں رہی اُس دے جواب پنج ممتاز علی نیر لکھدے ہن:

”اسلام قبول کرنے کے بعد ایام کفر کی باتوں کو ہم نے یکسر بھلا دیا۔ پھر ان کو اپنے آپ سے منسوب کرنا عیب سمجھا اور یوں ہم علم و ادب کے بہت بڑے خزانے سے ہاتھ دھو بیٹھے۔ دوسری طرف اسلام قبول کرنے کے بعد ایک عرصے تک پہاڑی زبان کے بولنے والوں کے علم و ادب پر ہمیں سکوت نظر آتا ہے۔ اُسکی بڑی وجہ ذرائع ابلاغ کا نہ ہونا، نشر و اشاعت کے وسیلوں کا محدود ہونا، بوجہ غربت لوگوں کی مصروفیات لوگوں کا بڑھ جانا، مذہب اور نئے آقاؤں کی اُلجھنوں میں پھنس جانا، اس زبان کو غیر مسلموں سے منسوب کر دینا وغیرہ ایسے مسائل ہیں کہ جنکی وجہ سے جو کچھ ہوا بھی تو وہ سینہ بسینہ نسلوں میں منتقل ہوتا رہا۔“

اس دے بعد پہاڑی زبان ہور اسدے بولنے والیاں کو تھوڑا جیا ٹھہراؤ ہور قرار آیا ہی آسا کہ قدرت دی طرفوں ہک ہور قراری سٹ سن اس قوم ہور زبان کو شاید زخمی کر چھوڑیا۔ 1947ء دا انقلاب جس پنج ہندوستان دو پھاڑ ہو گیا ہور ریاست جموں و کشمیر دی وی غیر قدرتی جغرافیائی تقسیم ہو گئی۔ ایہہ تقسیم پہاڑی زبان دے ادبی سرمائے دی دنیا پنج پھکم کر گئی۔ اُس پھکم نال ایہہ زبان اپنے لکھاں بولنے والیاں سمیت دو پھاڑ ہو گئی۔ ریاست دو حصیاں پنج تقسیم ہوئی تہ پہاڑی آبادی دا تناسب وی یکسر بدل گیا۔ رشتیاں دی تقسیم نال لوکاں دے دل ویران تہ مجروح ہو گئے۔ کئی سالان تک ایہہ زبان کئی تہ ڈوری ہو کارہ گئی۔ کوئی وی اسدا وارث یا حال چکھے والا نہ

رہیا۔ البتہ اس زبان دے کچھ گننام شاعر اس زبان بچ حمد و ثناء، ہجر و فراق دے سُوہلے، سماجی نا
برابری دیاں رزمیہ گیتاں ہور داستاناں دی شکل بچ باہدا کردے رہے۔

ریاست دی تقسیم نال پہاڑی لوک پچھڑے دے فراق بچ کم و بیش ترہی سال تک
چھوڑ دے ہی رہے، پچھڑے تہ کلھڑے دے رشتیاں دادرد چنڈاں ماردار ہیا۔ ناخواندگی، محرومی
ہور مایوسی داچھڑھ تہیاڑی راتیں کئی سالاں نکر برنہار رہیا۔ آخر اللہ دی رحمت جوش بچ آئی ہور
سہتر دی دھائی بچ پہاڑی زبان دی شناخت ہور اچھائے تُو واسطے ریاست دے تعلیم یافتہ کچھ
پہاڑی نوجواناں دا ہک ٹولہ ایڈوکیٹ محمد نور اللہ قریشی تہ ایڈوکیٹ عبدالحمید خان ہوراں دی
قیادت بچ ریاست دے سیاسی اُفق تے نمودار ہويا۔ آل جموں و کشمیر پہاڑی کلچر اینڈ ویلفیئر فورم
ہک غیر سیاسی تنظیم دا قیام عمل بچ آندا گیا۔

آل جموں و کشمیر پہاڑی کلچر اینڈ ویلفیئر فورم ہک غیر سیاسی تنظیم دا قیام عمل بچ آندا گیا۔
اس فورم دی تشکیل توں پہلیاں ہی علاقہ کرناہ بچ پہاڑی کلچر کلب کرناہ پہاڑی زبان و ادب
ہور کلچر و ثقافت دی بازیافت واسطے دنداں دھڑاں ہوکا کم کر رہیا آسا۔ اس کلب دے اندر
علاقے دے نامور ادیب، شاعر، گایکار، موسیقار، ہور فنکار اپنے فن دا مظاہر کرکا لوکاں کو یکجا
کرنے دی کوشش کر رہے آسے۔ اس کلب دے تمام ممبراں علاقے دے باسوخ تہ اُچے
خانداناں تھیں تعلق رکھدے آسے۔ تعلیم یافتہ ہور بڑے بڑے سرکاری عہدیاں تے فائیز علاقے
داسر مایہ اس کلب دی کہنشاں بچ شامل آسے۔ مرحوم عالم قریشی دی قیادت بچ پہاڑی دے
معروف فنکار، گایکار تہ موسیقار ہور آرٹسٹ عبدالرشید قریشی ہور محمد مقبول خان دے علاوہ
عبدالرشید لون بشیر باغاتی، غلام حسن ڈار، راجہ عبدالجید خان، لقمان راہی، نصیر احمد مرچال، غلام
سرور میر، کفیل الرحمن خان، ایڈوکیٹ محبوب الہی، ڈاکٹر جہانگیر دانش، محمد اکرم حازق، غلام حیدر
خان، غلام حیدر پرواز خواجہ عبدالقیوم، خواجہ محمد آصف، خواجہ خورشید احمد، شیخ غلام نبی، قاضی
عبدالحمید، خواجہ عرفان عارف، سیف علی سیفی، غلام ربانی اعوان، نور احمد قریشی، رحمت اللہ خان،
محمد مقبول بٹ، سردار جوگیندر سنگھ انقلابی، راجہ بشیر خان، راجہ عبدالحمید خان محمد صادق خان،

شریف خان، علی اکبر شیخ، محمد سلیم شیخ، شفیق خان، غلام الدین چک، غلام نبی چک، محمد فاروق چک، محمد رفیع چک، محمد صادق شیخ، سکندر خان وغیرہ ہورچ سارے اچھے ادیب تہ فنکار اس کلب دے ذریعے اپنی اس لسانی تہ ثقافتی تحریک دے نو نہال بچے داپالانہ کر رہے آسے۔ ایہہ قدرت دا کرشمہ ہی آسا کہ اس کلب دا ہر فرد اپنے اندر ہک انجمن ہک ادارہ ہور ادب، ثقافت تہ فنکاری دا ہک بہترین نمونہ آسا۔

جموں و کشمیر پہاڑی کلچرل اینڈ ویلفیئر فورم دے زُعماء اپنی جیٹھاں سُن پہاڑی کلچرل کلب کرناہ دے سنج پہنالی نال اپنا لسانی سفر شروع کیتا۔ ایہہ قافلہ کرناہ تھیں نکل کا کشمیر دے تمام پہاڑی خطیاں بچ کھنڈر گیا ہور پہاڑی لوکاں اپنی گم شدہ شناخت کونویں طراں بحال کیتے واسطے کٹھنھا کرن پے گیا۔ کامیابی انداوالہانہ استقبال کیتا ہور لوک جوق در جوق اس تحریک نال شامل ہوندے گئے۔ انہاں دونیاں تنظیمیاں دی مثال اُس دور بچ اُس ماہر حکم یاداری جی آسی جیہڑا اپنی ڈگڈگی بجا کا تماشے نال لوکاں کو جمع کر کا اپنی طرف متوجہ کر داہے ہور ہر آخر تے اپنیاں دوایاں بچداہے۔ کلچرل کلب کرناہ جائی موسیقی دے پروگرام پیش کر دا، لوک گیتاں تہ لوک ناچ دے ذریعے لوکاں کو جمع کرے۔ اشتہاری قسم دے ڈرامے کھید کا لوکاں کو یکجا کر دا ہور ہر جس ویلے لوکاں اپنی زبان دی افادیت کو سمجھ گیندے ہور اپنی لسانی شناخت دی گم شدگی دا انہاں کو پتہ لگدا تہ اُوہ مرن مارن واسطے تیار ہو گیندے۔ بس لوکاں دی عقیدت دا لوہا گرم دکھ کا پہاڑی فورم دے لیڈر ہک زیرکھ کسی نالوں اپنے تھوڑے دی کراری سٹ مار دے۔ تقریراں ہوندیاں، شعلہ بیان مقرر لوکاں کو اپنے حقوق دی بازیابی واسطے تیار کر دے ہور پہاڑی لسانی تحریک اک سونامی نالوں کھنڈری جلدی۔ ماہڑی اس گل دی تصدیق بچ پہاڑی زبان دے قاید، ادیب، مفکر ہور ماہر لسانیات جناب نذیر مسعودی اپنے ہک مقالے ”پہاڑی زبان گزشتہ نصف صدی دے تناظر بچ“ لکھدے ہین:

”پہاڑی تحریک کرناہ تھیں اُوڑی تہ وادی دے مختلف پہاڑی علاقیاں مثلاً

ملنگام بانڈی پورہ، لارولی واڑ، لری ڈورہ، کریوہ مانوشوپیاں ہور انتت ناگ دے

کنڈی علاقے ساہیوال، ہاٹ ناٹ وغیرہ بچ پھیلی، فرجموں دے اضلاع پونچھ
ہور راجوری بچ پہاڑی ادیبوں، شاعروں تہ موسیقاروں کو پہاڑی قوم تہ کرناہ کلچرل
کلب دے کارٹناں سُن گراں گراں پگھ کا جگالیا۔“

اپنے ہک ہور مقالے پہاڑی کلچر تہ ادبی تحریک داپس منظر، بچ جناب نذیر احمد مسعودی
پہاڑی لسانی تحریک تہ کرناہ کلچرل کلب دے بارے بچ لکھدے ہین:

”اس پس منظر بچ ایہہ کوئی اتفاق دی گل نبیہ کہ موجودہ پہاڑی لسانی، ادبی
تہ ثقافتی تحریک وادی نیلم کرناہ، تھیں اٹھی دی ہے۔ اتھ دے پڑھے لکھے نوجوانوں،
ادیبوں تہ فنکاروں سُن ساریاں تھیں پہلیاں ایہہ چہنڈ اتھ بچ چایا۔ کرناہ کلچرل کلب
سُن مقامی طور تہ اپنا وجود منالیا تہ اتھوں نکل کا انہاں پہلیاں کیرن، کپواہ، اوڑی
تہ فرجموں پونچھ راجوری توڑیں گراں گراں تہ گلی گلی فرکا کلچرل پروگرام پیش کیہ تہ ہور
نال ہی نال لسانی تہ تمدنی خود شناسی کو ہک تحریک دارنگ دتا۔“

پہاڑی زبان دے ہک ہور صف اول دے نامور ادیب، افسانہ نگار، تنقید نگار، محقق تہ
ماہر لسانیات راجہ نذر بونیاری اپنی بے مثل کتاب ”پہاڑی زبان و ادب دی تواریخ“ ماہڑے
خیالات کو تقویت بخشدیاں ہوئیاں لکھدے ہین:

”وادی کشمیر ہور جموں دے پونچھ تہ راجوری ضلعیاں بچ پہاڑی کلچرل اینڈ
ویلفیئر فورم ناں دی ہک غیر سرکاری ہور غیر سیاسی تنظیم دیاں یونٹاں قائم ہوئیاں۔
اس تنظیم دا منشور ایہہ آسا کہ ریاست بچ بسنے والے پہاڑی لوکاں دی مجموعی ترقی
واسطے کوششاں کیتیاں جملن تہ حکومت دی توجہ اُندی اقتصادي سماجی، تعلیمی تہ ثقافتی
پسماندگی دارووالی جُلے۔ اس تنظیم کو کامیاب کرن بچ ہور اسدا پیغام ریاست دے
ہر پہاڑی کُہرتک پُچائے بچ جموں و کشمیر پہاڑی فورم دے معاون کرناہ کلچرل کلب
داسب تھیں بڑا رول رہیا۔“

کرناہ کلچرل کلب پہاڑی زبان، پہاڑی ثقافت ہور تہذیب و تمدن دا واحد ہور پہلا کلب

رہیا۔ اُس دے بعد ہور کئی کلب وجود پج آئے مگر اسدا مقام اپنی جائی برگزیدہ ہی رہیا۔ ایہہ کلب تمام پہاڑی واسطے بالعموم ہو کرناہ دے لوکاں واسطے بالخصوص مُنڈھ قدیمی ہی تھیں ہک مقدس ادارہ رہیا۔ علاقہ کرناہ پج تمام سیاسی، اقتصادی ہور سماجی مسئلے اس کلب ہی دے بینر تلے حل کیتے جلدے رہتے ہور اہجاں تکر اسدا مقام ذرہ پُہروی کھٹ نیہہ ہویا۔ تقریباً اڑھی صدی تکر ایہہ کلب ہک کرائے دی بلڈنگ پج رہیا مگر دو ہزار دی دھائی پج پہاڑی زبان و ادب دے سرخیل رہنما تے لیڈر جناب مرزا عبدالرشید بحیثیت ممبر پارلیمنٹ کرناہ پچے۔ اُن دے استقبال پج علاقے دے ہزاراں لوک کھٹھے ہو گئے۔ کرناہ کلچر کلب سُن اندے اعزاز پج موسیقی دے پروگرام دے نال نال ہک مشاعرے دا وی انعقاد کیتا۔ اس کلب دی ماضی دی کارکردگی دا ذکر کردیاں مرزا صاحب ہوراں اپنی پُ مغز تقریر پج اس کلب دے ہر ممبر دا شکر یہ ادا کیتا ہور اس کلچرل کلب کو ہک ہال دی تعمیر واسطے اپنے C.D.F بچوں دس لکھ روپے دی کثیر رقم دا وی اعلان کیتا ہور اس ہال داناں قاضی محمد عالم قریشی میموریل ہال تجویز ہویا اُس رقم نال کرناہ کلچرل دے ہال دی تعمیر ہوئی ہور دو ور حاضر پج کرناہ اندر ایہہ واحد ہال ہے جنہو اتمام تر ادبی محفلاں دے نال نال ادبی ثقافتی ہور سماجی میٹنگاں واسطے استعمال کیتا جلد ہے۔ مستقبل قریب دے کسے وی خاص Secret دیاں پیٹھکاں وی اسی ہال پج منعقد ہوندیاں ہن ہور ادبی تہ ثقافتی دُنیا دیاں تعزیتی مجلساں واسطے وی ایہہ ہال ہمیشہ حاضر ہوندا ہے۔ غرض اہجاں توڑیں کرناہ کلچرل کلب کو علاقے دی ہر مرض دی دُواء سمجھ کا استعمال کیتا جلد ہے۔ کجھ اہم شخصیات دا اس دُنیا تھیں جُلن توں بعد اس کلب دی حیثیت اُوہ نہ رہی۔ ورنہ اس کلب کو کرناہ دا کلچرل ہور Linguistic school of thought سمجھیا جلد آسا۔ پج ایہہ ہے کہ اسی سکول آف تھائس دے بطن تھیں کئی ادبی انجمنان، کلباں تہ سوسائٹیاں سن جنم کھندا ہور تا وقت تحریر انہاں کلباں تہ انجمنان سن زبان و ادب تہ ثقافت دی ترقی واسطے حتی الامکان کاوشاں کیتیاں ہن۔ شمس بری کلچرل کلب ٹنڈھار، نیلم کلچرل سوسائٹی ٹیٹوال، شاہین کلچرل کلب کنڈی، گول کلچرل کلب گول، ادبی مرکز کنڈی کرناہ تہ شامنگ بینڈ ٹنڈھار وغیرہ۔ اس دے علاوہ کرناہ کلچرل کلب سن اداکاراں، موسیقاراں تہ گانکاراں تہ تخلیقی

فنکاراں دی ہک فوج تیار کیتی دی ہے جیہڑی فوج زبان دی ترقی ہور باہدے کو یقینی بنائے واسطے ہر قسم دی قربانی دتی واسطے ہمیش تیار رہندی ہے۔ مگدی گل ایہہ جے پہاڑی زبان وادب تہ ثقافت دی ترویج و ترقی نچ کرناہ کلچرل کلب دا کلیدی ہور بنیادی رول ہے، بے شک جیہڑا ناقابل فراموش ہے۔

فورم دے ذریعہ لوک اس تحریک نال ملدے گئے۔ ہک مسلسل تہ لگاتار جدوجہد دے بعد جموں و کشمیر اکیڈمی آف آرٹ کلچر اینڈ لیٹریچر نچ پہاڑی شعبے دی منظوری مل گئی۔ ریڈیو کشمیر سرینگر تھیں پہاڑی پروگرام دی نشریات شروع ہو گئی۔ دؤر درشن سرینگر دے سٹیڈیو نچ وی پہاڑی زبان سُن اپنے قدم ٹکا کہندے۔ اس زبان دے بولنے والیاں واسطے پہاڑی ایڈوائزیوری بورڈ قائم کیتا گیا۔ غریب پہاڑی طلباء و طالبات دی تعلیم دے حصول واسطے وظائف ہور پہاڑی ہوٹل قائم کیتے گئے۔ غرض صدیاں بعد ایہہ زبان اپنے بولنے والیاں سمیت سرکاری سرپرستی دے محل نچ تھوڑی جی جاہ ٹھونڈے نچ کامیاب ہو گئی۔ بس سوئی اتنی جاہ تھہنائی تہ صدیاں بعد بہاندی داموسم نظر این لگا۔ پہاڑی زبان وادب دی ترویج و ترقی ہور اسدی جدیدیت تے غور و خوض شروع ہویا۔ پہاڑی زبان دے ادیب، افسانہ نگار، شاعر، ہور تحقیق نگار و تنقید نگار میدان نچ ڈبے مارکا ہور بولیاں کڑونج کاہہ گئے۔ شاعراں اپنے خیالات تصورات ہور تخیلات دے گہوڑے پھڑھ رکھدے۔ تحقیق نگاراں اپنی زبان دے فن شدہ ذخیرہ دی ٹھونڈی واسطے ادبی قبرستان پھلورنے شروع کیتے۔ غرض اکیڈمی دے ذریعہ تصنیف و تالیف دا کم شروع ہو گیا۔

اکیڈمی دی تہنیاڑی راتیں دی محنت تہ جگراتیاں دے صدقے ”استادب“ و ہر خصوصی شماریاں دے علاوہ پہاڑی شیرازے شائع ہوئے۔ اس زبان دے صدیاں پُرانے لوک ادب کو کتابی شکل دیندیاں ہونیاں لوک گیت ہور کہانی نمبر شائع کرکا اہل زبان دی بستیاں تک پہنچائے گئے۔ شخصیات نمبر ہور اولیاء نمبر شائع کرکا اس قبیلے نال تعلق رکھنے والی عظیم شخصیات ہور اولیاء کرام و تعارف کرا لیا گیا۔ ریاست دی پہاڑی بستیاں اتھادے کلچر، ثقافت ہور تہذیب و تمدن کو نمایاں کیتے واسطے مختلف کتب نمبر مثلاً پونچھ نمبر، راجوری نمبر، اوڑی نمبر، کرناہ نمبر شائع کیتے گئے۔

پہاڑی ادب کو فروغ دیتے دی خاطر ادبی کتب نمبر مثلاً افسانہ نمبر، انشائیہ نمبر، ڈرامہ نمبر، ثقافت نمبر، تہذیب نمبر، زبان نمبر زبان و ادب نمبر، انتخاب نمبر، نظم نمبر، مولانا رومی نمبر، لیل دید نمبر، منشی پریم چند نمبر، ناول نمبر، انشائیہ نمبر، غزل نمبر، نظم نمبر، گیت نمبر ہور حمد نمبر وغیرہ دے علاوہ کہیں درجنوں خصوصی نمبر شائع کر کے پہاڑی ادب بچ باہدا کیتا۔ اُردو، انگریزی ہور فارسی دیاں شہرہ آفاق کتاباں دا پہاڑی ترجمہ ہویا۔ بالخصوص دُنیا دی عظیم الہامی کتاب قرآن کریم دا پہاڑی ترجمہ کرکا اِس زبان کو ریاست دی دوئیاں زباناں دی صف بچ کھلیارے دی ہک کامیاب کوشش کیتی گئی۔

پہاڑی زبان اُسدی تہذیب و تمدن، ثقافت ہور لوک ورثے دی بقاء ہور باعزت حیاتی واسطے ریاست دے پہاڑی علاقیاں بچ کلچرل کلب قائم کیتے گئے۔ پہاڑی زبان و ادب دے فروغ ہور ترویج و ترقی واسطے پہاڑی ویلفیئر سوسائٹی دا قیام عمل بچ آندا گیا۔ اِس سوسائٹی سُن بستی تہ کتہر کتہر بچ کا زبان و کلچر ہور ثقافت واسطے پروگرام کیتے۔ دور دراز پہاڑی علاقیاں تک گچھ کا لوکاں کو اپنی زبان ہور ادبہ مؤثر ثقافت واسطے یکجا کیتا۔ اِس سوسائٹی سُن ”شمس بڑی“ ناں دا ہک رسالے ”کولوکاں بچ زبردست مقبولیت حاصل کیتی۔ پہاڑی ادیبوں شاعراں، کہانی کاراں ہور تحقیق نگاراں سینکڑیاں پہاڑی کتاباں دے مسودے انفرادی حیثیت بچ شائع کیتے۔ انہاں بچوں کئی کتاباں کو کلچرل اکادمی دی طرفوں انعامات و اکرامات نال وی نوازا گیا۔ راتیں تہنیاڑی دی انتھک محنت دی وجہ نال پہاڑی قلمکاراں سُن اِس زبان دی نوک پلک سنواراں کا اِسکو دوئی گماہنڈی زباناں دی قطار بچ صرف چاہلی سال دے کم عرصے بچ اِسراں کھلا کیتا کہ ریاست دے ادیب ہور مفکرین بے ساختہ بول پئے کہ..... ذرا سی نم ہو تو یہ مٹی بہت ذرخیز ہے ساتی۔

ریڈیو کشمیر سرینگر، ریڈیو پونچھ ہور دور درشن سرینگر تھیں پہاڑی زبان دے لوک گیتاں، لوک سازاں ہور لوک ناچ دے علاوہ دور جدید موسیقی، گیتاں، نغمیاں، غزلاں ہور قوالیاں دے علاوہ پہاڑی ڈرامیاں کو تشہیر ملی؟ اِس زمانے دے موسیقار، گایکاراں ہور فنکاراں دی حوصلہ آفرینی ہوئی ہور انہاں کو اپنے فن دے نکھار ہور اظہار دا موقع ملیا۔ اِس طراں اِس زبان دا ادبہ مؤیا لوک ورثہ فر تھیں حیاتی دے کڑیے پہرن لگیا۔

فخر ہور خوشی دی گل ایہہ ہے کہ پہاڑی زبان وادب واسطے یورپ بچ وی کم ہور ہیا ہے۔
 ”اولڈ ہم“ انگلینڈ تھیں پہاڑی زبان بچ ”چٹکا“ ناں داسر ماہی رسالہ شائع ہور ہیا ہے۔ اس زبان
 دے ہک ممتاز ادیب ہور افسانہ نگار علی عدالت ہوراں دا پہاڑی افسانوی مجموعہ ”پونچھ ناسرمد“ وی
 اولڈ ہم انگلینڈ ہی تھیں شائع ہوکا پہاڑی ادب دے کوٹھار باہد اے سب بنیاں دا ہے۔

جتھا تکر سرحد پار کشمیر دا تعلق ہے اُتھا پہاڑی زبان بولے والیاں لوکاں دی تعداد اُتھا
 تھیں زیادہ ہے۔ اُتھا وی اس زبان دے فروغ ہور ترقی واسطے کم ہور ہیا ہے۔ مظفر آباد، نیلم ویلی،
 لیپا ویلی ہور آساں پاساں دے باقی پہاڑی خطیاں بچ پہاڑی زبان بولن والے لوک اپنی لسانی
 شناخت ہور اُسدے مسخ شدہ چہرے کوہک وار فر حسین ہور دلکش تصویر دار پ دتے واسطے ہک
 عظیم مصور نالوں کوشاں ہین۔ اُتھا وی کئی انجمنناں معرض وجود بچ آگئی دیاں ہین جیہڑیاں
 سیالے بریا اپنی زبان دی ترقی واسطے مصروف ہین۔ زبان دی لکھائی پڑھائی ہور تصنیف دا کم
 شدو مدناں جاری ہے۔ زبان دے اُتھا جو کجھ وی ہور ہیا ہے اُسکو مختصر بیان
 کردیاں ہونیاں میں کجھ اقتباس کو پیش کرنا مناسب سمجھدا ہاں جیہڑا میں کجھ مہینے پہلیاں
 Face book توں پڑھیا ہور اُسکو ادبی ضرورت سمجھدیاں ہونیاں Down load کر کہندا۔ اس
 اقتباس بچ پہاڑی زبان کو درپیش دور حاضر دی مشکلاتاں، زبان دا تواریخ جغرافیہ ہور اسدی
 جدیدیت واسطے کاوشاں دے نال نال اُتھا تصنیف ہوئے دے پہاڑی زبان دے پہلے ناول
 ”مولا چھ“ تے سیر حاصل تبصرہ کیتا گیا دا ہے۔ پہاڑی زبان دے نامور ادیب، محقق ہور افسانہ
 نگار ڈاکٹر محمد صغیر خان دے تصنیف کیتے دے پہاڑی ناول ”مولا چھ“ تے تبصرہ کردیاں ہونیاں
 پروفیسر سید وجاہت گردیزی لکھدے ہین:

”گلوبلائزیشن Globalization نے ہر زبان اور علاقے کی تہذیبی

اور سماجی روایات کو متاثر کیا ہے ہمارے قومی ورثے، تہذیب، ثقافت اور زبان پر
 نوآبادیات کے اثرات نے طبقاتی تقسیم پیدا کی ہے۔ اب عالمگیریت ہماری
 شناخت مٹانے کے درپے ہے۔ اپنی تہذیبی روایات اور ثقافت کی بقاء کی جنگ

لڑناب عالمگیریت کے سامنے خواب لگتا ہے۔ عالمگیریت نے قوموں کی شناخت مٹانے کیلئے انکے تہذیبی اور ثقافتی ورثے سے ناطہ ختم کر دیا ہے۔ انکی نسل کو بدیسی زبان کی تدریس لازمی قرار دے دیا ہے۔ اور مقامی زبانوں کو عضو معطل بنانے کی سہی کی ہے۔ اس طوفان میں پہاڑی زبان وی آئی جسکے بولنے والے بائیس ملین لوگ اپنی زبان کو اپنانے اور پروان چڑھانے کے بجائے بدیسی زبان کی تعلیم و تدریس پر فخر محسوس کرتے ہیں۔ جغرافیائی تقسیم رسم الخط کی تقسیم اور کئی اور مسائل کا شکار پہاڑی زبان 500 قبل مسیح سے بولی جا رہی ہے۔ اس وقت پہاڑی زبان نیپال بھارت پاکستان اور کشمیر کے کئی علاقوں میں بولی جا رہی ہے۔ پہاڑی زبان کے کئی لہجے اور رسم الخط ہیں جو اپنے اپنے علاقوں میں رائج ہیں۔ آزاد کشمیر، پوٹھار، مڑی اور جہلم میں یہ نسبتاً رسم الخط میں لکھی جاتی ہے۔ ایک عرصہ سے پہاڑی زبان میں تخلیق کی کمی محسوس کی جا رہی تھی۔ گذشتہ دو دہائیوں میں پاکستان والے کشمیر کے دیگر اضلاع میں بالعموم اور نطنہ پونچھ میں بالخصوص پہاڑی زبان و ادب میں نیارحجان دیکھنے کو ملا۔ شعراء و ادباء نے پہاڑی زبان و ادب کے فروغ کیلئے اپنی تنظیمیں قائم کیں۔ پہاڑی مشاعرے، ریڈیو اور ٹی وی پر پہاڑی پروگرام اس زبان کے فروغ میں اہم کردار ادا کر رہے ہیں۔ نامور ادباء و شعراء پہاڑی زبان کی ترویج و اشاعت میں مصروف عمل ہیں۔ میرے پیش نظر پہاڑی زبان کا پہلا ناول ”مولا چھ“ ہے۔ ناول نگار ڈاکٹر صفیر احمد خان کا تعلق راولا کاٹ سے ہے جو پہاڑی زبان و ادب کا معتبر حوالہ ہیں۔ انہی کی کوشش سے علامہ اقبال یونیورسٹی اسلام آباد نے پہاڑی زبان و ادب کو علاقائی زبانوں میں شامل کیا ہے۔“

ریاست جموں و کشمیر نچ اس زبان دا مستقبل تہیاڑے کولوں تہیاڑہ روشن ہوندا جُل رہیا ہے۔ نت نویں منصوبے تیار کیتے جُل رہے ہین۔ ریاست دے مختلف کالج مثلاً بارہمولہ کالج،

اُوڑی کالج، کرناہ کالج، کپواڑہ کالج، پونچھ کالج، راجوری کالج وغیرہ دیاں میگزیناں پنج پہاڑی زبان دے شعبے کھولے گئے دے ہین جہاں پنج اسدے نو نہال طلباء و طالبات اپنے فن دی آبیاری کر رہے ہین۔ پچھلے تڑے سال تھیں ریاست دی معروف یونیورسٹی غلام شاہ پادشاہ یونیورسٹی راجوری پنج پہاڑی زبان پنج پوسٹ گریجویٹیشن دا شعبہ کھولیا گیا داہے۔ جس دے ذریعے درجنوں نوجوان طلباء و طالبات اپنی مادری زبان پنج پوسٹ گریجویٹیشن کر رہے ہین۔ اس یونیورسٹی دے پی جی سیلیس واسطے اسدے جدید پہاڑی قلمکاراں دے افسانے، مقالے، نظماں ہور غزلاں شامل کیتیاں گئی دیاں ہین جیہڑیاں ہک حوصلہ افزاء گل ہے اسکول دی سطح تے وی پہاڑی زبان کو بحیثیت مضمون رائج کیتے واسطے نویں ایجوکیشنل پالیسی دے تحت احکام تقریباً جاری ہی ہو چکے دے ہین ہور اٹھویں جماعت تک دا سیلیس وی تیار ہو گیا داہے بلکہ کجھ کتاباں وی چھاپیاں گئی دیاں ہین۔ چاہلی سال دی متواتر جدوجہد دے بعد پہاڑی زبان بولنے والے لوکاں دیاں محرمیاں، مایوسیاں ہور اندی اقتصادی حالت کو بہتر بنائے واسطے حکومت ہندسُن اس قوم کو شیڈول ٹرائب دے زمرے پنج آندا داہے۔ اسی سال جموں و کشمیر یوٹی دے پہاڑی لوکاں کو ہڈ ولڈ ٹرائب دتا گیا ہے۔ اُمید ہے کہ حکومت دے اس قدم نال اس زبان ہور زبان بولے والیاں دا پہنلا ہوسی ہور صدیاں تھیں محرومی دا شکار ایہہ قوم ملک دیاں دونیاں قوماں نال اپنا پنڈا چھنڈ کا کھلسی۔ ضرورت اس گل دی ہے کہ نویں پہاڑی نسل اپنی زبان دے حوالے نال سنجیدہ رُہوئے۔ زبان کو لکھیا ہور پڑھیا جُلے۔ پہاڑی زبان پنج لکھیاں دیاں مختلف کتاباں دا مطالعہ کیتا جُلے۔ زبان کو اپنے سماج ہور اپنے کُہراں پنج عام کیتا جُلے۔ اپنے چندکاں کا بدلیسی زبانناں دے نال نال سائنس ہور ٹیکنالوجی ضرور سکھالی جُلے مگر اپنی ماء بولی کو ماؤ دے دُڈھا دیاں تہناراں نال نال منتقل کیتا جُلے۔ شیڈولڈ ٹرائب دے مراعات دا فائدہ چائے واسطے نویں نسل کو محنت، مشقت، غیرت ہوجرات دی ضرورت ہے۔ دُعا ہے کہ اس ضمن پنج اللہ اسدی نویں نسل دا ہضمہ ٹھیک رکھے تانجیاں اوہ غیرت ہور محنت نال انہاں مُراعاتاں کو ہضم کر سکن۔ آمین!

کتابیات:

- ۱۔ زبان کیا ہے..... خلیل احمد صدیقی
- ۲۔ لسانی مطالعے..... ڈاکٹر گیان چند
- ۳۔ ہندوستانی لسانیات..... ڈاکٹر محی الدین قادری زور
- ۴۔ جدید اردو لسانیات..... ڈاکٹر امیر اللہ خان شاہین
- ۵۔ ”جموں و کشمیر کے پہاڑی لوگ“ نذیر احمد مسعودی، ناشر: جموں و کشمیر پہاڑی کلچر اینڈ ویلفیئر فورم
- ۶۔ ”پہاڑی اور اردو ایک تقابلی جائزہ“ میاں کریم اللہ قریشی
- ۷۔ رسالہ ”شمس بڑی“ ظفر اقبال منہاس، ناشر: جموں و کشمیر پہاڑی ویلفیئر سوسائٹی سال 1999ء
- ۸۔ رسالہ ”شمس بڑی“ ظفر اقبال منہاس، ناشر: جموں و کشمیر پہاڑی ویلفیئر سوسائٹی سال 2000ء
- ۹۔ رسالہ ”شمس بڑی“ ظفر اقبال منہاس، ناشر: جموں و کشمیر پہاڑی ویلفیئر سوسائٹی سال 2006ء
- ۱۰۔ ”استاد ادب“ پہاڑی (انتخاب نمبر) سید اقبال ملنگامی، ناشر: جموں و کشمیر کلچرل اکادمی 2003ء
- ۱۱۔ ”استاد ادب“ پہاڑی (انتخاب نمبر) ظفر اقبال منہاس، ناشر: جموں و کشمیر کلچرل اکادمی 1987ء
- ۱۲۔ ”شیرازہ“ پہاڑی، کریم اللہ قریشی، ناشر: جموں و کشمیر کلچرل اکادمی سرینگر سال 1983ء
- ۱۳۔ ”نمل“ پہاڑی تحقیقی مقالے راجندر بونیاری، ناشر: جموں و کشمیر پہاڑی ویلفیئر سوسائٹی
- ۱۴۔ رسالہ ”عکاس“ راجندر بونیاری، ناشر: گلستان ادب اوڈی
- ۱۵۔ ”شاردا“ کالج میگزین، ڈاکٹر جہانگیر دانش، ناشر: ڈگری کالج کرناہ
- ۱۶۔ George Abraham Grierson Vol. 1
- ۱۷۔ ”دی ولی آف کشمیر“ سرواٹر لارنس



.....سید جاوید حقانی

پہاڑی زبان بچ بھارتاں نی افادیت

بھارتاں اُس جملے یا کلام کی آکھنے ہین جس نے کجھ معنی ہوون، سگوں اُس نے معنی کی الفاظ نی آڑ وچ خفیہ رکھیا جانا اے کہ مخاطب سولے جواب نہ دے سکے، جس نی صورت استفہامیہ دی ہونی اے۔ اصل وچ کسے نی ذہانت نی پرکھ کیتی جانی اے۔ بھارت لفظ بچھ توں نکلیا اے۔ انگریزی وچ بھارت نامعنی اسراں بیان کیتا جانا اے:

The word meaning in english is puzzle . The other simlar

words are mushkle masla, Pareshani, Herani, Uljan, mohma and

Uqda.

ایہہ بیان کرنا ہنوں مشکل اے کہ بھارت سب توں پہلاں گس نی ایجاد اے لیکن یوجن رولینڈ Rolland کی بھارتاں نی بہترین کتاب آکھیا گیا اے۔ اس نے دینا بچ گاسٹن پیرس M.G.Paris نے لکھیا کہ زمانہ قدیم وچ اوہ لوک جیہڑے بھارتاں آکھنے انہاں نا شمار ہنوں بڑے عقلمند تہ سیانیاں وچ کیتا جانا سا۔ دوجا بھارتاں نی بنیاد قدیم کہاوتاں تہ وحشیا نہ حکایتاں ور تیار کیتیاں گئیاں ہین۔ ایہہ حکایتاں تہ کہاوتاں لفظی مناسبت نال سوال و جواب نی صورت اختیار کریں اک قسم نی بھارت آکھوان لگی۔

جارج کرٹل پروفیسر یونیورسٹی ایڈنبرا نے قول مطابق بھارت آکھنا سب توں قدیم طریقہ ظرافت اے جس وچ انسان اپنے اگل بگل رنگ برنگیاں چیزاں کی تلتنا جہاں وچ بعض اک دوجے نی ہم شکل تہ ہو بہو ہونیاں جہاں نی پرکھ اک سوال پیدا کرنی اے، جس کی بھارت آکھیا جانا اے۔ اس نی ایجاد کی لوکاں اپنے خیال تہ مذاق نے مطابق کجھ کجھ صورتاں تہ انداز وچ بیان کیتا اے۔

بجھارتاں ناسب توں قدیم مجموعہ ڈیمانڈ جوئس Demands Joyous اے۔ جیہڑا
1511ء وچ یونان وچ شائع ہو یا لیکن اس مجموعہ نیاں اکثر بجھارتاں اس قدر مشکل ہین کہ نکلیاں
واسطے کوئی جُت یا خوشی نیمہ اے تہ نہ ہی بڑیاں واسطے بلکہ روکھی پھکی تہ خشک ہین۔

فرانسیسی بجھارتاں ناپہلا مجموعہ پیرس وچ گلی بیئر Gille Beys نی وساطت نال 1852ء
وچ شائع ہو یا جبکہ اس قسم نی قدیم بجھارتاں نال موضوع نے اعتبار نال کوئی تعلق نیمہ اے۔
صرف کجھ بجھارتاں وراکتفا کرنے ہاں۔ قدیم بجھارتاں نی مشہور مثال فنکس Phinex نی اس
بجھارت کی تجھیا جانا اے۔

”دہسو اوہ کبہڑا جانو اے جس نے نئی لوہ چارہ تھ پیر د و پیر کی دو پیر تہ شامی تے پیر
ہونے ہین۔“

ایڈی پس Aedipus نے اس کی انسانی بچپن جوانی تہ بڑھاپے توں مراد کیتا اے۔
اسراں بیٹھار بجھارتاں ہین جہاں نا جواب بجھارت آکھنے آ لے تکر محدود ہونا اے نہ کہ عام آدمی
کی اس ناعلم ہونا بلکہ اوہ اُس نے جواب نی تلاش وچ رہنا اے۔ جرمنی نے شہرت یافتہ ہومر کولوں
”کچھیا“ جو کجھ اسا ہڑے تھ آیا اوہ پھینک دتا تہ جو اسا ہڑے تھ نیمہ آیا اوہ رکھ تتا دہسو کہہ اے؟“
روایت اے کہ ہومر مرنے تکر اس جواب نے کجھل بچ رہیا۔ اسراں کئی ہور بجھارتاں
ہین جہاں ہراک کی متاثر کیتا۔

تہندیب و تمدن نی ترقی نے نال بجھارت تمام ترقی یافتہ زباناں بچ داخل ہوئی نظم تہ نثر نی
صورت بچ ادبی روپ اختیار کر کہندا۔ علماء متفدین نے اس کی اقسام بدلج نی اک شاخ قرار
دتا۔ علم بدلج علم بلاغت نی تہجی قسم اے۔ ابتدائی دور بچ جدوں علم بدلج مرتب کیتا گیا تہ اس نیاں
ستاراں قسماں نا ذکر اے لیکن بعد بچ باہداوی کیتا گیا۔

بعض مصنفین جہاں نیاں تصانیف علم بلاغت ورموجود ہین، انہاں اصناف شاعری بچ
بجھارتاں کی اک فضول تہنا کارہ قسم قرار دتا اے البتہ بعض نے اس صنف ورتحقیق کری نہایت ہی
سبق آموز مضامین لکھے جس نا ثبوت ”شری ڈنڈی“ نی تصنیف ”کاویہ پرکاش“ توں لہھنا اے

جس بچ اُنہاں بھارتاں نیاں سولائ قسماں تحریر کیتیاں ہین:

- ۱۔ ساگتا: اوہ بھارت جس بچ دو لفظاں نے جوڑنی وجہ توں جملے نے معنی مشکل نال سمجھ بچ آون۔
- ۲۔ وپنچتا: اوہ بھارت جس نے الفاظ واضح ہونے نے باوجود سمجھنا دشوار ہے۔
- ۳۔ ویت کرانتا: اوہ بھارت جس بچ کمزور الفاظ جوڑی مطلب ظاہر ہے۔
- ۴۔ پر موشتیا: اوہ بھارت جس نے الفاظ نی بچ معنی کی پوشیدہ رکھے۔
- ۵۔ سماں روپا: اوہ بھارت جس نے اصل معنی ترک کری مجازی معنی لیتے جان۔
- ۶۔ پروشا: اوہ بھارت جس کی اختصار نال سلسلہ وار ترتیب دتا جائے۔
- ۷۔ سنکھیاتا: اوہ بھارت جس بچ حروف نا شمار یا اسماء اعداد ہوون۔
- ۸۔ پر کلپتا: اوہ بھارت جس بچ جملے نے معنی ہور ہوون تہ اصل مطلب کجھ ہور ہے۔
- ۹۔ ناما مترتیا: اوہ بھارت جس ناک اسم کئی معنی رکھنا ہے۔
- ۱۰۔ نبرتیا: اوہ بھارت جس نے جملے بچ کسے لفظ نے معنی بظاہر عام ہوون لیکن دُوے معنی غیر معمولی مراد ہوون۔

- ۱۱۔ سماں شہدا: اوہ بھارت جس نے مترادف الفاظ توں اصل معنی حاصل کیتے گئے ہوون۔
 - ۱۲۔ سموڑا: اوہ بھارت جس نے الفاظ نی ترتیب بچ ابجی چالاکی نال کم کہند ا گیا ہے کہ الفاظ صاف ظاہر ہونے نے باوجود جواب دینا مشکل ہے۔
 - ۱۳۔ پر بہار لکا: اوہ بھارت جس بچ مرکب الفاظ نے مجموعہ نال اصل مراد نی طرف ذہن تاولیاں منتقل نہ ہے۔
 - ۱۴۔ اچکھنا: اوہ بھارت جس بچ اُس ناظر ظاہر ہے لیکن مظروف او پلے ہے۔
 - ۱۵۔ اولھے چھنا: اوہ بھارت جس بچ ظرف تہ مظروف دوے پوشیدہ ہوون۔
 - ۱۶۔ سنکھیرنا: اوہ بھارت جس بچ اُپر لے تمام اقسام نیاں صفتاں جمع ہوون۔
- بھارت لفظ آکھنے بچ روکھا پھیکا ضرور اے لیکن بہوں ڈوہنگے معنی ناما لک اے۔ پناویں کجھ بھارتاں نلے جملے بچ ہونیاں ہین لیکن معنی بچ بڑا مفہوم رکھنیاں۔ بلکہ سمندر کوزے بچ بند

ہونا اے۔ لیکن بعض لوگ بھارت آکھنے توں پہلاں ہر بھارت نال اک جملہ آکھنے ہن ”اَسو بسو ماہری بھارت دہسو“:

☆..... ”نکی جیئی گڑی گز لہاں پراندہ“..... (سوئی)

بھارتاں نی تہذیبی اہمیت ورا گر غور کیتا جائے تہ ایہہ انسانی زندگی نے مچ سارے پہلو نال جڑیاں ہونیاں ہن۔ ہنوں سارے واقعات یاد پیش مسائل جیہڑے انسانی زندگی جتنے توں بعد زندگی نے تجربات تہ مشاہدات نا نچوڑ مختصر جملے بچ پیش کیتا جانا اے۔ بعض بھارتاں نال تعلق قدرت نی تخلیق کردہ اس کائنات نے بکھ بکھ پہلو نال ہونا اے جہاں کی تکی سنی قدرت نی کاریگری نی تعریف کیے بغیر رہنا مشکل ہوئی جانا اے۔ جہاں بچ تہیاڑی راتی، دئے دہنہ، چن بدل، تھپ، زندگی تہ موت نا ذکر کجھ لفظاں نے جوڑ بکھلے بکھلے مفہوم وچ پیش کیتا جانا اے جس بچ سنے آلا کن چکری چڑھیار ہنا اے۔ جسراں:

☆..... ”سونه نی سلائی کوٹھاٹھی بیہڑے آئی“..... (تھپ)

اس توں علاوہ موسم، فصلوں، سبزیاں، پھلاں توں علاوہ زمی ڈوگی تہ ٹہا کے ٹہیری نا ذکر وی بھارتاں وچ لہنا اے۔ جسراں:

☆..... ”بیجے روڑ، جے جھاڑ..... لگے نمبو، کھڑے انار“..... (کپاس)

اس تہرتی و قدرت نی پیداکیتی تمام جاندار شے چڑی پتنگ، گلڈ، لٹخ، مال چوکھر، ڈنگر چٹھا بلکہ ہر شے نا وجود بھارتاں وچ اپنا چھاملہ ضرور چھوڑی ڈانواں ڈول کرنا اے۔ جسراں:

☆..... ”پاروں آیا بابا لشکری..... جاندا جاندا کر گیا مشکری“..... (ٹھیانہ)

انسانی جسم نا ہر ہر انگ، اکھاں، نکت، منہ، دند، جیہ، گن، لتاں، پیر توں علاوہ ہور وی اعضاء بھارتاں نی رونق بے ہن جیہڑے لفظی اعتبار نال معنی کجھ ہونے تہ چھو کنڈی معنی بکھلا ہونا اے۔ جسراں:

☆..... ”اک ڈبے وچ تھی دانے..... بچھن آلے بڑے سیانے“..... (دند)

بھارتاں بچ کم ناعمل وی واضح ہونا اے۔ اس علم کی سمجھی موقعہ نی مناسبت نال صحیح جواب

تلاش کرنا اک مشکل ہی نیہہ سگوں ناممکن وی اے۔ انسانی عقل نی پرکھ واسطے اس توں بکھلا کوئی آلا یا مشین نیہہ جس نال اس معیار کی تو لیا جانی سکے۔

☆..... ”باپو نے کتن وچ بے بے بڑھ گئی“..... (کنجی چندرا)

☆..... ”چوہا بڑیا کھڈ وچ چوفڑر ہیانگا“..... (پتیلہ کڑھی)

بجھارتاں وچ تجزیہ وی بیان کیتا جانا اے۔ تجزیے نے سہارے نال اصل جواب نی تلاش ہونی اے۔ اصل وچ Reasoning نے تمام مضامین کھ بکھ روپ وچ بجھارتاں نی شکل وچ پیش ہیں۔ جسراں:

☆..... ”ادھر کاٹھ، ادھر کاٹھ..... وچ بیٹھا جگن ناتھ“..... (اکھوٹ)

☆..... ”ڈبی میری بکری، ڈبی اُس نی چھاں

چل میری بکری، کل والی تھاں“..... (منجا)

کئی بجھارتاں وچ اصلی حالت پیش کیتی جانی اے۔ اس حالت نا ذکر کسے چیز یا شے نی حقیقت کی سامنے آنی اس نیاں حصلتاں ور کسے شے نی شکل نا ڈاڈا اثر ہنا اے۔ جسراں:

☆..... ”ہرادو پٹھ لال کناری، اُکل پٹ نے اٹ کیوں ماری“

☆..... ”مندیاں ناساں تھو ہڑ منہ، میں کی جاناں بیٹھی توں“

ایہہ بجھارت نی اصل حقیقت اسراں ظاہر کیتی جانی اے کہ اک واری اک طوطا ام کھانا ساہ ادھ کھدا ام ٹہی اک ڈڈھ کی لگا۔ ڈڈھ طوطا تکی بجھارتی انداز وچ اُس کی سوال کیتا کہ ”ہرا دو پٹھ لال کناری، اُکل پٹ نے اٹ کیوں ماری۔“

”مندیاں ناساں تھو ہڑ منہ، میں کی جاناں بیٹھی توں“

کئی بجھارتاں لمیاں ہونیاں ہیں جنہاں وچ اک لمی کہانی نا ذکر چھپیا ہونا اے لیکن اک جملے وچ سارا مفہوم بلکہ کہانی نا خلاصہ گتے چنے الفاظ وچ ہونا اے۔ اس نا جواب بہوں مشکل ہونا اے جدوں تکر کہانی نا علم نہ ہوسی۔ عام بجھارتاں جیہڑیاں روزمرہ زندگی نے کسے وی شے نال تعلق رکھنیاں ہوں، جنہاں نے جواب بچ ٹکا بازی لائی جا سکئی اے مگر کہانی نے پچھو کڑ کی

ٹھونڈا ناممکن اے۔ جسراں:

☆..... ”اندڑی، جندڑی ہار دوا یا ہُن ٹڈیا مر جائیں گا“

اس بھارت چٹھے اک پوری کہانی اے کہ اک واری اک راجے نی رانی نا ہار گم ہوئی گیا۔ راجے اک جوتشی کی بلائی ہار تلاش کرنے نا حکم دتا جس ناناں ٹڈا سا۔ ایہہ ہار راجے نیاں نوکرانیاں چھپیا یا جنہاں ناناں اندڑی تہ جندڑی سا۔ جوتشی ہار انہاں کولوں بڈ دگری رانی نے سر ہانے رکھی چھوڑیا تہ جوتشی راجے کی دہسی چھوڑیا کہ ہار سر ہانے اے۔ اس عمل ور ہر پاسے جیوتشی نی واہ واہ ہوئی گئی تہ بڑے انعام نال نوازیا گیا۔

اک واری راجہ جنگل گیا تہ اپنی مٹھی وچ کوئی چیز بندگری کہنی آیا تہ جیوتشی کی پچھن لگا کہ ”دہس ماہڑی مٹھی وچ کہہ اے؟ اگر نہ دہسی سکیا تہ تگی قتل کیتا جاسی۔“ جیوتشی کی سنی پیراں پیٹھوں مٹی کری گئی۔ کمنے کمنے بولیا:

”اندڑی جندڑی ہار دوا یا ہُن ٹڈیا مر جائیں گا“

راجے نی مٹھی وچ ٹڈا سی، اُس مٹھی کھولی ٹڈا اڈیا تہ جیوتشی کی بڑے انعام واکرام نال

نوازیا۔

گجھ بھارتاں بچ سماجی طور وی تنقید کیتی جانی اے جیہڑیاں گسے ذات، قوم یا پیشہ ور ہتھوڑے نام کرنیاں ہین:

☆..... رجیا داند نہ چلدا اہل

☆..... رجیا جٹ مچا وے کل

☆..... رجی پہیڈ نہ کھا وے کھل

☆..... رجیا برہمن پیندا گل

اسراں کڑیاں متعلق اک عام بھارت اے:

☆..... پہیڑی رن دی پہیڑی چال

☆..... چٹھے اُتے کھلے وال

☆..... آٹا گھندیاں کھر کے وال

☆..... نکت پوٹھدی موہنڈے نال

☆..... چٹھی رن دے چٹھے چالے..... آپ وی رُہڑے تہ جگ وی گالے

ایہہ صنف دماغ کی اگے بدھانے نا ذریعہ وی منجی جانی اے۔ بھارتاں اصل بچ بندے
نی عقل کی پرکھنے نا ذریعہ سمجھیا جانا اے۔ انہاں بچ بھوں کھنجل ہونے ہین تہ انسان کت چکری
چڑھیار ہنا اے جدوں تکر اس نے جواب نیہہ لکھسی۔ بھارتاں بھنا انسانی شعور نی پرکھ ہونی اے
اس واسطے عام آدمی نے وس توں گل باہر ہونی اے۔ کیائں جے اس بچ انسانی سوچ نا امتحان ہونا
اے تہ قابلیت نی پرکھ وی۔

موجودہ دور بچ انسانی شعور نی پرکھ واسطے ریز نینگ Reasoning کی اک ذلیعہ سمجھیا جانا
اے اسراں ادبی دنیا بچ بھارتاں نے ذریعہ دماغی قابلیت نی پرکھ کیتی جانی سکنی اے۔ انسانی
فطرت اے کہ اوہ اک دُوے نی علمی لیاقت تہ صلاحیت نی تول کرنا رہنا اے۔ پناویں جے تعلیمی
اسناد حاصل کری صلاحیتاں کی بروئے کار آندیا جانی سکننا اے سگوں عام آدمی نا معیار پرکھنے نا اس
توں بہتر کوئی ذریعہ نیہہ نیا جانا۔

اس حقیقت توں انکار نیہہ کیتا جانی سکننا کہ موبائل نے استعمال توں بعد ہر انسان بچ
اخلاقی تہ سماجی قدراں نی کافی گراوٹ ہو رہی اے، کیائں جے ہر انسانی عقل اس نے چھیر گھمن
کھیری کرنا جس نے فائدے توں علاوہ نقصان بھوں ہونے ہین۔ لیکن اس توں پہلاں اکثر بیہ
نیاز یا خوشی غمی نے موقعہ ورجدوں عوامی اجتماع ہونا تہ خوش طبعی دل پہلانا تہ عوامی ہنسی مذاق نا
ذریعہ بھارتاں کی سمجھیا جانا سا۔ بھارتاں بچ سوالاں نے کھنجل بھوں سبق آموز ہونین جس نا
جواب اجتماعی طور تلاش کرنے نی کوشش کیتی جانی سی۔

ہور اصناف ادب جس بچ لوک گیتاں، لوک کہانیاں، ماہیا، سیف الملوک، نور، شپا ہیا
وغیرہ راتیں نیاں محفلاں بچ پروان چڑھی انہاں نے نال نال بھارتاں کی وی کافی اہمیت حاصل
رہی۔

بجھارتاں نثر تہ نظم دوئی صورتاں پنج پائی جانیاں ہین۔ نثر پنج مختصر جملہ، طویل جملہ تہ کہانی انداز پنج وی پائی جانی اے۔ اسراں ہی نظم پنج دو مصرعہ یا چار مصرعہ بجھارتاں موجود ہین۔ جنہاں پنج ہم ردیف تہ ہم قافیہ وی موجود ہین؛ جنہاں نی مثال مرحوم مولوی عبدالخالق نیاں بجھارتاں ہین؛ جیہڑیاں رباعی نی طرز ور لکھیاں گئیاں ہین۔

بجھارتاں لوک ادب نی اک صنف اے جس نی تخلیق ناکوئی راوی ہیہہ بلکہ صدیاں توں عوام پنج رائج ہین تہ سیدہ در سیدہ یا نسل در نسل اگے ٹڑنیاں پیاں ہین۔ اصل پنج ایہہ پہاڑی سماج نی سیاسی سماجی تہ ثقافتی عکاسی نے نال نال پہاڑی تہذیب نی ترجمان وی اے۔ پہاڑی ماحول نی چہلک تہ کائنات نے حسن نی منظر نگاری بجھارتاں پنج صاف لکھنی اے سگوں ابھی محسوس ہونا کہ ایہہ صنف پہاڑی ادب وچوں ہوراں زباناں اپنائی اے۔ یقیناً زبان نی مٹھاس نال جملہ بندی، روانگی یا تسلسل لکھنا اپنی مثال آپ اے؛ جیہڑا اڈویاں زباناں پنج بھوں کہٹ اپنایا گیا اے۔

بجھارتاں لوک ادب نی صورت پنج کجھ شعراء شعری اصناف پنج لکھیاں۔ انہاں وچوں مولوی عبدالخالق نے کلام پنج ایہہ شعری نمونے لکھنے ہین۔ انہاں نیاں بجھارتاں رباعی نے انداز پنج موجود ہین۔ کجھ بجھارتاں نا جواب حل طلب اے لیکن کجھ نے جواب نی حالیں وی لوڑ کیتی جانی اے۔

☆ شاعرا دے جواب اک رن ڈٹھی بیگانی
 کئی لکھاں اُس نے جائے عمر اے الڑ جوانی
 گوشت اُس تے بے شمار ہڈی ہر جگہ چھانی
 لہو نت بدن تھیں جاری غلبہ ہڈیاں دا زبان تے

☆ شاعرا دے جواب اک چیز میری نیاری
 اوہ ٹردی اے پیادی بیتاں کہوڑیاں دی سواری
 اے منڈھہ قدیم دی زنگی جیاں چیناں دی مناری
 بادشاہ بھی حکم مندے غالب اے بڑے سلطان اُتے

(قلم)

☆ شاعرا دے جواب میں ڈٹھا اک نر
 پنج پیر اُسدے ضروری ہتھ چارے پنج نظر
 دو گن تہ دو چشمیں ڈٹھے اٹھ اُس دے پر
 اُس دی ماکھی کبے خوراک اے ہور نہ آنے اوہ زبان اُتے (چرخہ)
 ☆ شاعرا دے جواب اک کپھیروں نظری آیا
 ہین گن اُس دے دو چشمیں دا حساب نہ پایا
 نہ رہندا پٹھ زمین تہ نہ آسمان اُتے چایا
 بس آکھدا عبدالحالق طول فضول اے اس یان اُتے

اساہڑے پہاڑی سماج پنج روزمرہ بولیاں جانے آلیاں بھارتاں نا استعمال اکثر
 محفلاں نی رونق بدھانے پنج مدد کرنیاں ہین۔ اساہڑے پھیر جیہڑیاں بھارتاں سانبھیاں
 کیتیاں جاناں ہین، معنی تہ مفہوم نے اعتبارنال مشترکہ ہین۔ البتہ انہاں نی ترتیب حروف نے
 لحاظنال اسراں اے :

الف :

☆ ”اُچی ٹھیری مندھرا بن..... لالاں سوئی رتا تھن“..... (رتی مرچی)
 ☆ ”آرگئی پارگئی..... آپے بوہ مارگئی“..... (سوئی)
 ☆ ”اُچے نئے ماسی بے..... میں جھلاں تہ کپڑے کھے“..... (کنڈیار)
 ☆ ”اُٹھی منجھ تلیاں چٹے..... پیراں کولوں مول نہ ہٹے“..... (بُوٹ)
 ☆ ”اُٹھ اٹھیاں باراں میگن..... چار چغتے دو تورییاں“..... (تھن)
 ☆ ”اُچا کوٹ کوچال نی ڈھنی..... ہانس دا پھل کھنی“..... (چن)
 ☆ ”ال ٹنگ بل ٹنگ..... ترے سردس ٹنگ“..... (بل تہ داند)
 ☆ ”اُتوں نکا پھوکیا، اگ بلی ملتان..... کا بل پتیلہ چاہڑیا، چاول پکے ہندوستان“ (چلم)
 ☆ ”اُر کے زکے..... چنا چھوٹی کبہر کے“..... (مدھانی)

☆ ”اُچے نکلے دو دروازے..... آندے جاندے دو شہزادے“..... (دہنہمہ تہ چن)

☆ ”آر رکٹھا، پار کٹھا..... بچ چٹا کڈ مہائی ٹھا“..... (مکھن)

☆ ”آر رکٹھا، پار کٹھا، بچ ڈائی منجی

آوپہندیو، پئی منجی نکاں، بوہٹی سروں گنجی“..... (ڈنڈرا)

☆ ”اُرکی مُرکی..... جگ وچ سُرکی“..... (اگ)

☆ ”اولئی، مولئی..... بوہے وچ کھولئی“..... (جٹی)

☆ ”انھی منجھ، چہل ترپے“..... (جٹی)

☆ ”اک قلعہ تہ بُرج ہزار..... بُرج بُرج وچ تھانیدار

تکو صاحب قلعہ بنایا نہ مٹی نہ گارا لایا“..... (کھاکھر)

☆ ”آئی گلا، بو گئی گلا، بو جاندی کُسے نہ ڈٹھی

پانی وانگوں تیلی جائے پتا سے وانگوں مٹھی“..... (نیندر)

☆ ”آر ڈانگاں پار ڈانگاں بچ ٹلم ٹلیاں

آون کونجاں دین بچے ندی نہاون چلیاں“..... (کھوہ ویاں ٹانڈاں)

☆ ”آئی پہنائی بازار جائے..... اک شیشی بچ دورنگ پائے“..... (آنڈرا)

☆ ”اڈھا کھوہ پانی دلپہر یا..... لالہ جی دے اگے تہر یا“..... (ہٹھہ)

☆ ”اک جان ڈٹھی بے جان..... بولے ہے پر نیہہ زبان

بازاراں کرے وپار..... سچ چھوٹھ دے اوہ نتار

دن رات اوہ کدی نہ ڈردی..... سچی گل ہمیشہ اوہ کردی“..... (ترکھڑی)

☆ ”آئی سی پر ڈٹھی نیہہ“..... (نیندر)

☆ ”آر کٹھا پار کٹھا وچ پھید کھلی..... سولیا چوسی گیا فروی بے شرم کھلی“..... (ہٹھہ)

☆ ”اک شے اصلی نہ اُسدی ہڈی نہ پسلئی“..... (جوک)

☆ ”اُس نے سامنے جیہڑا آیا..... اپنا آپ اس نے بچ پایا“..... (شیشہ)

ب :

- ☆ ”بجھارت میری اصلی..... نہ ہڈی نہ پسلی“..... (چپھ)
- ☆ ”بوٹا کھائی پتر کھائے..... پانی پیئے تہ مر جائے..... (اگ)
- ☆ ”بلی لٹھی کھکھ وچ..... دُمر ماہڑے تہ وچ“..... (کر چھی)
- ☆ ”باننا وچ آئے کئی ملنگ..... ہری ٹوپی لال سی رنگ“..... (مرچی)
- ☆ ”بڈھا ایانا جو کوئی آوے..... اُسے اگے سیس نوائے“..... (نائی)
- ☆ ”بات پائیاں بتولی پائیاں بات پائیاں چنگی
- چو ہاؤر گیا کھنچ پچھ رہ گئی ننگی“..... (کر چھی)

پا :

- ☆ ”پاروں آیا باوا لودھی..... چھ چنگاں تہ ستمیں بودھی“..... (تر کھڑی)
- ☆ ”پیو نہہ جمیا پُتر کوٹھے چڑھ بیٹھا“..... (تہواں)
- ☆ ”پارلے ٹہا کے منڈولی..... بھٹی تکاں چٹولی..... کھائی تکاں مٹولی“..... (کھکھون)
- ☆ ”پارلے ٹہا کے لالوئے..... میں جاواں تہ کھرو کھرو ہئے“..... (دُرُتّا)
- ☆ ”پارلے ٹہا کے لگو بولے..... میں آکھاں بیرااے
- تیرے پیونی نرڑی گھناں..... سارا ٹیر میراے“..... (بندوق)
- ☆ ”پاروں آیا کوئی..... سر اُس نے کالی لوئی“..... (رچھ)
- ☆ ”پرلے ٹہا کے رتا کُٹو
- تہ لاواں تہ اکھاں پھٹن
- کہر جاواں تہ ماء پیو کٹن“..... (اگ)
- ☆ ”پاروں آیا پہنائی پھماں..... آپ چھوٹا داڑھ لہماں“..... (سوئی)
- ☆ ”چنچ پھر اپہنا رچاون..... چٹیاں بٹیاں کول پُچاون“..... (انگلیاں دند)
- ☆ ”پاروں آون دو ملنگ..... ساوی ٹوپی اک ہی رنگ“..... (طوطا)

☆ ”پہلے آسی لیراں لیراں..... ٹھونڈ کے آندی پیر فقیراں
 سدھی کروتنہ خالی ہوندی..... موہندی کروتنہ فرنیہہ ڈہلدی“..... (ٹھٹی)
 ☆ ”پڑی اُتے پڑی چھو راتے چھو ر..... جلن دیو پہنیںو، مگی جانا اے دور“ (بندوق نی گولی)
 ☆ ”بیچ داند باہنے آلے، بتری داند گاہنے آلے
 بھنگی گولی نچنے آلی، خیر یا پہنیا نچنے آلا“..... (کھانا کھانا)

ت :

☆ ”تراے اگ نالے پانی..... توں وی پی لے ماہڑیے جانی“..... (سماوار)
 ☆ ”پھنیاڑی شہر گراں نوں جاوے..... راتیں بوہے چھے چھٹی جاوے“..... (سوٹی)
 ☆ ”تری ہرن کھنڈی، کھنڈی چرن
 دریا توں چڑھن..... تہر یاے سرن..... چنے نال اڈن“..... (روزے)

ٹ :

☆ ”ٹچو ٹچو تہرت پچو..... ترے موہنڈے دس ٹنگاں“..... (ہل داند آدمی)
 ☆ ”نک لال لال نک ہراہرا..... نک ہراہرا نک ٹچک ٹچک“..... (مرچ)

ج :

☆ ”جھنگ بیلے چور ڈیا، نین راہے تاڑیا، ہست راہے پکڑا، آند آنت راہے ماریا“..... (جون)

چ :

☆ ”چٹی ہڈی پہو بیج دی..... خان بلاوے دوڑ دی آوے“..... (چٹھی)
 ☆ ”چٹی بکری کالے پیر..... چل میری بکری شہر و شہر“..... (چٹھی)
 ☆ ”جھتے اُتے چڑھ کے بہندی..... گرمی سردی آپے کھیدی“..... (ٹھٹی)
 ☆ ”چٹا بکرا موٹا پیر..... ٹھنڈ چیر کڈھیا سونا“..... (آنٹوا)
 ☆ ”چار چلن چلدے میہ..... دو دیوے بلدے میہ“..... (کھڑ بچھا)
 ☆ ”چار آوے چار پاوے چار سرے دانیاں
 بیچ بیٹھا گہگو راجا، کھینڈن گڑیاں رانیاں“ (منجھ میلی)

☆ ”چوٹی زمی کالاہیں..... بیچنے آلیاتوں بھی جی..... (کتاب)

☆ ”چیز اک رنگ دو“..... (آٹھوا)

☆ ”چوٹی جی مسیت، بیچ بوہا کوئی نیہہ“..... (آٹھوا)

☆ ”چٹا کورا، دورنگ پانی“..... (آٹھوا)

☆ ”چوٹی چادر، پڑ سینے آلا کوئی“..... (برف)

☆ ”چوٹی بکری کالے پیر
چل میری بکری شہر و شہر
میں آوساں پچھلے پہر“..... (ڈاکیہ)

☆ ”چارتم چرتالی گڑیاں..... کوٹھابنیا کہراں“..... (سراں)

⬇ :

☆ ”دو قدم آرگئی..... دو قدم پارگئی..... بوہے چندر مارگئی“..... (سوئی)

☆ ”دو ڈھرنچ ڈو ڈو تانچے..... دُ مڑی ماہڑے ہتھ بیچ اے“..... (بیل)

☆ ”دہسو یارو دہس چھوڑا، اوہ کیہڑا سوار..... اُتے تراں کہوڑیاں ٹردا پیراں نال“..... (قلم)

☆ ”دو مٹی دیاں کھاہ دیاں..... چارے اک ہی ساہ دیاں“..... (چلم)

☆ ”دکھو لو کو اک دُ مڑی..... سارے چر گے اگے رُ مڑی“..... (چلم)

☆ ”درارے دروازہ نیہہ..... آدم اے آوازہ نیہہ“..... (قید)

☆ ”دوپہنیٹاں کہٹھیاں بسن..... اک دو جی کی تلکی نہ سکُن“..... (اکھیاں)

☆ ”دس جتے پکا ون والے..... بتی جتے کھان والے“..... (انگلیاں تیردند)

☆ ”دوپہر اسکے، کدی بکھ کدی اکھٹھے“..... (بوہا)

⬇ :

☆ ”ڈنگ پڑنگی لکڑی، ڈنگ پڑنگاراہ..... اگوں آیاں مچھیاں شوٹکا دیندا کہنا“..... (دراٹی)

☆ ”ڈنگ پڑنگی لکڑی، ٹھنڈی ٹھنڈی رس
جیہڑا ماہڑی، بھارت کھسی روپے دیاں دس“..... (قلفی)

☆ ”ڈبی میری بکری، ڈبی اوبدی چھاں..... چل میری بکری، کل والی تھان“ (منجا، کھٹ)

ر:

☆ ”راہ بچ ڈباچکلیا نہ جائی ہائی میر یاربا“..... (کھوہ)

س:

☆ ”سیدہ لتھ کھکھے بچ..... دُمڑی ماہڑے ہتھے بچ“..... (چچھ)

☆ ”سوئی سلانی کندھے لائی..... اٹھو پھین ماسی آئی“..... (نیزد)

☆ ”سونے نی پٹاری..... گے آری، گے ساری..... گے ایہہ ہے ہی نیہہ“ (ماں پیو)

☆ ”سرینگر تھیں چورنسیا..... کانپور بچ پوڑے گیا

☆ ”سی سی تہ واہ واہ“..... (بیر)

ش:

☆ ”شیشے وچ آگ..... روشن سارا جگ“..... (لاٹین)

☆ ”شیشیاں داخل کنڈیاں دی باڑ“..... (اکھیاں)

ص:

☆ ”صاف ہووڑے تاں کوئی نہ جائی..... شاہ گدا اٹو کر جائی

آپ کالا من کالا تھیوے..... بچ عدالت تاں مینوے“..... (اشام کاغذ)

ط:

☆ ”طاق پتھر یا کوڈیاں دا، کوئی لے نیہہ سکدا“..... (دند)

ع:

☆ ”عجب ڈٹھی اک گروی..... راجے پگ لہوائی“..... (جوں)

☆ ”عجب اک ناری دے دو بال..... اک پھرے اک رہے اُس نال“..... (چلی)

ق:

☆ ”قیمتی قیمتی قیمتی سی..... اُن کھاندى پانی نہ پیوندی سی

دہسو قیمتی گس طراں چیوندی سی“..... (سُسر ی)

ک :

- ☆ ”کالی لگڑی، چٹے بچے..... اک ہلایا، سارے بچے“..... (توے ورتہانیاں)
- ☆ ”کالی لاٹھی، تیل ملاٹھی..... اُڈدی اے تہ پُجیدی نیہہ“..... (بال)
- ☆ ”کلکھہ چھنڈے تہ کلکھاں کھاوے..... دوواں سَراں بچ ٹھنڈا پاونے“ (سُرمہ دانی)
- ☆ ”کھائی پیئی، کندھے لائی“..... (کڑچھی)
- ☆ ”کالا لُٹا کندھ نال سَتا“..... (توا)
- ☆ ”کون لوڑے وسنا، کون لوڑے تہ پ
- کون چا ہوے بولنا، کون چا ہوے چُپ
- ساون چا ہوے وسنا، تہو بی لوڑے تہ پ
- سَس چا ہوے بولنا، چور چا ہوے چُپ
- ☆ ”کہنا اے پرگاں نیہہ..... آسمان اے پرتارے نیہہ
- پانی اے پرچھی نیہہ“..... (ناریل)
- ☆ ”کالاسی کلوترسی، کالے پیودا پترسی
- آڈوں پانی پیندا اسی، دھریکے چھاواں بہندا اسی“..... (پُٹھا، بیٹنگن)

ل :

- ☆ ”لال ڈبی بچ پیلے خانے..... ہرخانے بچ تری تری دانے“..... (انار)

م :

- ☆ ”میں ٹھٹھری کا ٹھدی، کھم میرے چم دے
- میں ٹھٹھری پٹھدی کھم میرے چگدے“..... (ہل تہ داند)
- ☆ ”موئی زندیاں کی ڈراون..... اپنے کولوں مارنساون“..... (مُشک)
- ☆ ”میں ہویاں تہ توں بھی ہوئیں..... اُٹھ کے ٹریاں دُنیا روسی“..... (روح، ساہ)

- ☆ ”مکلاں ملانیاں کچھے پیٹھ کتاب اے
 گان پانی پیندی مری گئی حلال کہ حرام اے“..... (مچھی)
- ☆ ”ماکھی تہ کئے کھاندا جاواں..... تند و تہنا گے ہیر بناواں“..... (چرخہ)
- ☆ ”ماں جے یا نہ جے..... پتر بلیاں نال پٹے“..... (تھواں)
- ☆ ”مائی نی اک جوگی ڈٹھا..... نہ اوہ لمانہ اوہ گٹھا
 ساون پہنادرے گانا گائی..... وچ جنگل پیلاں پائی“..... (مور)
- ☆ ”ماں جمی نیہہ پُت کوٹھے تے“..... (اک تہ تھواں)
- ☆ ”مُنڈھ ککڑ پتر شہوت پھل اکھوڑ“..... (کیاس ناٹاٹڈا)
- ☆ ”مٹی ناکھوڑا لوہے نی لگام..... اک چڑھے اک اترے، ولیم السلام“ (چلھا، تو اتروٹی)

ن :

- ☆ ”نیلی سیلی ناگر بلی..... دو دروازے اک حویلی“..... (چلھا)
- ☆ ”نکا جا کا کا..... سارے کھرے ناراکھا“..... (جنڈرا)
- ☆ ”نیلی ڈبی موتی بدھے..... تہیڑی گے راتیں لہے“..... (تارے)
- ☆ ”نکلی جائے ٹھہنی تہ زیرے زیرے دند
 تہنا کے تہیری سمری موڑیٹھی کنڈھ“..... (درائی)
- ☆ ”نعمت دا ہک میوہ آیا چار سنگے داندے گھایا
 پھو پٹھ اُتے دانا جیہڑا کچھے کہنے سیانا“..... (مکھن)
- ☆ ”نیلی لنگی سبز کناری..... بندھ کیاں بھڑوک ماری“..... (طوطا)
- ☆ ”نکا جنیا گھگھا..... ہر شے نال لگا“..... (ناں)
- ☆ ”نکے اُتے اجدی..... ساری دُنیا دہسدی“..... (عینک)
- ☆ ”نکلی ساری کولی..... لاہوروں جائی بولی“..... (ٹیلی فون)
- ☆ ”نالو گئی بزار پھرا بہہ گیا“..... (کچی جنڈرا)

و:

☆ ”واہ رے رباتیرے کم..... باہر ہڈیاں اندرچم“..... (کچھوا)
☆ ”ودھنیاں ودھنیاں ودھ گیا..... کہنٹیاں کہنٹیاں کہنٹ گیا“..... (چن)

ہ:

☆ ”اک منڈھتہ باراں ٹال..... تری تری پترساریاں نال“..... (سال نے مینے)
☆ ”اک شفید گول مکان..... نہ بوہانہ روشن دان“..... (آئرا)
☆ ”ہپی ہپی بوہے چکھے چھپی..... کسے دامنی ہلانی، ہپی آپے نکل آئی“..... (جیہھ)
☆ ”ہتھاں اُتے ہتھ تہر بیٹھا..... بال سرے دے گل چر بیٹھا“..... (آرا)
☆ ”اک صندوق، سوندوق“..... (ماچس)
☆ ”ہری سی من پہری سی نوں لکھ موتی جوی سی
با بے جی دے باغ بچ ڈشالہ لئی کھڑی سی“..... (کھوم)
☆ ”ہردم ہردی رہندی..... پھیردی کدھرے نیہہ جاندی“..... (کہوی)
☆ ”ہتھ نہ پیر، منہ نہ اکھ، فروی چلیا جاوے“..... (کرنی)

ی:

☆ ”بچ پنڈا تہ چٹا رنگ..... مارے منہہ دن داں تے ڈنگ“..... (برف)

بجھارتاں نا انوکھا انداز:

بجھارتاں کئی قسم نیاں ہین جیہڑیاں انسانی ذہن نی پرکھ کرنیاں ہین۔ اگر حقیقتاً تکیا جائے
تہ فراہمہ ساریاں reasoning ہین جیہڑیاں انسان کی بکھ بکھ انداز نال سوچنے ور مجبور کرنیاں
ہین۔ اگرچہ بعض اوہ بجھارتاں ہین جنہاں نا وجود پہاڑی بچ شاند ضرور ہوسی پر ماہڑی نظرتوں
اولے رہیاں۔ کجھ بجھارتاں زبانی بولیاں جانیاں ہین لیکن کجھ لکھی تہ حل تلاش کیتا جانا اے۔ اس
بجھارت کی لکھنے ویلے اک خاص اصول اپنایا جانا اے کہ اس بچ حروف تہی یعنی پی بی جی لکھے تے
خاندان نے حروف ہونے ہین۔ اگر بڑے خاندان نا حروف استعمال کیتے جان تہ فر تسلسل ٹوٹی

☆ اوہ کیہڑی چیز اے جیہڑی روز استعمال کرنے ہاں مگر تکی نیہہ سکے؟ (آواز)
 ☆ اساہڑے نال اک ”س“ ہوئی گیا۔ اسان ”د“ پنج گوشت ”ڈ“ کے بنایا کہ ”ص“
 آجائی، مگر ”ع“ وقت ”ل“ آیا تہ سارا کھائی گیا۔
 مکمل کرو:

م ی س ق س م ک ہا ہ دی اے کہ ہ زن دگ ی ن اپ ل پ ل ت وا ہ ڈے ن ال
 گ زار ساں۔

(میں قسم کھاہدی اے کہ زندگی ناپل پل تو اہڑے نال گزارساں)
 تعلیمی بھارتاں:

پنج (5) پلایاں، پنج (5) چوہے، پنج (5) منٹ پنج پکڑنیاں ہین۔ سو (100) پلایاں، سو
 (100) چوہے کتنے منٹ پنج پکڑسن؟

☆ ترے مچیاں، دوکٹیاں، اک گاں، کل کتیاں ہو یاں؟
 ☆ دس آٹھوے سن، دو پچھی گئی، دونا آلیٹ بنایا، دو خراب نکلے، دو کھائی چھوڑے، دہسو کتنے
 آٹھوے بنچے۔

انگریزی پنج ترجمہ کرو:

”ماہڑی بلی، مگی میاواں“

”اڈ اڈ پونڈی جا کشمیر ماواں اچھے“

اُردو کرو:

”اٹھاں، گٹھ، بیٹھاں، مٹھ“

”ار پڑی گاں، پر پڑی منجھ“

”اٹھنے بہنے، گھر کے گنج“

پہاڑی پنج ترجمہ کرو:

Tit for Tat

پہاڑی بچ بولو:

Hello

پہاڑی بچ بولو:

Good Morning

اک بندہ دریا پار کرنا چاہتا ہے۔ اُس کو لاک شیر، اک بکری، اک پھلاں نی چنگیراے۔
باری باری اک اک چیز پار کرنی ہے۔ اگر اوہ شیر کی پہلاں کہتی جانا ہے تہ چٹھے بکری پھل کھائی
چھوٹی ہے۔ اگر پھل کہتی جائے تہ شیر بکری کی کھائی چھوٹا نا ہے۔ اس ترتیب نال دہسو کہ دریا
پار ہوئی جائے تہ نقصان وی نہ ہووے۔

دینی بھارتاں:

☆ ”ملاں ملانیاں کچھے پٹھ کتاباے

گاں پانی پیندی مری گئی، حلال کہ حرام اے“..... (چٹھی)

☆ ”تزی ہرن، کھنڈی، کھنڈی چرن..... دریا توں چڑھن

تہر یائے سڑن..... چٹے نال اڈن“..... (روزے)

☆ ”اوہ کیہڑی نمازاے جیہڑی اذان توں بغیر پڑھی جانی اے“..... (نماز جنازہ)

☆ ”اوہ کیہڑی اذان اے جس نال نماز نیہہ“..... (جمن ویلے یا کوئی قہر نازل وہے)

اس توں علاوہ کئی ہور بھارتاں ہین جنہاں نا استعمال روزمرہ زندگی بچ کیتا جانا اے
جیہڑا علمی صلاحیت کی بدھانے بچ مددگار ثابت ہونا اے۔ پہاڑی ادب بچ اک بہوں بڑا ذخیرہ
موجود اے تہ اس قومی سرمائے کی سمہالنے نی اہم ضرورت اے۔



پہاڑی صوتیات

صوتیات عربی زبان نے لفظ صوت توں ماخوذ اے جس نا مطلب آواز ہونا اے۔ صوتیات لسانیات نی اک ذیلی شاخ اے، جس بچ کلام نی آواز ہور اس نے پیدا ہون نے عمل بچ حصہ لین آ لے اعضاء کی موضوع بنایا جانا اے۔ انہاں اعضاء کی اعضاء تکلم صوتیات وی آکھیا جانا اے۔ اعضاء تکلم بچ وتران صوت (vocal chords) بہت اہم ہین۔ کجھ علاقے نے لوک کئی آوازاں نی ادا بیگی بچ غلطی کرنے ہین یا بالکل ادا بیہ کر سکنے اس نی وجہ ایہہ اے کہ انہاں لوکاں نے وتران صوت قدرتی طور ورا انہاں آوازاں کی ادا کرن ور قدرت بیہ رکھنے۔ مثلاً: ہندستان نے کئی علاقیاں بچ لوک اردو بولنے ہونے وی کئی حرفاں کی صحیح آواز بچ ادا کرنے نے قابل بیہ ہونے۔ مثلاً: اگر کسے لفظ بچ اگر ذہن ظہن وغیرہ آجائے تہ اس نی آواز بچ نی آواز نال ہی ادا کرنے ہین۔ اسے طراں برطانیہ نے لوکاں نے وتران صوت وی پاکستانی زبان نے کئی لفظاں نی ادا بیگی نے قاصر ہین۔ اس واسطے اوہ اردو نے بچ سارے الفاظاں نے تلفظ بچ کوشش نے باوجود غلطی کرنے ہین۔ ایہہ اک قدرتی امر اے کہ ہر شخص نے اعضاء صوت بچپن توں ہی اپنی مخصوص زبان نی آواز انہاں نے تال میل ہور ترکیب و تالیف نی خاص صورتاں نے عادی ہو جانے ہین۔ لسانیات اک بڑا وسیع علم اے جس بچ کسے زبان نے صحیح ہور بر محل استعمال واسطے صرفی، نحوی، ہور معنویاتی تغیرات نا مطالعہ بڑا اہم اے۔ لیکن ماہرین لسانیات نی زیادہ دلچسپی ہور توجہ صوتی تغیرات نی طرف رہی اے۔ اس نی وجہ ایہہ اے کہ کسے زبان نے صوتی تغیرات زیادہ واضح ہونے ہین ہور انہاں نا مطالعہ زیادہ صراحت نے نال کیتا جاسکنا اے۔

صوتیات بچ ہم آوازاں ناسانسی مطالعہ کیتا جانا اے لیکن اس بچ کسے لیباٹری یعنی تجربہ گاہ نی ضرورت نیہہ پئی۔ تکلمی صوتیات بچ آوازاں نی ادائیگی انہاں نی تقسیم تہ درجہ بندی نا مطالعہ کیتا جانا اے۔ اس نے علاوہ انہاں آوازاں نی ادائیگی نا تجزیہ کرنے ہوئے انہاں نی توضیح وی کیتی جانی اے۔

لسانیات بچ اس لکھی ہوئی زبان نا بیہہ بلکہ بولی جان آلی آواز نا مطالعہ کرنے ہاں۔ چنانچہ زبان نی آوازاں نے مطالعہ کی اس ترے حصیاں بچ بند نے آں:

۱۔ سمعیاتی صوتیات: سمعیاتی صوتیات بچ انسان نے منہہ توں نکلن آلی آواز ناں جیہڑیاں لہراں بنیاں ہن انہاں نا مطالعہ کیتا جانا اے۔ منہہ توں نکلن آلی آوازاں ناریکارڈ رکھی تہ انہاں نا تجزیہ کیتا جانا اے ہور مختلف خصوصیات نا تعین وی کیتا جانا اے۔

۲۔ سمعی صوتیات: سمعی صوتیات بچ کن نے پردے اُپر ہونے آ لے زبانی اثرات نا جائزہ کہند جانا اے ہور اس کی ریکارڈ کری تہ اس نا تجزیہ کیتا جانا اے۔

۳۔ تلفظی صوتیات: اس بچ مختلف اعضاء ہور انہاں نی حرکت اُپر غور کیتا جانا اے جتھوں مختلف قسم نیاں آوازاں پیدا ہونیاں ہن۔

غرض ایہہ اے کہ آوازاں نے مطالعہ نے ایہہ ترے طریقے ہی کارآمد ہور مفید ہن مگر سمعیاتی صوتیات ہور سمعی صوتیات بچ تجربہ گاہوں ہور ڈوڈے آلات نی ضرورت ہونی اے۔ اس واسطے زیادہ تر تلفظی صوتیات پُر ہی اکتفا کیتا جانا اے، کیاں کہ اک تہ اس کی جھن واسطے تجربہ گاہ ہور دیگر آلات نی ضرورت نیہہ ہونی ہور دوسرا ایہہ کہ اس کی سمجھنا نہایت آسان امر اے۔

اعضائے تکلم: اوہ اعضاء جہاں نی بدولت مختلف اصوات پیدا ہونیاں ہن انہاں کی اعضاء تکلم آکھیا جانا اے۔ انہاں اعضاء کی وی عام طور ورو حصیاں بچ بند یا جانا اے۔

۱۔ اوہ اعضاء جیہڑے حرکت کرنے ہن انہاں کی اس ہم تلفظ کار اعضاء آکھساں۔
۲۔ اوہ اعضاء جیہڑے جامد رہنے ہن ہور تلفظ کار انہاں نی طرف خود آنے ہن۔ انہاں کی ہم زبان نے خارج وی آکھنے ہن۔

انسانی آواز نی پیدا کس بچ مندرجہ ذیل اعضاء ملی تہ صوتی آلات نے فراکض سرانجام دینے ہن۔ پھپھرے، حلقوم، بلعوم، حصرہ، اعصاب، لفظی، منہ، نک، تالو، زبان، دند، ہورا، ڈھو، وغیرہ۔ آواز پیدا کرن بچ پھپھرے، دھونکی، ناکم کرنے ہن ہورا، ایہہ ہوانے بہاؤ کی مطلوبہ دباؤ یا رفتار نال حلق توں گزارنے ہن ہورا، ک تسلسل کی ضرورت نے مطابق قائم رکھنے ہن۔ آواز نا اصل سرچشمہ حلق اے۔ جس بچ واقع اعصابی ریشے ہوانے دباؤ توں متاثر ہوئی تہ تھر تھرانے لگنے ہن جس نال ارتعاش پیدا ہونا اے ہور لفظ اصوات نی صورت نال سامنے اچھنے ہن۔

آوازی قسماں: زبان نی آوازاں کی عام طور و ردو خاص قسماں بچ بنڈیا جانا اے:

۱۔ مصوتے ۲۔ مصمتے

مصوتے: مصوتے توں مراد اوہ آوازاں ہن جس بچ آواز نے اعضاء گونج پیدا کری تہ خلا بنانے ہن ہور ساس نی ہورا گڑنے بغیر گزرنی اے۔ عام طور و ردو مصوتیاں نی درجہ بندی کرنے و پلے ترے گلاں تکنے ہن:

۱۔ زبان نی اونچائی: زبان نی اونچائی بچ ایہہ تکیا جانا اے کہ ایہہ کتنی اچی حرکت کرنی اے۔ اس طراں اس اونچائی کی ترے حصیاں اُپر لائبر لہور بشکار لائ بچ بنڈیا جانا اے۔

۲: اوٹھاں نی گولائی: لفظاں نی ادائیگی نے وقت ہوٹھاں نی شکل گول ہو جانی اے یا پھیلی ہوئی تہی اے چنانچہ زبان بچ ہوٹھاں ناکرداروی بہت زیادہ اہمیت رکھنا اے۔

۳۔ زبان نے حصے: عام طور و ردو بولنے وقت زبان نے دو حصے یعنی اگلا حصہ ہور وسطی حصہ زیادہ کردار ادا کرنے ہن۔ انہاں حصیاں نی بدولت اس ایہہ معلوم کرنے آں کہ زبان ناکہیڑا حصہ متحرک اے۔

اصل ہور معیاری مصوتے:

زبان نے اصل ہور معیاری مصوتوں کی تعداد نے لحاظ نال آٹھ حصیاں بچ بنڈیا جانا اے:

۱۔ معیاری مصوتہ

(الف) زبان نی اونچائی: اونچی (ب) حصہ زبان: سامنے

(ج) ہوٹھاں نی شکل: پھیلی نی، مثلاً: تین، مشین۔

۲۔ معیاری مصوتہ

(الف) زبان نی اونچائی: اونچا نیچا (ب) حصہ زبان سامنے
(ج) ہوٹھاں نی شکل: کہٹ پھلی نی، مثلاً: لفظ نی سیٹ نی Set

۳۔ معیاری مصوتہ

(الف) زبان نی اونچائی: اونچا نیچا (ب) حصہ زبان: سامنے
(ج) ہوٹھاں نی شکل: کہٹ پھلی ہور کہٹ کھلے۔ مثلاً: لفظ ”ریٹ“ Rate

۴۔ معیاری مصوتہ

(الف) زبان نی اونچائی: اونچا نیچا (ب) حصہ زبان: سامنے
(ج) ہوٹھاں نی شکل: کہٹ پھلی ہور کہٹ کھلے، مثلاً: لفظ نی گئے نیو غیرہ

۵۔ معیاری مصوتہ

(الف) زبان نی اونچائی: نیچا (ب) حصہ زبان: پچھلا
(ج) ہوٹھاں نی شکل: کہٹ کھلے ہور کہٹ پھلی، مثلاً: لفظ ”آم“

۶۔ معیاری مصوتہ

(الف) زبان نی اونچائی: اونچا نیچا (ب) حصہ زبان: پچھلا
(ج) ہوٹھاں نی شکل: گولائی نے نال کھلے، مثلاً لفظ (Hot)(cot)۔

۷۔ معیاری مصوتہ

(الف) زبان نی اونچائی: نیچا اونچا (ب) حصہ زبان: پچھلا
(ج) ہوٹھاں نی شکل: گول، مثلاً۔ لفظ ”شور“

۸۔ معیاری مصوتہ

(الف) زبان نی اونچائی: اونچا (ب) حصہ زبان: پچٹ
(ج) ہوٹھاں نی شکل: اگے نکلے ہوئے، گول مثلاً لفظ ”روٹ“ (Root)
۲۔ مصمتے: مصمتیاں کی ترے حصیاں بیچ بند یا جانا اے:

۱۔ مخرج یا مقام تلفظ: تنفسی بہاؤ پھینچنے والی تون شروع ہوئی تہ مٹھواں داہروں باہر اچھنا اے ہور مختلف مقامات پُر روکیا جانا اے۔ انہاں مخرج نے مطابق انہاں مصممتیاں نے ناں ہونے ہین۔ جہاں بچ لہی، نوک زبانی ہورتا لوی شامل ہین۔

۲۔ طرز تلفظ: طرز تلفظ بچ لفظ نی ادا نیگی واسطے اک خاص طریقہ استعمال ہونا اے۔ اس بچ پہلوی، جس بچ نیل نی نی آواز، نفی نییم، نی آواز ہور بے دھڑ جاریہ جس بچ ”می“ نی آواز شامل اے طرز تلفظ نا حصہ اے۔

۳۔ صوت تانت: اس بچ ایہہ معلوم کیتا جانا اے کہ صوت تانت نی حالت کہہ اے؟ یعنی اگر تنفسی بہاؤ آسانی نال وقوع پذیر ہونے تہ تانت بچ کوئی حرکت میہہ ہونی۔ ایہجے مصممتے کی اس غیر مسموع آکھساں۔ اگر معاملہ الٹ ہو یا ہور صوت تانت اک دو جے نالوں الگ رہے وے ہونے تہ بہاؤ بچ کپکپاہٹ ہوسی۔ اس کی اس مصممتہ مسموع آکھساں۔

الغرض ”صوتیت“، علم اللسان نی اوہ شاخ اے جس بچ ممکنہ سارے اصوات ہورا انہاں نے اصولاں کی زیر بحث لایا جانا اے۔ اس بچ صرف اک زبان ہی نیہہ بلکہ دنیا بچ موجود ساری اصواتاں نا تحقیقی مطالعہ کیتا جانا اے۔

(2) صرفیات (مارفیمیات): صرفیات یا مارفیمیات بچ لفظ ہور اس نے اقلی اجزا (مختصر ترین جزو) نا مطالعہ کیتا جانا اے۔ لسانیات نی روناں زبان نی ناقابل تقسیم اکائی یا اقل ترین (مختصر ترین معنوی اکائی لفظ اے۔ گرامر نا تعلق وی لفظ نال اے۔ قدیم دور بچ قواعد نی بنیادی اکائی کی لفظ آکھیا جانا سا۔ اس واسطے صرفیات بچ لفظ ہور اقلی اجزا نا مطالعہ کیتا جانا اے، کیآں کہ ہر لفظ کوئی نہ کوئی معنی دینا اے، اس واسطے گرامر نی بنیادی ہور اقل ترین اکائی کی اردو زبان بچ معدنیہ نی اصطلاح نال وی موسوم کیتا جانا اے۔ اس گل کی اک نکی جی مثال نال سمجھیا جاسکنا اے۔ لفظ ”ستم“ گار دو جزاں اُپر مشتمل اے۔ دوئے اجزا ملی تہ کوئی نہ کوئی معنی دینے ہین، لیکن ”گار“ نا آزادانہ طور پُر لغت بچ کوئی معنی نیہہ۔ ”ستم“ گار بچ ایہہ دوئے اجزا ملی تہ کوئی خاص مفہوم دے رہے ہین ہور ایہہ مفہوم مواد نے اندر کسے نہ کسے رشتے نی نشان دہی کرنا اے۔ لہذا

صرفیات بچہ بمعنی الفاظ فی ساخت تہ اصول و قواعد ہور اس نے استعمال نامطالعہ کیتا جانا اے۔ لفظ نے مختصر ترین جزو کی صرفیہ آکھیا جانا اے۔ صرفیہ کی تعریف نے حوالے نال فاؤنڈیشن آف جنرل لینگویٹکس (Foundation of General Linguistics) نا آکھنا اے کہ صرفیہ صوتاں نا اوہ اقلی مجموعہ اے جیہڑ امتعدد سیاقاں میں استعمال ہوئی سکے۔ مگر اس نے معنی برقرار رہن۔

صرفیہ لفظاں فی تذکیر و تانیث، جمع ضد وغیرہ بنانے بچہ وی کم اشنے ہین۔ مثلاً لفظ کرسیاں، لوکاں، چیزاں کی نکال تہ ایہہ لفظ کرسی، لوک ہور چیز نے نال ”و“، ”و“ نے اضافے نال بنے ہین۔ اس نامطلب اے ”و“، نا صرفیہ جمع فی علامت نے طور پڑ استعمال ہور ہیا اے۔ اس واسطے ”و“ کی جمع سازی نا صرفیہ یا مارفیم آکھیا جاسکنا اے۔ بعض اوقات اک مارفیم فی کئی شکلاں سامنے اشنیاں ہین، جس کی ”ایلو مارف“ آکھیا جانا اے۔ مثلاً: اٹھا کر گیا اور اٹھا کے گیا بچہ ”کر“، ”ہور“ کے، اک ہی مارفیم فی مختلف شکلاں ہین۔ ایہہ ایلو مارف اے۔ اسے طراں کجھ الفاظ اک ہی شکل نے ہونے ہین لیکن انہاں نے معنی مختلف ہونے ہین۔ ایچھے الفاظ مختلف مارفیم نال تعلق رکھنے ہین۔ مثلاً آب نامعنی پانی ہور آب نامعنی چمک۔ صرفیاں کی عام طور پڑ مندرجہ ذیل دو قسماں بچہ بندیا جانا اے آزاد ہور پابند صرفیہ۔

آزاد صرفیہ توں مراد اے جیہڑے کہلے وی استعمال ہو سکنا۔ مثال نے طور پڑ بے زبان بچہ زبان کہلا وی استعمال ہو سکنا اے۔ لہذا ایہہ آزاد صرفیہ فی مثال اے۔ مگر اس بچہ ”بے“ کہلا استعمال ہونے توں قاصر اے، کیاں کہ ایہہ بے معنی اے ہور ایہہ کسے دؤے لفظ نے نال رلی تہ ہی استعمال ہو سکنا اے۔ اس واسطے ایہہ پابند صرفیہ کہلاسی۔ علاوہ ازیں دواں صرفیاں نا تعلق پابند صرفیاں نال وی ہو سکنا اے۔ مثلاً ”لڑکپن بچہ لڑک“، ”ہور“ ”پن“ دؤے ہین کیاں کہ دواں بچوں کوئی وی استعمال ہیہہ ہو سکنا۔ لفظاں کی صرفی ساخت فی بنا پڑ ماہرین نے کجھ کجھ قسماں بچہ بندیا نا اے جیہڑیاں ایہہ ہین:

۳۔ ادغامی

۲۔ امتزاجی

۱۔ تحلیلی

تحلیلی (Analytical): تجلیلی کی غیر ترکیبی وی آکھیا جانا اے، کیاں کہ اس بچ سارے الفاظ غیر متغیر ہونے ہن۔ چینی زبان اس نی اک اہم مثال اے۔ کیاں کہ اس زبان بچ اک صرفی الفاظ نی تعداد بہت زیادہ ملنی اے۔ لیکن اس بچ ایسے الفاظ وی ہن جہاں بچ اک توں زیادہ صرفی ہن۔ فرو وی ہر زبان بچ ایہہ خصوصیت موجود ہونی اے۔ روئس لکھنے ہن:

”انگریزی بچ غیر متغیر الفاظ مثلاً جار مقدم، حرف عطف، بہت سارے متعلقات فعل غیر ترکیبی ہونے ہن۔ انہاں نی گردان وی نیہہ ہو سکنی۔ انہاں بچ زیادہ تراک صرفی ہن۔“

۲۔ امتزاجی (Agglutinating): امتزاجی اوہ زبان ہونی اے جس بچ صرفیے ناک تسلسل پایا جانا اے۔ انہاں صرفی شکلاں کی مادے نے نال خاص ترتیب بچ جوڑیا جانا اے۔ جدوں کہ (Agglutinating) نا مطلب ہی ہونا اے چپکے وہے یا نال جڑے ہون نا۔ اس قسم نی زباناں بچ جاپانی ہو ترکی وغیرہ شامل ہن۔

۳۔ ادغامی (Fusional): ایہہ ایچی زبان اے جس بچ ایچیاں آوازاں شامل ہونیاں ہن؛ جیہڑی قواعدی اصناف کی ظاہر کرنیاں ہن۔ اس بچ لفظاں نا تجزیہ مادے ہو تعلقینے نی صورت بچ کرنا بہت مشکل ہونا اے۔ اس بچ سنسکرت، لاطینی ہو رقدیم یونانی زباناں شامل ہن۔

اس تھیں علاوہ پابند صرفیاں کی انہاں قسماں بچ بنڈیا جانا اے:

۱۔ اضافائی ۲۔ تکراری ۳۔ مبدل ہو غیر مسلسل

۴۔ تفریقی ۵۔ صفر ۶۔ خالی ۷۔ دوپٹہ

اضافائی: ایہہ اوہ مارفیم ہونے ہن؛ جیہڑے دو جے آزاد مارفیم نے نال لگنے ہن۔ انہاں کی مزید قسماں بچ سابقے لاقحے وسطہ شامل ہن۔

تکراری: دنیا بچ اکثر زباناں بچ ایسی مارفیم موجود ہن جس بچ کلی صورت یا جزوی صورت کی دہرانا ضروری ہونا اے ہو رنواں مارفیم بنان واسطے ایہہ امر ضروری اے۔ فلپائن بچ تکراری مارفیم کی خاص طور وراستعمال کیتا جانا اے۔

مبدل ہور غیر مسلسل: مبدل ہور غیر مسلسل دو بکھریاں بکھریاں قسماں ہین مگر مختلف زبانان بچ انہاں نا استعمال کبھیاں ہونا اے۔ مثال نے طور و رادو نے لفظ شعر ہور شاعر ہی تکی لیو اس بچ پہلا مار فیم غیر مسلسل اے، جیہڑا شعر اے جد کہ دو مار فیم مبدل اے جس نے معنی ہین ”کام کرنے آلا“۔

تفریقی: اس قسم بچ اگر اس مونث الفاظ کی بنیادی تصور کری لیاں ہور مذکر لفظ تفریقی عمل توں حاصل کیتا جائے تہ ایہچہ جنس نامار فیم تفریقی ہی ہوسی۔ ایہہ عمل فرانسیسی زبان بچ عام اے جس بچ مذکر مونث واسطے صفتی الفاظ بچ کجھ خاص فرق کیتا جانا اے۔

صفر: گرامر بچ کجھ لفظ ایہچہ وی ہونے ہین جنہاں بچ جملہ واحد ہووے یا جمع کوئی فرق نیہہ پٹنا۔ مثلاً لفظ ”آدمی“ واحد واسطے وی ہور جمع واسطے وی اک ہی اے۔

خالی: گرامر بچ کجھ الفاظ ایہچہ وی ہونے ہین جنہاں نامار فیم نیہہ ہونا۔ اس کی خالی مار فیم آکھیا جانا اے۔ مثلاً لفظ ”زندگی“ بچ ”زندہ“ ”گ“ ”ہور“ ”می“ ہین انہاں بچ ”گ“ خالی مار فیم اے۔ دوپٹہ: اس بچ دو مار فیم شامل ہین جیہڑے معنی نے اعتبار نال دو لفظاں نال متعلق ہوون۔ مٹ اوہ لفظ اے جس نے معنی دو لفظ ”اس لیے“ بچ وی دتے جاسکے ہین۔

(۳) نحویات: کسے وی زبان بچ الفاظ نی مخصوص ہور بامعنی ترتیب نے مطالعے کی نحویات آکھتے ہین۔ زبان بچ جملیاں نی ساخت ہور جملیاں بچ لفظاں نی ترتیب نے قاعدیاں نا مطالعہ نحویات نے ذیل بچ اچھنا اے۔ مثال نے طور پر ”احمد نے کھانا کھایا“۔

ایہہ نحو نے اعتبار نال الفاظاں نی صحیح ترتیب اے۔ اگر اس نے بجائے اس طراں آکھیا جائے کہ ”کھایا احمد کھانا“ تہ اس نے معنی نی ترسیل پیچیدگی ناباعث بنسی۔ چنانچہ صرف ونحو نے اصولاں کی ملائی تہ زبان نی قواعد آکھیا جانا اے۔ صرف بچ تہ عام طور و لفظ ہور انہاں نی ساخت نا مطالعہ کیتا جانا اے جد کہ نحو بچ مرکبات نا مطالعہ کیتا جانا اے۔ مرکبات نی درج ذیل دو قسماں ہین:

۱۔ مرکب تام ۲۔ مرکب ناقص

مرکب ناقص کہٹ توں کہٹ دو لفظاں نا ایہجا مرکب جس نا مفہوم مکمل نہ ہووے۔ جد کہ مرکب تام توں مراد کہٹ توں کہٹ دو لفظاں نا ایہجا مرکب جس نا مفہوم مکمل ہووے۔

انج جدید لسانیات بچ صرف نے نال نال نحو کی وی خاص اہمیت حاصل اے، کیاں کہ اس نا موضوع جملہ ہور اس نے اجزاء ہین۔ جملہ اک آزاد لسانی حیثیت رکھنا اے۔ اس واسطے ایہہ قواعدنی تشریح بچ سب توں بڑی اکائی نا حامل اے۔ جملہ توں مراد محض لفظاں کی اکٹھا کرنا ہی بیہہ سگوں دنیا بچ موجود ہر زبان قواعد نے ایہجے اصول وضع کرنی اے، جس نے ذریعے لفظاں کی ملائی تہ فقرے بنائے جانے ہین ہور انہاں فقرات کی جدوں آپس بچ ملا یا جانا اے تہ جملہ وجود بچ اچھنا اے۔ چنانچہ انہاں اصولاں نی معلومات معاشرے بچ موجود ہر شخص کی حاصل ہونی اے۔ مثلاً اگر کوئی بچ جملہ نی ادا یگی بچ غلطی کرنا اے تہ کوئی ان پڑھ شخص وی غلطی نی نشان دہی کر سکتا اے۔ اگر لفظاں نے مجموعیاں بچ قواعد نے اصولوں کی توڑیا جائے یعنی پابندی نہ کیتی جائے تہ اس کی اہل زبان جملہ تسلیم بیہہ کرنے، بلکہ عام اصطلاح بچ اس کی غیر جملہ آکھیا جاسی۔ لفظاں نے درمیان ترے قسم نے نحوی رشتے ہونے ہین:

۱۔ مقام استعمال نے رشتے ۲۔ ہم وقوعی نے رشتے

۳۔ قائم مقامی نے رشتے

۱۔ مقام استعمال نے رشتے: کوئی وی زبان ہووے اس بچ ایہہ اصول قائم کیتے جانے ہین کہ جملہ بچ فعل کتھے اے، فاعل کس جگہ آیا ہووے ہور مفعول نی جگہ کہہ ہووے۔ علاوہ ازیں اگر فقرہ اسمیہ اے تہ اس بچ صفت ہور موصوف نی ترتیب کس طراں بنائی جاسی ہور تعلق قائم کرن آلے فعل کس مقام پڑ آون۔

۲۔ ہم وقوعی نے رشتے: انہاں نا دائرہ کار بہت وسیع اے۔ اس بچ صرف ایہہ جاننا ضروری بیہہ اے کہ صفت موصوف توں پہلے آوسی یا بعد بچ۔ بلکہ اس بچ ایہہ معلوم کرنے نی کوشش کیتی جانی اے کہ ہر صفت نے نال موصوف نا استعمال ناممکن اے۔ مثلاً: ”ایماندار شخص“ آکھیا جاسکتا اے مگر ایماندار درخت یا ایماندار تلوار بیہہ آکھیا جاسکتا۔ اس تھیں علاوہ ایہہ تکتا وی ضروری ہونا اے کہ کسے مخصوص فاعل نے نال فعل نا تعلق کس طراں قائم کیتا جا رہیا اے۔ مثلاً ”سونا“ نا فاعل بے جان واسطے استعمال بیہہ کیتا جاسکتا۔ اس ایہہ بیہہ آکھ سکے کہ ”میز سورہی

ہے۔ بلکہ اُس آکھساں کہ ”فاطمہ سو رہی اے“۔ جد کہ محاورے ہو ر استعارات اس تعلق توں آزاد ہونے ہین۔

۳۔ قائم مقامی نے رشتے: اکثر و بیشتر حالات نے پیش نظر اک اسم نی جگہ دو اسم ہو ر اک فعل نی جگہ دو فعل ناستعمال کیتا جاسکنا اے۔ عام طور ور جملہ بنانے ویلے جیہڑا کم اسم دے سکنا اے اوہ اشتقاق توں بننن آلا اسم وی دے سکنا اے ہو ر اک توں زیادہ لفظاں پر مشتمل فقرہ وی ایہہ کم سر انجام دے سکنا اے۔ ہر زبان پنج بنیادی جملے الگ الگ نوعیت نے ہونین مگر اردو پنج انہاں کی دو لفظی، سہ لفظی ہو ر چہار لفظی پنج تقسیم کرنے ہین۔ اکثر جملے دو مفعولوں پر مشتمل ہونے ہین۔ ایچھے جملے زیادہ تر چہار لفظی ہونے ہین۔ مثالاں:

۱۔ دو لفظی جملہ..... ”شعیب آیا۔“

۲۔ سہ لفظی جملہ..... ”شعیب آم لایا۔“

۳۔ چہار لفظی جملہ..... ”شعیب نے آم کھائے۔“

چنانچہ لفظاں کی انہاں نے نحوی فرق نے باعث الگ الگ گروہواں پنج بنڈیا جانا اے۔ بہت سارے لفظ گروے صفت آکھوانے ہین تہ گروے اسم۔ نحو پنج جملیاں ہو ر جملیاں نی نکی نکی ترکیب کی مختلف اجزا پنج بنڈی تہ انہاں نامطالعہ کیتا جانا اے۔ ایہہ نکی توں نکی اکائی صرف جزو کہلانی اے۔ لیکن اگر اُس کسے وی ترکیب کی صرف دو حصیاں پنج بنڈاں تہ اس ترکیب نے جزو متصل آکھواسن۔ مثال نے طور پر ”اس بہادر جنگجو نے دشمن کی مار بھگایا“۔ اس جملے پنج دو جزو متصل ہین، اک فاعل اے ہو ر دو اجزا آکھواسی۔ چنانچہ نحو پنج اُس انہاں تراکیب نابغور مطالعہ کرنے ہاں جنہاں نے جزو متصل ہونے ہین۔ جزو متصل معلوم کرن واسطے سب توں بہتر ہو ر آسان طریقہ کار ایہہ اے کہ دوئے جزو متصل استعمال ہونے نی آزادی رکھنے ہوون۔ جملیاں نیاں عام طور ور ترے بڑیاں قسماں ہونیاں ہین:

۱۔ سادہ جملے ۲۔ مخلوط جملے ۳۔ مرکب جملے

سادہ جملے: سادہ جملے توں مراد ایچھے جملے جنہاں پنج صرف اک فاعل ہو ر اک خبری جزو

ہونا اے۔ مثلاً ”میں جاتا ہوں“، ”وہ لاہور جائے گا“ انہاں پنج ”میں“ ہور ”وہ“ عنوان ہین ہور باقی خبری جزو ہین۔

مخلوط جملے: مخلوط جملیاں پنج دو جزو متصل ہونے ہین جہاں پنج اک تہ خبری جزو ہونا اے ہور دو فقرہ یا لفظ ہونا اے جیہڑا پہلے جزو متصل پُر انحصار کرنا اے۔ مثلاً ”” ایسے حالات میں میرا جانا ضروری ہے“۔ اس جملے پنج ”ایسے حالات میں“ اک پابند فقرہ اے ہور ”میرا جانا ضروری ہے“ دوسرا جزو متصل اے جیہڑا خبری اے۔

مرکب جملے: مرکب جملے پنج عام طور دو یا دو توں زیادہ مخلوط جملے شمولیت اختیار کرنے ہین یعنی انہاں نے جزو متصل دو یا دو توں زیادہ خبری اجزاء ہونے ہین۔ مثلاً: ”میں جاساں گا تہ اوہ آسن گے“۔ اس جملے پنج ”میں جاساں گا“ اک ہور ”اوہ آسن گے“ دو جات متصل اے۔ جد کہ انہاں دو اں کی نشان گر یعنی ”تو“ نے ذریعے جوڑیا گیا اے۔ نشان گر ”تو“ تھیں علاوہ ہور ”ورنہ“ وغیرہ وی ہو سکے ہین جسراں کہ ”اوہ آگیا“ ہور ”میں چلا گیا“۔ ”تھوئی جاؤ ورنہ بہوں پچھتا سو گے“ وغیرہ۔ چنانچہ نحویات پنج معنی ہور مفہوم نے لحاظ نال کلمیاں ہور انہاں نی تبدیلیاں جملیاں نی ماہیت انہاں جملیاں پنج کلمیاں نی ترتیب مطابقت ہور معنوی رشتیاں کی موضوع بحث بنانے ہین۔ با معنی کلام پنج مفہوم نی ترسیل جملیاں نی ساخت کلمیاں ہور انہاں نے باہمی رشتیاں اُپر منحصر ہونی اے۔ دراصل با معنی کلام یا جملہ ہی پوری گل یا خیال نے ابلاغ ناحق ادا کرنا ہور زبان نی غرض و غانت پوری کرنا اے۔ جملہ ہی کلام نا اوہ بڑے توں بڑا ٹھانچا اے جس پنج قواعدی عناصر ہور انہاں نے آپسی تعلق کی بھر پور نمائندگی ہونی اے۔ اس نی بدولت کلے نے اوہ سیاق و سباق سامنے آنے ہین جہاں نال معنی نا تعین کیتا جاسکنا اے۔ ایہی وجہ اے کہ اَس اِس کی قواعدی تجزیے نی سب توں بڑی ہور ساختیاتی توضیح نی اہم ترین سطح قرار دے سکے ہاں۔



”کریمیا“: اک خلاصہ

عبدالرشید لون غمگین ہوواں نا پہاڑی ڈرامے پنج بڑا اچا مقام اے کیا نکلہ پہاڑی ڈرامے نی شروعات انہاں نے ہتھوں ہی (70) سترنی دہائی پنج ہونی اے۔ انہاں اپنی قوم نی بہتری تہ خوش خیالی واسطے ڈراما نگاری شروع کیتی۔ عبدالرشید لون ہورا پنے پہاڑی ڈرامے نے مجموعے ”کہانی کئہر کئہر دی“ نی اپنی گل پنج صفحہ نمبر 13 پُر لکھنے ہین کہ:

”کلچرل کلب کرناہ ایہہ ڈرامے سٹیج کردار ہیا ہورا ماہری پہچان بحیثیت

ڈرامہ نویس ہون لگ پئی۔ اس صنف دی وجہ نال ملو ہک مقام ملیا۔“

انہاں نا پہاڑی ڈرامے نا مجموعہ ”کہانی کئہر کئہر دی“ جموں و کشمیر پہاڑی مشاورتی و ترقیاتی بورڈ تھیں 2015ء پنج شائع ہويا، جس نے پنج پہلا ڈراما ”کریمیا“ اے، جس نا خلاصہ پیش کرنے نی پوری کوشش کرساں۔ اس ڈرامے کی پہاڑی کلچرل کلب کرناہ تھیں 1970ء پنج مختلف اسٹیجیاں تھیں پیش کیتا گیا۔ لوکاں نی دلچسپی واسطے تقریباً ایہہ دو کھنٹے نا ڈرامہ تیار کیتا ہورا اس ڈرامے نامرکزی خیال سماجی نا برابری نے متعلق سا۔ یعنی اک ہی خطہ پنج رہنے آلیاں دو طبقے یعنی گوجراں تہ پہاڑیاں نے درمیان سرکاری سطح اُپر اسکولی بچیاں نے وظیفے کی لین نا حال دہسیا گیا اے۔ کریمیا ڈراما نی پیشکش پہاڑی طبقے پنج اک انقلاب نی روح سی۔ جس نے بعد پہاڑی قوم بیدار ہون لگی کہ اگر اک طبقے نے طلباء کی اگر گورنمنٹ وظیفہ دینی تہ پہاڑی طبقے آلیاں بچیاں کی کیوں محروم کیتا جانا اے۔ آخر کار پہاڑی طبقے نے بچیاں کی وی حکومت نی طرفوں وظیفہ ملنا شروع ہوئی گیا۔

دو اہم موضوع بچپن نے رشتہ جوانی بچ مصائب ناباعث بن سکتے ہیں یعنی اس گل تھیں وی بیدار کرنے کی کوشش کیتی اے کہ بچپن نارشتہ طے کرنا جوانی بچ اک زوال ناسب بن سکنا اے اس واسطے کالسیریت نے اعتبارنال وی اس ڈرامے کی بڑی قدر و قیمت اے۔ اس گل تھیں آگاہ کیتا جانا اے کہ جتنا حق منڈے کی دتا جانا اے اتنا حق گڑی ناوی اے۔ گڑیاں نی خوشحال زندگی واسطے وی اس ڈرامے نا اہم رول رہیا اے۔ اوہ وی اپنی پسند نے مطابق بیاہ کر سکتی اے۔ اس نے علاوہ ہر اوہ کم جیہڑے منڈے کرنے ہن اوہ گڑیاں وی کر سکتی ہن۔ سب تھیں پہلاں کرداراں نا تعارف کروانا ضروری اے۔ اس ڈرامے بچ دس کردار ہن۔

- ۱۔ کریمیا: اک مُعمر شخص
- ۲۔ جنتی: کریمے نی کھر آلی
- ۳۔ بیگم جان: کریمے نی تہی
- ۴۔ شقلہ: کریمے نا پتہتر یا
- ۵۔ رحمت علی: کریمے نا پتہتر اے
- ۶۔ حمد علی: کھر بچ اے
- ۷۔ محمد علی: کھر بچ اے
- ۸۔ وی۔ ایل۔ ڈبلیو: پنچایت نا سرکاری عہدے دار
- ۹۔ سر بچ: پنچایت نا بڑا آدمی
- ۱۰۔ دُلا: کریمے نا جنڈک

کریمیا ڈراما پہاڑی ادب بچ اک اہم ڈراما اے جس نے اندر بچ منظر اں کی دہسیا گیا وا اے۔ پہلا منظر:

اس منظر بچ کریمیا بڈھی تہ گدرے نا کردار نظر آنے ہن۔ پردہ اٹھنا اے تہ اسٹیج تھیں اک بڈھیڑ آدمی جس ناناں کریمیا اے اوہ رسی بٹنیاں بولنا اے۔

کریمیا ڈرامے نے پہلے سین بچ رسی بٹنا اے تہ نال آواز وی بولنا اے ہو ر بڈھی کی بلانا اے۔ بڈھی اسٹیج نے سامنے آنی اے تہ بڈھے کی پکھنی اے جے ”کہہ آ کھنا ایں؟“ کریمیا تنگ

ہوئی تہ بولنا اے ”اگ لگے اس قسمت کو میرے تھیں رسی نیہہ بٹن ہونی، آپہلاں ماہڑے کی مکلیاں مار۔“ بڈھی مکلیاں وی ماری اے تہ نال گلاں وی کرنی اے۔ ماہڑی شادی وی تہاں نے نال ہونی سی۔ کریمابڑے غصے نے نال بولنا اے ”بکواس بند کر اُس ویلے توں وی زیادہ ماہڑے ہی چکھے زہنی سی۔“ بڈھی افسوس کرنی اے ہور آکھنی اے کیاں ماہڑے واسطے کوئی جوان نیہہ سا، اس تقدیر کی اگ لگ گئی ورنہ تلو کیہڑا کچھنا سا۔ کریمابڑے مزے نال آکھنا اے کوئی گل نیہہ آج وی اگر تگی شوق اے تہ جا کوئی گبرو جیا تگی تہ کر کہن، میں منع تہ نیہہ کرنا۔ بڈھی مزاجیہ انداز بچ آکھنی اے ہاں ہن کر ساں قبرے نال۔

کریمابڑے چھوڑ ساریاں گلاں کی تہ ایہہ دہس گدر اگتھے اے؟ بڈھی آکھنی اے اوہ اسکول گیاسی، لیکن بڑا ماسٹر آکھنا سی کہ گدر اسکول نیہہ آیا۔ بڈھی کریمابڑے آکھنی اے لگا ہوسی کسے حرامی سنکتاں نال۔ اچرا سٹیج اُپر گدر اٹی ڈنڈا کھیڈنا آنا اے۔ جد گدرے اُپر کریمے نی نظر پینی اے تہ اوہ اس نے ہتھاں بچوں ڈنڈا کھسی تہ اس کی اس نیاں چار بچ لائی چھوڑنا اے۔ لیکن بچہ آکھنا اے کہ اسکول بچ اسماں کی وظیفہ نیہہ ملنا۔ ماسٹر آکھنا اے کہ ایہہ وظیفہ صرف بچر تہ بکروال بچیاں واسطے ہی اے۔ پہاڑی تہ کشمیریاں نے بچیاں واسطے نیہہ۔ توں تہ خان اے اس گل اُپر کریمابڑے بڈھی بحث کرنے ہن ہور ماسٹر کو لے جانے نی صلاح وی کرنے ہن نالے بڈھی بڈھے کی آکھنی اے کہ راشن مکی گیا توں تھیلہ لئی جاتہ چاول تہ کنک وی لے آ۔

دُوا منظر:

اس سین بچ ماسٹر، کریمابڑے محمد علی نے کردار سامنے آنے ہن۔ پردہ اٹھنا اے تہ اک ماسٹر پریر پڑھانا اے تہ اگے بچ چھہ بچے کھلے نے ہونے ہن۔

ہو میرا کام غریبوں کی حمایت کرنا

درد مندوں سے ضعیفوں سے محبت کرنا

پریر تھیں بعد سائینس پریر ہونی اے تہ سارے بچے خاموشی نال دُعا پڑھنے ہن تہ ماسٹر ٹائم آپ آکھنا اے۔ کریمابڑے نال کھلیا ہونا اے۔ ماسٹر بچیاں کی نصیحت آموز گلاں کرن تھیں بعد

بچیاں کی اپنی اپنی کلاساں بچ چلا چھوڑنا اے۔ فر ماسٹر کرے کی السلام تہ حال چال پچھی تہ آکھنا اے کہ چاچا حکم کرو کسراں تکلیف کہتی؟ کریمہ آکھنا اے تہس ہن پر پر نے دوران آکھنے سو کہ غریباں نی حمایت کرنا، درد مندوں تہ ضعیفاں نال محبت کرنا، لیکن اتھے تہ کجھ ہور ہی ہونا پیا اے۔ ماسٹر بڑے حیران ہوئی تہ آکھنا اے کہہ ہو یا؟ کریمہ آکھنا اے اجاں کجھ نیمہ ہو یا۔ ماہڑے گدرے نے پیسے کھائی گئے باقیوں ساریاں کی دے چھوڑے۔ لیکن ماسٹر کی اجاں تک کوئی سمجھ نیمہ اچھنی۔ اوہ فر پچھنا اے کیہڑے پیسے تہساں نے گدرے نے کہروں پچھپائے ہوسن۔ کریمہ آکھنا اے ماسٹر انجان نہ بن، مگو بدھونہ بنا، توں ہی دس سرکار تلو جیہڑے پیسے بچیاں واسطے دتے سن اوہ توں کھائی گیا ہوسی۔ لیکن اس گل کی ماسٹر ہن سمجھ جانا اے تہ تہس کے آکھنا اے او خدا نیا بندیا تگی نیمہ پتہ اوہ تہ بچیاں نا وظیفہ سا، اوہ پہاڑیاں واسطے نیمہ سا صرف گجر بکر وال بچیاں واسطے آیا سا جس کی بڈ چھوڑیا۔ لیکن کریمہ بڑی بحث کرنا اے کیاں پہاڑی اللہ فی مخلوق نیمہ۔ لیکن ماسٹر بڑی چنگی طراں سمجھان نی کوشش کرنا۔ اوہ چاچا ایہہ اسان کی پچھوں ہدایت سی کہ ایہہ پیسہ صرف غریب تہ مسکین بچیاں واسطے اے جیہڑے گجر بکر وال ہین، پہاڑی قوم امیراے لہذا انہاں کی نیمہ مل سکنا۔ لیکن کریمہ اپنی قوم واسطے ڈٹ کے مقابلہ کرنا اے کہ کیہڑی گلاں نی امیری اے، اسان نا کھان پین، رہن سہن، اٹھن پٹھن، رسم رواج سب کجھ تہ اکو جالے، او کیہڑا فرق اے جس نی وجہ توں اسان کی امیر آکھنے ہین۔ ماسٹر غصے ہوئی تہ آکھنا اے سرکار ہی جان سکنی اے مگو کجھ پتہ نیمہ، میں جلیاں ہاں کلاس بچیاں کی پڑھان واسطے۔ کریمہ ماسٹر کی آکھنا اے توں تہ سرکار کی دہس سکنا ایں۔ لیکن ماسٹر اپنی نوکری کرنا اے اس مسئلے پر زیادہ گلاں نیمہ کرنا۔ صرف آکھنا اے ایہہ بڑے لوکاں نے فیصلے ہین میں کجھ نیمہ آکھ سکنا۔ اتھے کریمہ اتنی گل ضرور آکھنا اے چل چھوڑ ماہڑے گدرے کی دے چھوڑ باقیوں نا میں کوئی ذمہ دار نیمہ، دے پیسے تہ میں جلاں۔ ماسٹر فر آکھنا اوہ کیوں اسان نامغز چٹنا ایں ہور ویلہ ضائع کرنا ایں۔ لیکن اتنی گل اُپر کریمہ غصے نے نال ماسٹر ناگریباں پکڑ لینا اے ہور ماسٹر بڑی مشکل نال گریباں کی چھڑانا اے تہ سٹیج تھیں نیسی جانا اے۔

اتنی لمبی بحث توں بعد ماسٹر کلاس بچ چلے جانا اے لیکن کریمہ اس ضد کی لئی تہ اتھے ہی کھڑا

رہنا ہے۔ آخر کار اک ہور شخص جسنا نام محمد علی اے اوہ آجانا اے ہور پچھنا اے کر یما پہنیا مسئلہ کہہ اے۔ کر یما آکھنا اے کہہ دہساں اتھے تہ اندھیر گردی مچائی اے۔ ساریاں بچیاں کی وظیفہ ملیا لیکن ماہڑے گدرے کی کجھ نیہہ ملیا۔ ماسٹر آکھنا اے کہ ایہہ پیسہ غریب بچیاں واسطے آیا سا جیہڑے گجر بکروال ہین باقیاں واسطے نیہہ آیا۔ محمد علی اس مسئلے نے حل واسطے سر پنچ کول جانے نی رائے دینا اے کہ آجلنے ہاں سر پنچ کولے اوہ آپوں گل کرسی۔ محمد علی کر یسے نے پہتر یسے شفلہ نے رشتے نی گل وی کرنا اے۔ اس نے متعلق پچھنا لیکن کر یما شفلے توں بڑا تنگ ہونا اے ہور شفلے نال گڑی نی شادی نے متعلق سوچنا اے، کیا نکلہ شفلہ بڑا بد معاش ہونا اے۔ اس گل کی تکی تہ محمد علی آکھنا اے میں مننا ہاں کہ شفلہ تو اہڑے دلے توں بیہہ نکلنا لیکن چنگی چاہنا اے تہ اس کڑی نی شادی کسے ہور جگہ کرانہ ہر روز جگے لا، اس گدرے نے کھر ویسے وی بیہہ سمہانا، کیا نکلہ ایہہ ملٹری پنچ گند بلا کھائی تہ بکواس پڑھنا اے۔ چنگی گل ایہہ ہی ہوسی اس گڑی نی شادی کسے چنگے گدرے نال کرا۔ کر یما آکھنا اے کہ اساں غریباں کی تکلنا وی کیہڑا اے، اگر غریباں نے بچے جتنے مرضی خوبصورت ہون تہ کوئی امیر انہاں نی طرف تکلنا وی نیہہ، لیکن محمد علی اتھے اک اہم کردار نظر اچھنا اے جیہڑا کر یسے نی مدد واسطے ہر جگہ نظر آنا اے ہور اس رشتے نے مسئلے کی اپنے ذمہ لے لینا اے۔

تر یا منظر:

اس منظر پنچ پردہ اٹھنا اے تہ اسٹینج وری ہنگامہ برپا ہونا اے۔ اک سادہ قسم نا آدمی گڑی کی مارنا نظر اچھنا اے۔ اس منظر پنچ کر یما شفلہ، جنتی تہ بیگم جان نے کردار نظر آنے ہین۔ کر یسے نی گڑی بیگم جان نارشتہ بچپن تھیں اک ٹوپی لوائی تہ کیتا ہونا اے۔ لیکن کڑی جد جوان ہونی اے تہ اس نی مرضی نمبر دار نے گدرے نال ہونی اے، شفلہ کدے انہاں کی تکی لینا اے ہور اچانک اس کڑی کی پکڑ لینا اے ہور مارنا اے ہور کر یسے چاچے کی آکھنا اے ایہہ گڑی ماہڑے لائق نیہہ۔ منگنی ماہڑے نال تہ کھیڈنی نمبر دار نے گدرے نال میں پکٹ ورفٹی ہاں۔ فوج نے سارے صاحب ملکو چنگی طراں جانے ہین، حوالدار، صوبے دار صاحب، میں ساریاں بارکاں پنچ جھاڑ و پھیرنا ہاں، بڑا آیا نمبر دارنا منڈا۔ بیگم جان انہاں گلاں کی سنی تہ آکھنی اے، اوہ

توں اتنا فخر نہ کرا یہہ کم چوڑیاں نا اے۔ شفلہ ہوروی بڑیاں تہمکی دینا اے۔ اتنی گل اچر جنتی کی غصہ اچھنا اے ہور آکھنی اے توں بڑا آیا بم مارنے آلا توں اس نے لائق نہیہ کمینہ کسے جا نا۔ اسماں کہہ قصور کیتا، تہساں نے کولوں پیسے نہیہ کھا ہدے کہ توں زبردستی پکڑ لینا ایں۔ کریمہ پچھنا اے کہہ ہو یا؟ فر شفلہ کی سمجھانے وی ہین لیکن جنتی تہ بیگم جان تنگ ہوئی تہ آکھنی ہین کہ اس کمینے نال اسماں نا گزارہ نہیہ ہوئی سلنا، اس واسطے گڑی اہے کی آکھنی اے، خبردار ماہڑے بیاہ نی گل اس کمینے نال کرو، تہس کسے راہ چلنے آ لے کی دے چھوڑو لیکن اس شفلے نال میں بالکل بیاہ نہیہ کرنی جیہڑا شراب پی کے بکو اس پڑھنا اے۔ اس مُنڈے نال میں نہیہ جانی، اس گل بچ جنتی وی ساتھ دینی اے ہور آخر کار کریمہ بڈھی کولوں صلاح پچھنا اے نال روٹی وی منگنا اے۔ بڈھی آکھنی اے جیہڑے چاول آنے سن انہاں بچ بند تہ گیلے ہین اسماں واسطے ایہہ ہی بچے سن۔ کریمے کی اتنی پھنکھ ہوئی اے اوہ آکھنا اے اس ویلے جو گھجھ اے لے آ، میں اس مسئلے بچ تحصیلدار نال گل کر سوں۔

کریمہ بڈھی کولوں مکی وی مروانا اے نال گلاں وی کرنا اے کہ دہس اس گڑی نی مرضی گتھے اے۔ بڈھی آکھنی اے اس نی مرضی نمبردار نے مُنڈے نال اے لیکن کریمہ بڈھی کولوں ایہہ وی پچھنا اے کہ نمبردار نے مُنڈے نی وی مرضی اے کہ نہیں، چنگا چاہنی ایں تہ پہلاں توں نمبردار نی گلاں بچوں اندازا کہن۔ اتنے بچ گڑی وی پھت تہ کٹوری بچ ساگ ہور ڈونگے بچ پانی لیانی اے ہور تھتھ ہونی اے۔ کریمہ روٹی کھانا اے فر گڑی پانی لیان واسطے چلے جانی اے۔

آخر کار بڈھی مشورہ دینی اے توں سر بچ کول جا اس مسئلے اُپر گل کر، اس گڑی نا مسئلہ کہہ ہوسی۔ کریمہ وی ہن تنگ ہوئی تہ آکھنا اے جے زندہ رہیاں تہ اس بار پناہ بچ اس نا علاج کرا کے چھوڑ سوں۔ کریمہ ایہہ گل کہہ کہ چلے جانا اے کہ اگر اوہ اتھے آوے تہ خبردار کوئی اس نال بولے اوہ آپو چلے جاسی۔

چوتھا منظر:

اس منظر بچ پردہ اٹھنا اے، اک چنگا جیا لنگی تہ سفید کپڑے لائی تہ بڑی عزت نال بیٹھا ہونا اے، جیہڑا اگر اس نا سر بچ ہونا اے، اس نے نال محمد علی تہ جمد علی وی ہونے ہین جیہڑے سر بچ نے

کھڑنچ ہونے ہن۔ انہاں نے نال (VLW) وی۔ ایل۔ ڈبلیو، کریمابڈھی، رحمت علی تہ شفلہ نے کردار ظاہر ہونے ہن۔

سرینچ کول محمد علی تہ جمد علی بیٹھے نے ہونے ہن تہ سرینچ انہاں کولوں چکھنا اے آج کبھڑے کبھڑے مسئلے ہن۔ محمد علی آکھنا اے جناب باقی تہ نئے نئے مسئلے ہن لیکن دو مسئلے بڑے ضروری ہن، جنہاں اُپر غور کرنے نی ضرورت اے۔ جمد علی سرینچ کی تمباکو وی دینا اے۔ محمد علی پہلے تہ وظیفے نے متعلق گل کرنا اے کہ وظیفہ صرف گجر بکر والاں کی ہی ملیا، اس مسئلے نچ کریماتہ ماسٹر نے درمیان ان بن وی ہوئی اے لیکن ماسٹر نے آکھیا جے اساں نا کوئی قصور نیہہ، ایہہ پچھوں ہی اسطراں ہدایت اے اس نچ اس گجھ میہہ کر سکنے۔ اس مسئلے اُپر سرینچ بڑی غور و فکر نال سوچنا اے ہور پوری طراں مطمئن کرنا اے کہ اس مسئلے نچ میں حکومت تک گل کر ساں۔ فر وی۔ ایل۔ ڈبلیو وی آجانا اے تہ سرینچ نال اس مسئلے نچ مزید گل کرنے ہن۔

سرینچ فر محمد علی کی دوے مسئلے نے بارے پچھنا کہ دو اکبھڑا مسئلہ اے۔ محمد علی کریمے نی کڑی نے رشتے نے متعلق پوری گل سنانا اے۔ اچر نال کریمای وی آجانا اے اسنی کبر آلی تہ کڑی وی نال ہونی ہن۔ کریمای اپنی پوری داستان سنانا اے کہ ایہہ رشتہ میں اپنے پھڑیے کی دتا سا لیکن آج جوان ہوئی تہ کڑی نیہہ نئی، نالے ایہہ گل وی سچ اے کہ منڈا بڑا ہی گستاخ تہ جاہل اے اس نے نال بڈھی وی شروع ہو جانی اے کہ جناب کہہ دہساں، اس مسئلے کی محمد علی خود جاننے ہن۔ سرینچ کڑی کی چکھنا اے تیری کہہ مرضی اے۔ اچر نال شفلہ تہ اس نا پور رحمت علی وی آجانے ہن۔ رحمت علی اپنی پھڑی نے خلاف بولنا اے نال ایہہ وی آکھنا اے کہ آج تک شفلہ نے انہاں نی نوکری کیتی، اوہ ویلہ ایہہ پھلی گئے ہن۔ بڈھی آکھنی اے ایہہ تہ اساں نے پالیا پوسیا، ایہہ کہہ زمینداری کر یا اساں نی، ایہہ تہ سب چھوٹھ ہی بولنے ہوئس۔ اتھے شفلہ بڑی بدتمیزی نال گل کرنا اے چاچی یکو اس بند کڑ بڑی خدمت کیتی، توں ماہڑے سر نے اُپراک بال وی لکڑیاں لیان نی وجہ تھیں نیہہ رہیا۔

سرینچ تہ شفلہ نے درمیان وسیع بحث چلنی اے۔ شفلہ آکھنا اے کہ میں تہ اس کڑی کی کسے حالت نچ نیہہ چھوڑنا۔ جد رحمت علی تہ کریمے نے درمیان بحث ہونی اے تہ شفلہ وی اپنے پیو

نی طرف داری کرنا اے ہو چاچے نال غصے نی نظر نال تلنا اے۔ سر پنچ جد تلنا اے کہ اتھے تہ کوئی اک دو بے نی مننے ہی نیہہ، لہذا آکھنا اے کہ کریماتہ رحمت علی باہر جاؤ تہ اک فیصلہ کر کے مگلی دہسو، نال محمد علی کی وی انہاں نے نال چلانا اے تہ ترے ہی باہر نکل جانے ہین۔

پنچواں منظر:

پردہ اٹھنا اے تہ اسٹیج ور کریماتہ رحمت علی، محمد علی تہ جمد علی گلاں کرنے ہونے ہین، اجرنال باہروں بڈھی تہ بیگم جان وی اندر داخل ہونی ہین۔

محمد علی رحمت علی کی نصیحت کرنے آکھنا اے کہ چنگا رہسی توں اپنے پترے کی سمجھا، ایہہ کہول تہ لڑائی ہر تہیاڑے نی چنگی نیہہ۔ رحمت علی اس گل نے جواب پنچ آکھنا اے کہ کریماتہ پنہائی اپنی گڑی کی سمجھائے، اوہ تہ اکھ ور لکھ نیہہ چہلنی۔ کریماتہ آکھنا اے اللہ نے فضل نال ماہری کڑی ٹھیک اے، تو اہڑا گدر اہی حدوں باہر اے، لہذا ایہہ ہی چنگا ہوسی کہ اس اس مسئلے کی پاک کریم چھوڑنے ہاں ہو ہر دن نے چہنگڑے تہ فساد مگلی جاسن۔ لیکن بڈھی آکھنی اے شغلہ انسان نیہہ بننا۔ جمد علی کریمے تہ بڈھی کی پوری کوشش کرنا کہ نس رشتہ نہ موڑو، ہو سکنا اے کہ منڈا اک چنگا خاوند ثابت ہو جائے۔ بڈھی کی غصہ آنا اے تہ جمد علی کی چنگی طراں جواب دینی اے تو اہڑے کہر تہی نیہہ ماہڑے سنگ ایجیاں گلاں نہ کر، نال اک محاورہ وی بولنی اے ”کالے نیہہ ہوندے چٹے پنہاویں سو صابون لگے“۔

شغلہ رحمت علی کی کچھنا اے جے ابا کہہ فیصلہ ہو یا۔ رحمت علی آکھنا اے چھوڑ دفعہ کر، میں تو اہڑا بیہ کدے ہو کر اسساں ”سر ہو یا تہ تو پیاں دا کہنا نیہہ“۔

جمد علی رحمت علی نی طرف داری زیادہ کرنا اے لیکن محمد علی جیہڑا اے اوہ چنگیاں گلاں کرنا اے۔ بڈھی، بیگم جان تہ کریمے نی حمایت کرنا اے جس کی اک چنگا کردار وی آکھ سکے ہاں۔ محمد علی نی رائے اے کہ کل گڑی فرھجھل ہوسی اس واسطے اوہ سر پنچ صاحب کی صاف ہو رشریں لفظاں پنچ آکھنا اے کہ ایہہ مسئلہ نیہہ نبھ سکنا لہذا انہاں کی اتھے ہی مکائی چھوڑو۔ آخر کار سر پنچ اسے مسئلے ور صلاح کروا دینا اے ہو کر کریماتہ رحمت علی دواں پنہائیاں کی اک دُورے نے گلے ملانا اے۔

شفلہ کی آکھنے ہن کہ توں وی چاچی کولوں معانی منگ لیکن شفلہ اپنی اکڑپن کی ظاہر کرنا اے، اوہ معانی تھیں انکار ہو جانا اے ہور چاچی نے خلاف کجھ الفاظ کڈھنا اے کہ میں اس کی نیہہ چھوڑنا، بڈھی بے ایمان اے، انہاں گلاں اُپر سارے ہنسنے ہن تہ شفلہ باہر نکل جانا اے۔
ملکنی گل:

اس ڈرامے پنج کریمے نا کردار اپنی قوم واسطے اک انمول تحفہ اے، جیہڑا ہر جگہ اپنی قوم نی فکر لئی تہ او از بلند کرنا اے۔ محمد علی نا کردار انسانیت نے حوالے نال اک اچھا ثابت ہونا اے۔ اوہ بیگم جان نی زندگی کی خوشحال بنان واسطے چنگا مشورہ دینا اے۔ شفلہ نا کردار اپنی کم عقلمیت نی وجہ تھیں ہر جگہ محروم نظر اچھنا اے کیا نکلہ بڑیاں نی گلاں کی ٹوک چھوڑنا اے، چاچا تہ چاچی نی عزت بیہہ کرنا۔ اوہ ہمیشہ اپنی اکڑپن پنج رہ کہ اپنی عزت وی کھو جانا اے۔ لیکن اگر غور نال تکیا جائے تہ کریمے چاچے نے اپنے بہتر بیئے واسطے کہہ بیہہ کیتا۔ اوہ تہ رشتیاں کی مضبوط کرنا چاہنا سی لیکن شفلہ نی کجھ گلاں سنی تہ اس نادل وی مری جانا اے۔

اس ڈرامے پنج دو اہم موضوع ہن سماجی نا برابری تہ کڑیاں نے حوالے نال۔ قدیم روایت نے متعلق کڑیاں نی آزادی واسطے وی اک چنگا ڈرامہ اے جیہڑا کڑیاں نی طرفداری پنج پوری حمایت کرنا اے کہ کڑیاں وی اپنی زندگی کی بہتر بنان پنج اہم رول ادا کر سکنی ہن ہور اک بہترین زندگی گزارنے واسطے نواں رستہ اختیار کر سکنی ہن۔

اس ڈرامے نے پہاڑی قوم نی بچھتی ہون پر بہت وسیع احسان کیتے نے ہن جہاں نا ذکر میر حیدر ندیم ہوراں نے اپنی کتاب ”پہڑاس“ نے صفحہ 178 تہ 179 پر راج پنج کے کیتا نا اے۔ اوہ لکھنے ہن:

”ایہہ رشید لون صاحب ہوراں ہی دی جادوگری دا کمال آسا کہ
1970ء دی دہائی پنج اُندا پہلا پہاڑی ڈرامہ ”کہانی کبہر کبہر دی“ اس قدر مقبول
ہو یا کہ ساری ریاست دے پہاڑی یکجا ہو گئے۔“



تربڑاں

چہڑھ گڑکیا تہ پیراں دتی نا خیال واپس مڑیا۔ چہڑھ نہ گڑکنا تہ پتہ نہیہ پیراں دتی چندڑی نے
بخت تہ بلنگن سلیر نے سلیر نے اگلے جہان توڑیں نکلی گئی ہووے۔

سر چھنڈی پیراں دتی سچے کھبے تکیا بے کوئی اُسناں حرکتاں تکنا تہ نہیہ سی۔ کنڈالی نی
کھندے وچ ٹہنگی نی پئی اُس کی ترتر تکی جانی سی۔ پیراں دتی مشکیاڑن لگ پئی تہ سجاہتھ اُپر کری پئی
کی ڈرانیاں ڈرانیاں آکھیا ”بش..... تو اہڑے خصماں کی لعنت۔ توں بس ماہڑا سنگ نہ
چھوڑیاں۔ پتہ نہیہ کہہ اے ماہڑے بچ بے توئی سنگا سکی جانا اے۔ ہن توئی ماہڑے کولوں کہہ
لہسی۔ جائس باہر نکل۔ چھوڑ ہن اس تھڑے کی۔“ پئی تھوڑی حرکت کیتی تہ پشماں ٹہنگی گئی شاید
پیراں دتی نے اُفراں اُٹھے نے ہتھے نی تکی نیاں تربڑاں تکی ڈری گئی سی۔ پئی اک لکھی چھال ماری تہ
دروازیوں باہر جانی ٹھٹھی۔

پیراں دتی چلھے کی نظر ماری تہ اُس نارنگ بدن لگا۔ ہوٹھ سکن لگے تہ اوہ جلدی جلدی چلھے
نیاں تربڑاں گنتی نی مٹی نال بند کرن لگی۔ پشلی راتی پیراں دتی نے کھرے والے اس کی سنایا سی
جے کھر زمان آونے والے ہین۔ چریں توڑیں اُس ناکھرے والا جبارا پیراں کی ہدایتاں دینا رہیا۔
آخر اُپر جبارا ایہہ گل آکھی لوئی مروڑی نیندر کرن لگا۔

”دتاں! ہن سارا گجھ توں تکی لویاں۔ بکریاں کی میں راتی نی رات لالے قضائی نے اُجڑے
نال لائی شوڑساں۔ بس توں ایہہ تکیاں بے عزت رہی جئے۔“

دِتاں اپنی ٹھڈی گوڈیاں اُپر تہری دواں بانہواں ناقلاہ لتاں کی لائی سُننی رہی۔ اندرواندری اوہ ایہہ سوچنی سی..... اوہ ہونے ہی دِتاں مٹی گئی اُس بچ پھوگئی تہ رلایا تہ فراہ چلھے نیاں تریراں بند کرن لگی۔ مگر تریراں سن جے مگدیاں ہی نیہہ سن۔ چلھتا تہ دِتاں پہلاں وی لکمنی سی جدوں ماء پیونے کُہری سی۔ پیراں دتی ماؤ پیونی اکواک تہی سی۔ دواں پُہراواں تھیں نکلی تہ سخت لاڈلی۔ ہسنے کھڈ نے اُس نا بچپن لنگھی گیا۔ سکول گئی تہ سہیلیاں ناک ترنڈ اُس نا ہوئی گیا۔ پوہڑا زمینداری اُس واسطے کُہرے بچ خوشیاں تہ خوشحالی سی۔

دِتاں چُٹی پاس کیتی تہ سارا کُہر سر اُپر چکن لگی۔ کُہر، کُنبہ، قبیلہ ہر پاسے تھیں مبارکاں آون لکیاں۔ ریزلٹ والے تہیاڑے دِتاں سہیلیاں، سنگناں نال بیٹھی تہ اُس نے متھے نال شکار تیکنے جوگا سی۔ اک سہیلی چین چک بولی پئی ”پیراں دتی! توہڑے متھے اُپر پہلی لکیر دسنی اے۔ توہڑے نصیب جاگن لگے ہن۔ ماہڑا دادا آکھنا اے جس کسے نے متھے بچ لکیراں پیدیاں شروع ہون، سمجھو کہ اُس نے نصیب جاگن لکین۔ تک آج ہی توہڑی لکیر دتی تہ آج ہی توہڑا ریزلٹ آیا۔“ سنگناں پہلاں تہ اُس نا متھا تلکناں رہیاں فر باروباری متھے نی لکیرے کی پیار کرن لکیاں۔ دِتاں متھے اُپر کھبا تہ پھیریا تہ دِلودل خوش وی ہوئی۔

مہینہ لنگھیا تہ اُس نے متھے نی لکیر ڈونگی دسن لگی، مگر اُدھراں نا پوچھین چک مری گیا۔ دِتاں نی دُنیا لٹن گئی۔ اوہ کدے متھے نی لکیر تو سے کدے پیونی قبر تک تہ کدے اپنا ریزلٹ۔ اُس کی سمجھ نیہہ سی آونی جے ایہہ لکیر کس نی اے۔

دِتاں نی پڑھائی چھٹی گئی۔ اوہ بس رنڈی ماؤ نالونال کُہرے ناکم کاج کرے۔ دوئی پُہرا مزدوری کرن لگے۔ اُسنا کُہر ہن دکھاں نا، مصیبتاں نا کُہر بنی گیا سی۔

سال لنگھیا تہ دواں پُہراواں ناکاج ہو یا۔ اک واری فر چہل چہل ہوئی گئی۔ سنگناں سہیلیاں فر جویاں۔ فر اک واری انہاں دِتاں کی مبارک دتی، کیاں جے اُس نے متھے اُپر دوئی لکیر دسن لگی سی۔ دِتاں کی لگن لگا کہ اک خوشی شاید ہو ر آوسی پر نالونال پیونی موت وی یاد آون لگی۔ اُس کی ایہہ سمجھ نیہہ سی آونی جے ایہہ لکیراں خوش قسمتی ہن یا بد قسمتی۔ اپنے متھے اُپر تہ پھیر نیاں اُس کی خوف آون لگا۔

پہراواں بیاہ کہہ کہتے جے انہاں ناروہ بدن لگا۔ پہیڈ بکریاں کجھ پہراواں بندیاں لئیاں تہ
 کجھ بکی گئیاں۔ کہر گلہ وی نہیہ بچیا۔ اڈھا اڈھا پہراواں بندیاں تہ ماء تہیہی صرف اک کمرے وچ
 ریٹی گئیاں۔

ماؤ اہو فیصلہ کیتا جے دتاں نی ڈگی سروں وابلینے۔ بڑے جتن کری گراں نی ماسی داراں
 نورے نارشتہ لئی آئی۔ نورامزدوری نالے یتیم۔ ماسی داراں نی باہنڈی بچ رہناسی۔ تہیا ڈی مزدوری
 کرنا تہ راتی باہنڈی وچ کھنڈ پکڑی سینی جانا۔ دتاں چپ چپ ریٹی تہ رشتہ ہوئی گیا۔
 بیاہ تھیں پہلاں نورے گلے چاہڑی لئی۔ دتاں وی خوش سی جے کہر تہ اپنا ہوسی۔ دتاں سوچنی
 سی جے بھویرے تھیں بعد اوہ اپنی ماؤ کی وی نال لئی جاسی۔ مہندی والے تہیا ڈے سہیلیاں دتاں نی
 مہنڈھی کھولن لکیاں تہ اک سہیلی فر بولی پئی ”دتاں! تو اہڑے متھے اُپراک ہو رکھ اے۔ توں خوش
 قسمت ہیں۔“ دتاں نارنگ فق ہوئی گیا۔ اُس متھے اُپر تہ پھیریا۔ اک نویں لکیر سچیں وی متھے اُپرا آئی
 نی سی۔ پیراں دتی بیاہ نے تہیا ڈے کدے خوش ہونی تہ کدے رونی ریٹی۔ ڈر خوف ہر ویلے اُسکی
 ستانارہناسی۔ ہُن اُس نی عادت ہوئی گئی سی جے بچوں بچوں متھے اُپر تہ مارنی دنی سی۔ بیاہ ہو یا تہ
 دتاں ماؤ کی چھوڑی اپنے کہر ٹری گئی۔ کجھ دن بعد بھویرے نی تیاری شروع ہوئی۔ دتاں خوش
 سی جے واپس مڑنیاں اپنی ماؤ کی نال لئی آوسی۔ مگر بھویرے تھیں پہلے تہیا ڈے دتاں نی ماء راتی چنگی
 پہلی سستی مگر سویرے نہیہ اُٹھی۔ دو پہراں ویلے پتہ لگا جے اوہ موئی نی اے۔ دتاں بھویرے آئی مگر
 رونے تہونے ماؤ نا جنازہ تلگن۔ اوہ متھا کٹنی، بین پھیرنی، بس اکو گل آکھنی ریٹی ”ماہڑے ساریاں کی
 ماہڑے متھے نیاں تریریاں کھاہا“۔ دتاں ساریاں آساں اُمیداں کھی گئی اپنے کہر مڑی آئی۔ اُس نی
 حالت ہُن زیادہ خراب ہوئی گئی۔ نورامزدوری واسطے جائے تہ دتاں کہروں باہر آئی اکس پتھرے اُپر
 بیٹی رووے۔ کہرے اندر بڑنیاں ہی اُسکی کمنی لگی جانی سی۔ اوہ جدھر تکنی سی اُس کی تریریاں دینیاں
 سن۔ کندھاں اُپر ڈیرہ لمبیاں، چلھے اُپر کندالاں اُپر تھلیاں اُپر..... ہر پاسے تریریاں۔

بدل دونی واری گجیا تہ دتاں نے خیالاں نی سنگل وی تڑٹی۔ اُس تاولیاں تاولیاں چلھے اُپر
 مٹی نا تہ ماریا تریریاں بند کیتیاں تہ بٹ لئی گا ہنڈیاں والی سیٹھ چڑھی چھتے اُپر جانی بچی۔ چھتے اُپرنا

وی حال اُس نے متھے ہار ہی سی۔ ہر پاپ سے ترپڑاں۔ اوہ جلدی جلدی بٹھئی ترپڑاں بند کرن لگی۔ پللی میاؤں میاؤں کرنی دتاں کی لوڑنی سیڑھ چڑھی آنی کول ٹھنکی گئی۔ دتاں اُسنیاں لاٹ مارنیاں اکھیاں تلیاں تہ بولی ”مڑے! کجھ چارہ کرہاں۔ جسراں میں ایہہ ترپڑاں ٹھپنی ہاں اُسے طراں ماہڑے متھے نیاں ترپڑاں وی ٹھپن جان۔“ پللی نیاں اکھیاں نی لاٹ کہنن لگی۔ اُس مُنہہ دُوے پاپ سے موڑی شوڑیا۔

شام ویلے مزمان آنی پچھے۔ دتاں اپنے واخوں ڈاہڑی جان لائی خدمت کیتی۔ نور خوش سی۔ گلوگل اوہ دتاں نی تعریف کرنا تہ مزماناں کی دتاں نے بیوکیاں ناسنا نا جانا سی جے کتنے سوکھے تہ خوشحال سن۔

دتاں اُس راتی ڈری وی بیہہ تہ نہ ہی اُس متھے اُپر ہتھ ماریا۔ اُس نی بس اِدو تاہنگ سی جے مزمان اسے طراں آون تہ دتاں کی ترپڑاں دُسری جان۔ اگلی راتی دتاں تہ نور اُفر کھلے ریہی گئے۔ دتاں نا ڈر فر مڑی آیا۔ نور اُتھکنا سی تہ دتاں اُس نے پیراں کی مالش کرنے واسطے سیریاں ناتیل اپنی تلی اُپر باہن لگی تہ اُسکی تلی بیچ ڈوہنگیاں ترپڑاں تکی کمنی لگی گئی۔ مگر اوہ نورے نے لتاں پیراں کی مالش کرنی ریہی۔ نور اُدوہنگی نیندر سیمی گیا۔

لوہ ہوئی تہ نور اُتر کبی اُٹھی بیٹھا۔ اُس زورنال ڈانک ماری دتاں کی ہلایا پُردتاں اُسنیاں دوئی ترپڑاں والیاں گھریاں اپنے ہتھاں نیاں تلیاں اُپر لئی تہ متھا نورے نے پیراں اُپر رکھی لئی نیندر سستی نی سی۔



جھیل ڈل

سردیاں ناں موسم اختتام پذیر ہو یا، چلے کلان نے پنجے ٹہلے کیتے تہ آگ تہ تہو یں پنج
انسانی جاناں کائی زوہ روحاں ناں ترفات کہٹ ہونا شروع ہوئی گیا سی برف نے فرش پر آدھ
موہے انساناں نی آمد و رفت ہونی لگ پئی سی، راگبیر آنے جانے ہک دوئے کی تکی تہ منہ
چھپانے سن بے ماہڑے کالکھ پھرے چہرے تے وجود پر سیاہ رنگ ناں راز کسے دوجے انسان پر
آشکارہ نہ ہو سکے، دن گزرنے گئے تہ برف ناں فرش وی توپہ توپہ پانی بنی جھیل ڈل نے سینے پنج لیا۔
زمین ہن صاف تہ شفاف سلیٹ نی طراں سامنے نمودار ہوئی تہ انساناں تہ چرند پرند خوشی نے پر
مارن لگے یوٹیاں پر یوران شروع ہو یا تہ علیا بھانسری کی طاقتے بچوں کڈھی کے اُس پر چڑی وی
کھئی لونا لگا علیا بچپن تھیں بھانسری بجانے ناشوقین سی تہ رفتہ رفتہ اس مہارت حاصل کر لئی، علیا
جھیل ڈل نے کنڈے ہک چونپڑی پنج رہنا سی، علیا تہ اُس نی لاڑی خوش باش زندگی گزارنے
آرہے سن انہاں کی کھوڑی بطور آولاد سی جسکی علیا نزدیک نے سرکاری اسکول پنج داخل کری کے
پڑھائی کرارہیا سی۔ علیا اپنی لاڑی انونی شریف تہ حلیمی پر نازاں سی۔ علیے لاڑی کی پھانسری
بجانے نی تربیت دتی وی سی تہ رانوی ہن ہک عرصے تھیں بھانسری بجانی رہتی سی۔ علیے نے
مقابل رانونی بھانسری بجان پنج دردنی ہوک پیدا ہونی سی جس جس نے رانونی بجنی وی پھانسری
نی آواز سنی تہ اُس نے قدم زمین پر تھی جانے چہرے پر غم تہ تفکرات نے اثرات نمایاں ہون لگنے
سن، بھانسری نی آواز انساناں نے سینے چیری کے فضا پنج تحلیل ہو جانی سی۔ علیے گذر آوقات
واسطے گجھ جانور پال رکھے سن تہ پہلے نی طراں اس موسم بہار پنج انہاں کی ڈیرے سمیت جھیل ڈل
تھیں دور شمال نی طرف اُچے پہاڑی پر منتقل کری لیا۔

علیہ کڑی کی ہوٹل بچ چھوڑ دیتا سی تہ جانوراں نے چارے واسطے منتقلی کیتی پہاڑنی گود بچ علیہ ہک کچا کمرہ مگر لہما تہ عریض بنایا داسی، جس بچ علیا ہُن مقیم ہو یا جانوراں کی کمرے نے آخری کونے بچ رکھنا ناں انتظام پہلے تھیں موجود سی تہ جانوراں اپنے اپنے قلیاں سنگ بدھے۔ دن گزرنے گئے علیا اپنے ڈنگراں تہ پہناروں چراناں رہوے اُچی ٹگری پر ہی تہ بھانسری بجانا لگتا سی جے علیہ نی زندگی خوشی نا ہک پہاڑ ہے ڈنگر تہ پہناروں بھانسری نی آواز سنی کے اوہ وی خوشی سنگ نچنے کودنے پیار محبت بچ ہک دوئے نال سینگ جوڑنے تہ ہاں ہوں کرنے مگر خوشیاں نی وی ہک عمر ہونی ہے ایہہ ہمیشہ بیہہ انسانی زندگی کا حصہ بیہہ ہونیاں جس پر آدم ناز کری سکے آبو جا کجھ عیلے سنگ ہو یا برسات ناموسم سی بارش بڑے زوراں پر تہ علیا بخار بچ بستر پر کراہ رہیا سی علیہ کول دوائی موجود سی تہ اُسکی حلق نے اندر انڈیل دیتا سی مگر آرام آنے کی کجھ وقت درکاری دو پہر نا وقت ہو یا تہ پارش تھی علیہ لاڑی کی آکھیا جے اوہ جانوراں کی چران لئی چراگاہ جائے جانور پھکھے ہوے وے ہین۔ علیہ نی لاڑی رانو چھلے نی مصروفیت تھیں فارغ ہوئی کے جانوراں سنگ ہک ہتھ بھانسری لئی چراگاہ ٹری گئی جانور حسب معمول چرنے رہے تہ رانو دور ٹیکری پر پتھر پر بھانسری بجانی رہی۔ بھانسری نی آواز بچ درد تہ ہوک سی دور توڑیں لوکاں ڈنگر تہ پہناروں آزادانہ چرائی کر رہے سن تہاں نے پھل سب درد پھری آواز پر مایوس لگنے سن، ادھر شام نا وقت آن شروع ہو یا تہ رانو اپنے جانوراں کی اکھن لئی پتھر اُپروں پھسلی تہ دؤ رڈ و ہنگی کھائی بچ سرنے پہنار ہک نو کیلے پتھر پر سر پھٹنے سنگ موتو پر از جان ہوئی۔ علیا رانو نے انتظار بچ تمللا رہیا سی کہڑی کہڑی بوئے نی طرف نظراں مارنا کدے اپنے ہک ہتھ سنگ بخاری شدت کی ناپنار ہوے ہُن۔ علیہ کی بخاری وجہ سنگ کمزوری وی ہوئی تہ ٹرن پھرن تھیں قاصر ہوئی گیاراں سر پر فرآن چکی تہ علیا ساری رات رانو نے واپس کہر آنے نی انتظار بچ سو نہ سکیا ایہہ رات علیہ واسطے خدشے نی رات سویر ہوئی تہ آسے پاسے نے لوکاں رانو نی مرنے نی خبر سنی تہ رانو نی لاش اُس نے کہر آن پھجائی۔ علیہ نے رانو کی مردہ تکی کے اپنی قسمت کی کوسیا تہ وجود کی رونائیں ہونیاں زخم آلودہ کری دتا۔ رانو کی پہاڑنی گود بچ دفن کیتا گیا سی ادھر ہُن علیا کہلا ہوئی گیا آخر علیہ فیصلہ کر لیا جے اوہ جانوراں کی واپس جھیل ڈل نے

کنڈے اپنی چونپڑی بچاؤ واپس جانے تہ علیا فرواپس اپنی چونپڑی آئی گیا۔ علیے کی ہن ہوتھی نا
 آسرا رہپاتہ ہن آسرے نے وقتی طور رانوں نے غم کی ملم لگانی شروع کیوتی۔ علیے نی تھی زینی وقت نی
 وفاسنگ گجھاں سالان بعد ایم اے پاس کرگئی تہ اعلیٰ سند یافتہ اکھوان لگی۔ علیا ہن بڑھاپے بچ
 چھٹی گیا تہ بیمار رہنا شروع ہو یا کھر نی خستہ حالت آمدن نہ کوئی ذریعہ نہ سی مجبور ہوئی کے ہک ہک
 کری ڈنگر تہ پہاروں بکنے شروع ہوئے جس پر کھر نی روٹی تہ علیے نی دوائی میسر ہون لگی آخر کار
 ایہہ ذریعہ وی زیادہ دیر علیے نے کھر کی آسودگی نہ دے سکیا۔ زینی ہن روزگار نی تلاش بچ ہر دفتر
 درخواستاں دینی شروع ہوئی مگر مہینے تہ سالان نی انتھک کوشش رائیگان ثابت ہوئی کسے وی دفتر بچ
 زینی کی نوکری نہ مل سکی۔ زینی اس بے انصافی پر دل آزار تہ دل برداشتہ ہوئی۔ زینی ہن تھک
 چکی سی اس نے قدم بوجھل ہوئے اوہ ہن دفتراں کی بے انصافی نا اشتار سمجھن لگی سی۔ زینی تہ علیا
 ہن فاقہ کشی نہ شکار ہون لگے پہنگھ جو کھی آن ڈھیرہ جمایا۔ جھیل ڈل نے کنڈے نی بستی بچ سیٹھ
 بشیر جسکی ست کشتیاں سن بسناں سی، سیٹھ بشیر نی لاڑی آشومد تاں پہلے مگر گئی سی تہ بشیر کی صرف ہو
 منڈا آنوزندہ تہ سی۔ آنواپنے پیو نی اکلوتی اولاد سی۔ سیٹھ بشیر جسکی عام لوک عموماً بشیر ناں نے ناں
 پکار نے سن، ضعیف العمر سی خدو خال اگر چہ فر بہ سن مگر عمر نی آخری دہلیز پر نکلیا داسی۔ سفید ریش
 مچھاں سفید چہرے پُر داغ بے ٹہنگی شلو اور قمیض کرخت بول چال بس ست کشتیاں نا مالک ہون نا
 غرور۔ اس کشتیاں کرا یہ پر دتا واسی ہک کشتی کر یہ تھیں بچی وی سی۔ زینی کی ہک دن خیال آیا ہے
 اوہ سیٹھ بشیر کولوں کشتی کرائے پرا گر لو لے آؤ تہ روزی روٹی کم و بیش میسر ہو سکتی ہے فر زینی اگلے
 دن سیٹھ بشیر نے کھر باپردہ جا چکی۔ سیٹھ زینی کی تکی کے چھیا..... تھی توں رکیاں ماہرے کھر پہلی
 وار آئی ہن۔ زینی نے نرم تہ نازک لہجے بچ چھو لی پھیلانی کے عرض کیوتی مائی باپ پیو بیمار ہے۔
 پہنگھ ناں دور دورہ ہے کوئی روزگار نہیہ نہ کوئی مددگار ہک کشتی لگی کرائے پرویوتا کہ میں آپے چلائی
 کے روزی میسر کر سکاں..... ہاں..... کرائے پہاڑے نی ادھی رقم ٹساں کی ہر روز شام ویلے چکانی
 رہساں..... سیٹھ ادھی رقم نے بجائے تیسرا حصہ منگیا۔ زینی مجبور سی تہ اقرار تر یے حصہ نا طے
 ہو یا۔ زینی ہن جھیل ڈل نے سینے پر چھو چلائی تہ مسافراں کی آر پار اپنی منزل تک پھچانی کھر بچ

رکھی سٹکھی پکن لگی پپو نی دوائی چلنی شروع ہوئی۔ زینی جدوں چُلو لگانی تہ کشتی کی ٹورنی اس نے کناں بچ چچ پکا رجن لگنی زینی کناں کی جھیل ڈل نے ناؤنڈھی ہوئی کے لانی تہ ایہہ آواز آئی..... ماہڑے زینی تھی..... صدیاں تھیں ماہڑے سینے پر امیر تہ دولت مند آئے ماہڑے سینے کی کشتیاں نی گسیٹ نال چیرے رہے تہ میں خاموش انہاں نی سیر و تفریح نا پیش خیمہ بنناں رہیاں..... ایہہ تک سینے نے چیر جیہڑے بے انتہائے دل نے داغ بن پھٹسن..... زینی ایہہ آواز سُنئی کے حیرت زدہ ہوئی جانی سی تہ ان سُنئی کرنی سی آج فر زینی کی جھیل ڈل نی آواز سُنائی وئی..... زینی تھی توں ضعیف نازک ہن تو ہڑ انتظار میں صدیاں تھیں کر رہیاں سہاں..... توں ماہڑے سینے نے چیراں کی رفو کریا توں ڈل نی تھی ہن۔ ادھر سیٹھ بشیر نا پتر آؤ جو رن ہوئی گیا سی دسویں پاس کری کے آگے پڑھائی نہ کیتی سی اُنو کی اکلوتی اولاد ہونے نا فخر سی، اُپروں سست کشتیاں نا مالک پڑھائی نی غرض محسوس نہ کیتی اِنو آوارہ گرد تہ نشیاں بچ ڈوبیا رہنا سی پپو نی کسے وی گل نا اثر قبول نہ کرنا سا۔ بگڑے دے دوستاں تہ یاراں نال عموماً کُہر تھیں باہر رہنا، اس نا معمول بن چکیا سی۔ خون خرابہ اس نا جیاں پیشہ بن گیا سی۔ ہُن تہ ایہہ پولیس تھانے نے نمبر نا اشتہاری مجرم وی بن گیا سی۔ ہک دن دوستاں یاراں سنگ اِنو جھیل ڈل نے آخری کونے توڑیں سیر تفریح کرن نکلیا ڈل نے کندھے زینی نی کشتی خالی مسافراں نی ڈیک بچ موجود سی ایہہ سب زینی نی کشتی پر سوار ہوئی کے ڈل نی سیر پر نکل پئے۔ اِنو نے کشتی بچ بہنیاں ہک نظر زینی کی تکیا تہ زینی کی اپنی زندگی نا حصہ بنانے نا فیصلہ کیتا۔ اِنو نے دوستاں سنگ زینی نے اس فیصلہ کی پپو توڑیں پچھچھایا۔ پپو نے اِنو نے فیصلے کی ٹھکرایا جے زینی ہک غریب پپو نی غریب تھی ہے اَساڑا انہاں نا برابری نہ سوال ہی نہ ہو سکتاں۔ دوستاں اِنو کی پپو نے انکار نا جواب دتا۔ اِنو اگلے دن کہلا زینی کی ملیا تہ آکھیا..... دیکھ زینی لگی ہُن پتہ لگا کہ توں ماہڑی کشتی کرائے پر چلانی ہے۔ میں ہُن کشتی نا مالک ہاں ماہڑا نا اِنو ہے مین تگی کل تکنہ ہی اپنی شریک حیات بنان نا فیصلہ کیتا سی۔ بس تو اہڑے جواب نا منتظر ہاں زینی کی کجھ سہیلیاں پہلے ہی باخبر کتیا و اسی جے کشتی نے مالک نا پتر غنڈہ تہ آوارہ شخص ہے توں اس کولوں دور رہیاں، اِنو نی گل سنی کے زینی نے اپنا فیصلہ انکار کرنے ہوئیاں اِنو کی سُنایا..... توں نو نمبر نا

اشتہاری غنڈہ..... تُوں نشے نی ہک گولی ہن تو اہڑی ایہہ مجال کہ ہک اعلیٰ تعلیم یافتہ سندر سنگ بے ہودہ گلاں کریں..... توں تہ ہڈیاں نی چوڑ ہن کیڑے مٹی نے اندر تو اہڑا انتظار کرنے پئے ہن..... جا آئندہ کشتی نارعب دہسن نہ آیاں.....؟ انوزینی نے اس بے ہنگے جواب پر بھگر گیا تہ دوستاں سنگ جالمیا۔ دوستاں سنگ پیو نی غیر زمہ داری تے زینی نے کھرے کھرے الفاظ پر ہک الگ منصوبہ بنایا جسکی اگلے روز انجام دینا طے ہویا۔ ہن اج سازش کی سرانجام دینے نا وقت آیا انو دوستاں کی اپنے سنگ لئی تہ جھیل ڈل زینی نی کشتی کرائے پر لئی تہ سیر تفریح نے پہانے ڈل نی روانی پر ٹر پیا۔ زینی معصوم تہ نازک جسم نی مالکہ کافی دور تک چو چلانی کشتی کی تیز رفتار چلانے نا حکم انو کہڑی کہڑی زینی کی دنیا سی تہ زینی اس برق رفتار چال تھیں تھکی تھکی لگن گی سی۔ کشتی جھیل ڈل نے قریب قریب آخری کونہ تے جد نظر توڑیں پئی سی تہ زینی تھک ہار کے ڈل نے کندے کجھ دیر سنانے واسطے کشتی کی کھونٹے سنگ بدھا۔ انو پہلے ہی اس تاک بچ سا بے واروات ناں موقعہ لھے۔ انو دور دور توڑیں نظر دوڑائی تہ اسکی نہ تہ کوئی راگیر لھاتہ نہ کوئی کشتی ہن انو واسطے ایہہ جگہ مفید ثابت ہوئی، انو نے اپنے گوجے بچوں چھتوں کڈھیا تہ دوستاں کی آکھیا زینی نے ہتھ پیر مضبوطی نال پوہڑی رکھو زینی نے ہتھ جکڑے گئے انو نے زینی نی اکھیاں ڈھیلاں بچوں کڈھیاں زینی ترف وی نہ سکی زینی، نے منہ بچ لیراں پھریاں وی سن، اس طراں آواز وی زینی نہ دے سکنی سی۔ انو نے فر زینی نے ہتھاں نے ناخن نوچے فر پیراں نی انگلیاں کپیاں آخر پر زینی نا شکم انو نے چھو نال چاک کیتا تہ زینی بے موت کشتی نے اندر ہی مری۔ شام نا وقت سی انو اپنے دوستاں سنگ فرار ہوئی گیا۔ ادھر پیو کدے بوئے کی تلکنا تہ دل مسوس کے رہ جانا۔ زینی ساری رات مردہ حالت بچ کشتی نے اندر بے کفن پئی رہی۔ سویر ہوئی تہ ہک کشتی مسافر لئی ادھر آن نکلیا ڈل نے پانی کی خون آمیز تکی کے کشتی بان زینی نی کشتی کول پھچیا۔ کشتی بان لاش کی تکی تہ زینی کی پچھان گیا۔ کشتی بان تے پولیس کی خبر پھچائی تہ پولیس جائے واردات پر آن کجی مگر قاتل نہ لوڑسکی۔ پولیس نے اعزاز نے طور پر جے مقتولہ زینی اعلیٰ تعلیم یافتہ سی باسند تہ حوصلہ مند سی کئی دن پہنکھی رہی سی۔ سماجی لا پرواہی نا شکوہ نہ کرنی سی۔ باپردہ کشتی بان سی تہ پیو نا ساڑا سی اسکی اسے جگہ دوگنز

زمین سڑک نے کنڈے الاٹ کری کے دفن کرو۔ زینی نی لاش فرشتی نے اندر پولیس نی نگرانی بچ
 پئی رہی۔ الاٹمنٹ ہوئی تہ فرزینی دفن ہوئی۔ زینی نامقبرہ پیو نے چندہ جمع کری کے بنایا تہ روزانہ
 زینی ناپیو بہاری مارنا، قبر کی عطر چھڑکنا تہ قبر دے سرہانے بیٹھا واہرا بگیر کی سوالیہ نظراں سنگ
 چکھنا، ماہری تھی نے قاتل ناکیہ ہو یا۔ ادھر جھیل دل ناسینہ زینی نے انو نے انتظار لئی کہڑیاں
 گننا تہ چیراں کی ترس دینا مگر صدیاں نہ چیر فرآنے والی صدیاں توڑیں گھلنا رہسی تہ جھیل ڈل
 زینی نی آمد تہ آہٹ نامتلاشی رہسی۔ زینی ناپیو لاغر تہ بے بس ہتھ بچ لال چادر لئی زینی کی لال
 چادر نارمان پورا کرن واسطے بے تھویاں گلاں کرنا..... زینی تھی تک میں تو اہڑے تھی لال چادر
 تہ لال ڈولا پہیکھ منگی کے آندا اٹھ اس لال چادر تہ لال ڈولے کی دلہن نامان بخش..... آسمان
 نے تارے تو اہڑے لئی چانی راتی آن سن۔ پر یاں تو اہڑے سرہانے لوریاں گانیاں..... اٹھ
 جھیل ڈل نی تھی فرزینی نہ پیو بے ہوش ہوئی زینی نے قدماں بچ ٹھی پیناں.....!!!



گھرا

رکھیاں سمہال کے میں تو ہریاں نشانیاں ، ہوں ہوں ہا ہا ہا..... ایہہ تلو خاصے جنہاڑے
 ہو گئے کچھ رفلہ ہوئے دیاں کیہہ گل ہے خیر ہے۔ ہاں ہے خیر مگو ایہہ گیت چنگا لگدا ہے تہ میں گا
 کہندا، مگر اس تھیں پہلیاں تہ میں تلو ایہہ گیت پسند کر دیاں نیہہ دکھیا تہ فرج کسراں پسند آ گیا۔
 بس کدے کدے کوئی گل کوئی چیز پسند آ گیندی ہے۔ جسراں توں ہیں باٹیاں ، تہ بیاہ یاختنالاں
 دی دعوت ہوئے تے گیتاں دے پکارے پھدی آسیں، ہُن کدے تو ہڑے بچ اوہ ذوق تہ شوق
 نیہہ رہیا تہ میں کیہہ کراں ، کیاں ہُن ایہہ ذوق شوق تو ہڑے بچ بڑھ گیا؟ مگو تہ ہُن ایہہ گیتاں
 شیتاں کچھ وی پسند نیہہ، تہ ہی مگو طعنے مار مار کا انہاں گیتاں تھیں دور کیتا تہ ہُن میں حیران
 تائیں ہوندی ہاں جے ایہہ؟ بس ایہہ؟ زندگی پسلیٹے کھیندی ہے ہو رکیہہ ہے توں کدے اپنے
 اندراج وی اوہی ذوق پیدا کریں آں نہ تہ توں وی اُس ویلے اپنی سُرلی آواز بچ گیتاں گیندی
 ہوئیں آ۔ کدے ماہڑی آواز مندی ہے تہ فر کیہہ ہو یا میں اپنا شوق پورا کر کہندا ہاں ، میں ہُن کچھ
 وی نہ پیدا کر سکدی تلو تہ کدے ماہڑی آواز سُرلی نیہہ لگی بلکہ میں کدے گرے گیت بولدی وی
 آسیاں تہ توں آکھدا آسیں جے ایہہ چھینکتی کیاں رہندی ہیں۔
 خیر چھوڑ ہُن اُٹھ میں لاگڑ وپکا یاد، ہی پہاندی اماں جولیا آسا آڑ ہُن رُٹی کھیندے ہاں۔ رُٹی وُٹی
 چھوڑ پہلیاں مگو دہس جے ایہہ تہ پرانیاں ہُنیاں تہ کتھو پٹ آندیاں دیاں ہِن میں کدوں تلو
 طعنے مارے کدے کچھ آکھیا جے توں گیتاں کیاں بولدی ہیں۔

اُسی تہیّاڑے جس تہیّاڑے پیر وار آسا یا جس تہیّاڑے کدّوں چکے دے آسے مگو مٹھے
 دی گل ماری آسی۔ اج سارا کجھ پہنل گیا ہوسی تہ مگو سارا کجھ یاد ہے۔
 تہدھ ماہریاں پھٹاں تے لون باہ چھوڑیا تائیں اُس ویلے گیتاں بولن ہوندیاں آسیاں تہ
 اُج ہُن تُوں وی زاہد بن رہیں۔

میں وی ایہی آکھدی ہاں جے اج کیہہ گل ہے؟ توں کیاں ر فلا ہو گیا داہیں۔
 میں تلو آکھیا نا جے ایہہ مگو گیت کجھ پسند ہے۔ گیت پسند کرنا کوئی مندی گل نیہہ پر نیت بچ خرابی
 مندی گل ہے ماہری نیت خراب ہے، تلو کوئی موقعہ تھہنا وے ماہرے خلاف گل کرنے دا دُنیا جہاں
 دیاں بُرا یاں تلو ماہرے بچ نظر ایسن۔ توں وی زور آور ہیں ایہہ زور آوریاں نہ کر، میں کیاں
 توہرے خلاف کوڑ پساں تہ توہری بُرائی کرساں۔

اچھا چھوڑ مگو تیل دے میں ذرا بر اکول کہنتا رہ گئیں توں تہ تلو ادھر پھوم ہی نیہہ۔
 تیل ہاں ایہہ پکڑ تیل مگو پتہ ہے توں کتنا سچا ہیں تہ میں بچاری اچھی ہی سدھی سادھی ہی
 چنگی ہاں۔

توہرے جیاں سدیاں تہ سادھیاں ہور دو چار ہوون آتہ دُنیا اُتے وی تلا ہو گچھیا آ۔
 ماہرے سوا وی توہری کھڑی شوپ ہے ماہرے نال ایہہ کھرا دی رونق لگی دی ہی
 جیہڑیاں ڈنگیاں توں چڑھدیں اتھا سوا پشیمانی تھیں ہور کجھ وی حاصل نیہہ۔
 خدا واسطے ہُن ماہری جان چھوڑ میں ہی گنہگار..... اتنے بچ فون بچیا۔ رکھیاں سمہال کے
 میں توہریاں نشانیاں کال لاگ تے ناں چڑھیا Zari Jan..... ہُن توں پردے باہ اپنیاں کر
 توتاں تے۔



پردہ

کالج جملد یاں دو پچیاں ہک رکشا اسٹاپ تے پٹھیاں دیاں ہین۔ اُتھے دو پچیاں ہو روی ہین۔ فوزیہ تہ رضوانہ۔ رضوانہ دا سر ننگا ہے فوزیہ اُس دے بال پکڑ کے چھکتی ہے۔ رضوانہ ایہہ کہیہ کر دی ہین۔

فوزیہ گجھ نہ بس تلو عادت باہندی ہاں درد برداشت کرنے دی۔

رضوانہ! اوہ کیاں؟

فوزیہ: اوہ اُس واسطے کہ تو بغیر پردے دے سرنگی اللہ جانے کتنے غیر محرم اکھیاں تلو دکھ رہیاں ہین۔ اسدا انجام پتہ ہے تلو۔ بے پردہ عورتاں کو اُن دے ہی بالاں نال، بنھ کا لڑکھا جُلسی۔ گجھ بالاں کو چھکنے نال تلو اتنا درد ہوندا سوچ جس ویلے بالاں نال بنھ کے لڑکا یا جُلسی تاں کہیہ ہوسی۔ فرآفرین آچھدی ہے۔

آفرین اسلام علیکم رکشے والا اجاں تک نیہہ آیا؟

رضوانہ: نہ ہو ایہہ کہیہ ہے میں ہمیشہ تو ہڑے ہتھاں بچ موبائیل دکھتی ہاں۔ پرس بچ کیاں نیہہ رکھدی اسکو؟ آفرین: نہ پرسے بچ Chating شروع ہو گیندی ہے۔ نظراں تھیں پچنا۔ اچھے پُہرے پچیندے نیہہ بلکہ چیخ چیخ کے آکھدے ہین انہاں پُہرے والیاں کو دکھو۔ ایہہ وی خوبصورت ہین۔ اجا پردہ کرنے دا کہیہہ فایدہ۔ انہاں کو اہمیت دینے دا مطلب پردے دی تو ہین ہے۔

آفرین: گل تہ سچ ہے ایہہ پُہرے اتنے فیشنی ہین۔ انہاں کو Show Fashion دے مقابلے بچ پہلا انعام ملیسی۔

رضوانہ: اج کالج نیہہ جُلنا؟

فوزیہ: رکشے کو تہ این دے۔ کہ پیدل ہی جلاں۔

رضوانہ: میں تہ آکھدی ہاں۔ اوہ گدرے کدوں دے بیٹھے دے آساں کوہی دکھدے ہین۔
 فوزیہ: اوہ تہ دکھسن ہی نہ تو باپردہ ہوندی تہ نہ ہی اوہ دکھدے۔ ایہہ آفرین موبائل تے
 لگی دی ہے اوہ گدرے تہ ایہہ ہی کھسن کہ ایہہ کڑیاں Advance ہین ہُن دکھو اوہ گدرے
 ہولیاں ہولیاں ہیر وگیری کرن تہ تئیں وی ہیر وئناں بن گیسو۔ ٹی وی دکھنے دا کوئی تہ فائدہ چائیو۔
 رضوانہ: ٹی وی دکھنے بچ کبہہ خرابی ہے۔

فوزیہ: ساریاں خرابیاں تہ اُتھوہی پیدا ہوندىاں ہین۔ تلو ایہہ سارا پتہ ہے کہ ٹی وی تے
 کبہہ اسیریل کبہہ لگدے ویلے لگدا ہے۔ تلو ایہہ پتہ ہے کہ تو ہڑے محلے دی مسجد بچ آذان کدوں
 ہوندى ہے۔ فجر دا وقت پتہ ہے تلو؟

آفرین: اسیں تعلیم پڑھدیاں گدریاں ہاں۔ اگر اسیں انہاں گلاں تے غور نہ کرساں
 تاں کون کرسی۔ اساں کو ایسا رہنا چاہیدا ہے کہ کوئی وی نظر آساں دار سٹھے تھیں پہلے سوچنے تے
 مجبور ہووے۔

فوزیہ: ٹی وی دی عادت، موبائل دانہ بے پردگی دا شوق شیطان دیاں عادتیاں ہین۔
 جیہڑیاں آساں بچ رس بس گئی دیاں ہین۔

ایہہ فلم تہ فلمی گانے جن دے ہو گیاں آسیں دیوانے
 ایہہ ناچ نشہ تہ میخانے شیطان دے ہین ایہہ سب گہنے ہار سنگار آساں کو خدا دے راہ
 تھیں ہٹا کے قرآن وحدیث تھیں ہٹا کے جنت تھیں بار کڈھ کے چنگے پہلے انسان تھیں شیطان
 بنا کے استغفر اللہ، استغفر اللہ، استغفر اللہ۔

آواج آسیں ساریاں مل کے ایہہ عزم کراں کہ آج تھیں آسیں پردے کو قائم کرساں ہور
 عورتاں دے وقار کو قائم کرساں۔ انشاء اللہ سبھاں سُن ہک زبان ہو کے قسم کھاہدی رکشے والا آیا او
 ساریاں چڑھ کے کالج چل گیا۔



مرچاں نے تہکھ

”کہہ گل ماسٹر جی ٹس بہوں پریشان لگنے او۔ خیر اے نا؟“ کل ٹس سکول وی نیہہ آئے،
 غنی سویرے نی نماز پڑھی تہ مسیتی نے باہر بوٹ لانے ہونیاں ماسٹر طاہر کی کچھیا۔
 ”جی مگی ماہڑے اک سنگی کجھ کاغذ دتے سن، جس بچ انہاں نا پڑھائی ناریکارڈ، سٹیٹ
 سبجیکٹ، بینک کاپی، اے ٹی ایم، گڈی نی آرسی، انشورنس تہ فٹنس شامل ہین، اوہ ماہڑے کولوں گمی
 گئے۔ میں رکھے آنی کہرسن پر پتہ نیہہ گتھے تہری چھوڑے۔ کلے نے گھند بچلہ لوڑیا پر کوئی اتہ پتہ
 نیہہ۔“

”اوہ..... اوہ..... جی ایہہ تہ ماڑا ہو یا۔ سارے کاغذ قیمتی ہین، انہاں نی ڈپٹی
 کیٹ بنانے واسطے وی بہوں خرچہ اچھسی،“ غنی آکھیا۔
 ”جی ٹس صحیح آکھنے او، لیکن مگی یقین اے جے کاغذ ہین کدھرے کہر نے اندر ہی پٹھ
 اُپر ہوئے نے۔ کوئی سائیں فقیر دہسو، کتاب کڈھانا یا پھال بو آں تاں جے پتہ لگی سکے۔“
 ”ہاں ایہہ وی صحیح اے۔ سائیں تہ فقیراں نی گل کرنے او، کیہڑا اگر اں خالی اے، جتھے
 سائیں نیہہ۔ ہُن تہ محلہ واری ہین، پتہ اوا او، کھسی گل ایہہ اے جے انہاں بچوں صحیح کیہڑا
 اے۔ ماہڑی جان پشان نے دو بندے ہین، جیہڑے سائیں کالے کول چھنا مادوانے، جن پتہ ت
 کھڈانے واسطے جانے رہنے ہین، نا لے جادوٹونے ہوئے نے و ہین تہ اوہ وی کڈھنے ہین۔“
 ”چلو انہاں کول ای جانا آں، اس ویلے ماہڑے کول کوئی ہور چارہ وی تہ نیہہ۔ ماسٹر
 طاہر کی غنی نی صلاح تھیں بعد تھوڑا سکون لبھا کہ شاید سائیں کالا ہور انہاں کی دہسی شوٹن کہ گتھے

ہین کاغذ۔“ بلیں بلیں اوہ مسیتی تھیں کھر پچھے، منجھی پھوٹی، بچھے کی کہنا باہیا بانڈی بچوں چوکھر
کدھی تہ باہر باڑے بچ بندے ما بھالا ہیا۔

ماشٹریانی تاو لیں تاو لیں بولی ”اڑے اوہ ٹھیک اے پر منجھی میلی تہ جاہیا، مگی بیہ اُس
نال لت کڑلان ہونی، اگے ای جیہڑی لت منجھی پہلاں ماری سی، اُس نادر دہالیں توڑیں اے۔“

طاہر ”اوہ چنو کی آکھیاں بنگا بانی دیسی تہ میلی ہنیاں۔“

”بیہ مگی بیہ لوکاں بنیاں منتاں کرن ہونیاں، شس میلی جاؤ۔“

”اچھا آن گدوی تہ بنگا، میں میلی جاں ماہڑے سر جیہڑے بخت ہین اوہ تہ میں ای
کرنے، کدے اک دن وی سکھ نہ لبھا، سویرے سرغلی لہہ اٹھونہ، جنیں ہاروں لگی جاؤ۔ باقی تہ
سارے اتھے لعل ہین۔“

ماسٹر ہور منجھ میلی تھیں بعد کالے سائیں فقیر کول گئے، ترے کہنٹے تہ اُنہاں نے کھر پچھنے کی
لگے، ہے وی چھڑی ٹہکی۔ کمرے بچ ماسٹر ہور پچھے کہ تنکنے پورے چوں گٹھے نی دُنیا ترٹی نی،
چھڑیاں جنانیاں، کمرے بچ کھلنے نی جگہ بیہ، کجھ لوک کالے سائیں نے اگے چیلے چمپے بنیاں
منتاں کرنین، جے اَساں دؤر جانا اے، سائیں نال ملائی چھوڑو۔

ماسٹر ہور اک کونے بچ کھلی گئے۔ کولوں دوڑیاں لنگھنیاں آپس بچ گل کرنیاں سن جے
تکے بیہ مقدر، کتنا رش اے پر سائیں ہوراں اَساں کی دؤروں تکی بلایا، گل سنی، تعویذ دتے،
پھوکاں ماریاں، بے فکر ہو، سمجھ کر تو اہڑا کم ہوئی جاسی۔

ہُن کم کہہ سا مگی تہ بیہ پتہ پر میں وی منومن سوچن لگاں کہ کدھرے ماہڑے وی مقدر
ساتھ دین، سائیں ہوراں نی نظر ماہڑے ور وی پئی جائے، بیہ تہ شامی توڑیں ماہڑی باری بیہ
اچھن لگی، کیاں جے اتھے تہ خلقت خدانی ترٹی نی اے۔

دو کہنٹے ڈیکن تھیں بعد اک چیلہ ماہڑے کول آنی آکھنا جے سائیں صاحب شساں کی
بلانے ہین۔ میں شکر ادا کیتا چلو دو کہنٹے بعد ای سہی پر مقدر جاگی گئے۔ پر اوہ تہ پہلا وہے ماسی
جیلہ ناچہاں سائیاں ہوراں کی آکھیا جے اوہ ماشٹر ہور کھلتے ہین، اُنہاں کی وی بلاؤ، میں کہہ لگی آں،
مڑی جانے ناسنگ ہوئی جاسی۔

سائیں کالا ”اچھا ماشٹرجی! ٹس ٹھیک او آج کسراں اچھنا ہو یا۔“
 ”سائیں صاحب! ٹس تہ دلاں نے راز جانے او ٹساں کی کہہ دہساں۔ بس ٹس
 ماہڑی مشکل نامل کڈھو۔“

سائیں ہو رايہہ گل آ کھنیاں سگرٹ نالماں کش ماری تہ آ کھن لگے ”پریشان بہوں
 رہنے او کھرے ناسارا کم آپے کرنا پینا“ فر ا ج کل ڈیوٹی نی تختی۔“
 ”ٹس صحیح آ کھنے او جی جی ایہہ پریشانی تہ اے ہی ماہڑے کاغذگی گئے ہین۔“
 ”اچھا اچھا! کاغذاں تھیں پریشان ہو۔ ٹساں نال جیہڑے پہوت ہین انہاں ہی پٹھہ اُپر کیتے ہین
 کاغذ۔“

”سائیں جی ماہڑے نال پہوت؟ می تہ کدے ایسا کجھ نیہہ لگا۔ اوہ ماشٹرجی کسراں
 لگے پہوت ہین ای تہ لکيا ٹساں نال کجھ تہیاڑے ہوئی گئیے سویرے پاپے ورجائی نہانے ویلے
 ٹساں پہوت کی پریشان کیتا جیہڑے اروٹی کھائی رہیا سا، اُس تھیں بعد ٹساں نال چھڑی گیا نا اے۔
 ماشٹر ہوراں سوچیا کالے سائیں ہو ر تہ شاید ٹھیک ہی آ کھنے ہین میں روز سویرے
 بائیں وروضو تہ کرنے واسطے جانا آں ہوئی سلنا اُتھوں لگی گئے ہوون۔“

”کہ سوچنے او ماشٹرجی!“
 ”سائیں صاحب! بائیں ورتہ میں روز ہی جانا آں۔“
 ”ہاں..... ہاں..... ہاں..... جانے تہ او پر کجھ دناں پہلاں سویرے
 بہوں جلدی نیہہ سیو گے؟“

”ہاں گیا تہ ساں۔“
 ”بس اُسے دن تہ پہوت چھڑیا ہو ر فر ٹساں کی نقصان پہچانا شروع کری ہندا۔“
 ”اچھا ہن دہسو کسراں ماہڑے کاغذ بھسن۔“
 ”پہوتے کی میں ہن اتھے حاضر کرنا آں آپے سارا کجھ دہسی۔“
 تھوڑی چرسائیں ہو ر کجھ پڑھنے رہے فر ماہڑے متھے کی پوڑی تہ زور نال پھوؤک
 مارن تہ نال آ کھن ”حاضر ہو..... حاضر ہو۔“

بیہہ منٹ اسراں کرنے رہے، پرگی تہ کوئی اثر بیہہ ہو یا۔ اپنے اک چیلے کی آکھن لگے
جے ماشٹر ہوراں نال پہوت بہوں ضدی اے، ایہہ سدھی انگلی کہیو نکلنے آلا نہیں، آنو رتیاں
مرچاں، کسراں نہ اچھسی۔

فوٹو چیلے ادھا کلو مرچاں آندیاں۔ سائیں کالا بولے ”ماسٹر جی! تہس بے فکر رہو،
تساں کی لکھ بیہہ ہون لگا۔ ایہہ تہنگھ پہوت ہی لکسن۔“ فر سائیں ہوراں مرچیاں تہنگھائی تہ
ماہڑے اُپر چادر سٹی۔ مہنہ نے اگے مرچاں نی پاتر رکھے گئی ہور آپے ماہڑی کنڈی در چڑھی
بیٹھے۔ ”دہس کاغذ گتھے تہرے نے نی، توں سائیں کالے نال تھٹھے کرناہیں، تنگی ماہڑی طاقت نا
اندازہ بیہہ، فوٹو دہس جے ماسٹر ہوراں نے کاغذ گتھے چھپائی شوڑے نے نی۔“ سائیں ہوراں
نا وزن چھوٹھ نہ لگے تہ اک کوئٹل تھیں اُپر ہووے آ، کیاں جے اوہ دیسی لکڑ، کہیو، دیسی انڈے
انہاں نی خالص خوراک اے۔ بڑے بڑے جتاں پہوتاں نال کشتی کرنی پینی اے انہاں
کی۔ اک سائیں ہوراں نا وزن، تھلے تھیں مرچاں نے تہنگھ۔ نال ای سائیں ہور دواسٹ
ماہڑے ہرے مارن مکا۔ رتیاں مرچاں نے تہنگھ تھیں مگی گئی ساہ پھوٹی، پہوت ہووے تہ
اچھے نا۔ میں سوچیا جے ہور پنچ منٹ رہیاں تہ میں پاگل ہوئی جاساں، کیاں جے سائیں ہور
جسراں نامکا مارنے ہین، لگنا جے بدھانے نی سٹ بجنی۔

میں سائڈ وروں تھوڑا چادر نا پلا اُپر کراں، تاں جے ہوا اچھے تہ ساہ ہنی سکاں، پر جس ویلے
سائیں ہوراں ایہہ تکیا فوری اپنے چار مریداں کی کول سدھی آکھیا، چادر نے چار کونے مضبوطی نال
پوڑوتاں جے باہروں اک ذرہ ہوانہ اندر جائے ہور پورا مرچاں نا تہنگھ پہوتے کی لگے۔
ہن تہ ماہڑی حالت بہوں خراب ہوئی گئی، سوچیا فریب ای کراں تاں جائی بچساں، بیہہ تہ
پہوت کڈھانے نے بہانے آج جانی تھیں وی جاساں۔ میں فر آکھن لگاں ”جی حاضر..... جی
حاضر۔“ سائیں ہور چنگا گڑا کالائی تہ آکھن لگے ”ابھیں نہ ظاہر ہونا نا۔ دہس توں گتھوں آیاہیں؟“

”جی پانیاں وروں۔“

”کاغذ گتھے ہین؟“

”جی اندرای کدھرے رکھے ہین۔ جتھے اس تہرے سن اُتھوں ہی لہھی جاسن۔“
”توں جانے نا کہہ نہیں؟“

میں سوچیا جے سائیں ہوراں تہ خرچہ کھولی ہندا، ہُن جیہڑی چیز آکھی تہ دینی پیسی، میں
بہلیں بہلیں بولیا جی ککڑ۔“

سائیں ہوراں فر پچھیا ”ککڑ کیہڑے رنگ نا؟“

میں آکھیاں فر پھسائی گئے، اگر کوئی خاص رنگ دہسیا، ویلے سرے نا لبھا، فر مشکل کہہ
پتہ ہنیں مگن، جی کسے وی رنگ نا چلسی۔“

”اچھا ٹھیک اے۔ ہُن ماسٹر ہوراں نے نیڑے نہ لکیاں۔“

فر جائی سائیں ہور ماہڑے موہنڈیاں وروں اُترے چادر وی ہٹائی۔ ادھا کہنڈہ مگی ساہ
مڑ نے لگا، ساہ پھوٹی اس قدر نی سی جے ناساں منہہ اک ساں ہوئے نے سن۔ تھوڑا ساہ ہندا تہ
فر پچھے مڑی نیہہ تکیا۔ نسنے نی گل کہتی، اللہ نا لکھ لکھ شکر آج پچی گیاں، مندی موت مارے گیا ساں۔
کاغذاں نی خیر سی، جتنا وی خرچہ اچھے دہی شوڑ ساں، پراج جانی تھیں ہتھ تہوئی چھوڑا یا سا۔ اللہ تو اہرا
شکر تہ احسان..... پتہ نیہہ آج کیہڑی نیکی اگے آئی گئی کہ ویلے سرے مگی دماغ کم کری گا
جے میں چھوٹھ موٹھ کری تہ جان بچائی۔

اوہ کاغذ میں ماں جی کی دتے سن، جنہاں سمہالی تہ الماری نے اک کونے بچ جنہری
چھوڑے نے سن، پر بزرگی اے، پہلی گئے، کل اوہ آپے الماری کھولی کوئی چیز لوڑنے واسطے تہ
اگوں کاغذاں ورنظر پئی تہ آکھیا، بچہ اوہ کاغذ تہ ایہہ رکھے ہین۔



اٹلی ٹلہ

اساہڑے انگریزی جانن آ لے دوست منن یا نہ منن میں تہ ایہی آکھساں جے اٹلی ٹلہ سبھاں کھیڈاں ناراجہ اے۔ ہُن وی جدوں مُنڈیاں کی اٹلی ٹلہ کھیڈنے ہوئیاں تگناہاں تہ جی لوٹ پوٹ ہوئی جانا اے جے اُنہاں نے نال جانی تہ کھیڈنا شروع کراں۔ نہ میدان نی لوڑاے نہ شن گارڈنی، نہ نیٹ نی، نہ بلے نی، آرام نال کسے اک بولے نی ٹھالی کٹ لئی، گلی بنائی ہو ردو مُنڈے وی آئے تہ کھیڈنا شروع ہوئی گیا۔ ولاتی کھیڈاں بچ سبھاں توں بڑا عیب ایہہ اے جے اُنہاں ناسان بےوں مہنگا ہونا اے۔ جس ویلے تکر کھٹ توں کھٹ اک سو خرچ نہ کیجے جاوَن، کھلاڑیاں بچ شماری میہ ہوئی سکنا۔ اتھے اٹلی ٹلہاے جیہڑا بغیر پینگ پھٹکڑی نے وی چوکھارنگ دینا اے۔ لیکن اَس انگریزی کھیڈاں ور اس طراں دیوانے ہو رہے ہاں جے اپنیاں سبھاں چیزاں تھیں نفرت جی ہوگئی اے۔ اساہڑے اسکولاں بچ ہر اک مُنڈے کولوں ترے چاروپے ہر سال کھیڈنے نی فیس لئی جانی اے۔ کسے کی ایہہ میہ سو جھنا جے ہندوستانی کھیڈ کھڈاواں جیہڑے بغیر پیسے نے کھیڈے جانے ہن۔ انگریزی کھیڈ اُنہاں واسطے ہن جہاں کول پیسے ہن۔ بیچارے غریب مُنڈیاں نے سہرور ایہہ فضول خرچیاں کیاں باہنے ہو۔ ٹھیک اے جے اٹینال اکھ بھٹن ناڈر ہونا اے تہ کے کرکٹ نال سر بھٹ جانے نا، تلی پھٹ جانے نا، تنگ ٹٹ جانے ناڈر میہ رہنا؟ اگر اساہڑے متھے وراٹھی ناداغ لگنا اے تہ آساں نے بےوں ایجے سگی وی ہن جیہڑے بلے نال زخمی ہون نا سٹوٹکیٹ رکھنے ہن۔ خیر ایہہ تہ اپنی اپنی پسندنی گل اے۔ مگر گلی اٹلی ٹلہساریاں کھیڈاں تھیں بےوں پسند اے ہو رکی عمرے نیاں یاداں بچوں اٹلی ٹلہی سبھاں توں ڈاہڈی پیاری یاد اے۔ اوہ سرگی نے ویلے کُہروں نکلی جانا، اوہ بولے اُپر چڑھی تہ ٹھالیاں کٹنا ہو ر اٹلی ٹلے بنانا، اوہ جوش تہ خروش، اوہ لگن، اوہ کھلاڑیاں نے جھگٹھے، اوہ پدنا ہو ر پدانا، اوہ لڑائی تہ

چنگڑے، اوہ بے تکلف سادگی جس بچ چھوت چھات ہو، غریب تہ امیرنی کائے پرکھ نیہہ سی۔
 جس بچ امیراں نے غرور تہ دکھاوے نی کائے گنجائش ہی نیہہ سی، اُسے ویلے بولسی گا..... جدوں
 کہر آ لے بگڑ رہے ہین۔ ابا جان چوکے اُپر ہی روٹیاں وراپنا غصہ کڈھ رہے ہین۔ اماں نی دوڑ
 صرف درے تک اے لیکن اُنہاں نے خیال بچ میرا سیاہ مستقبل ٹٹی جی کشتی نی طراں ڈگر گارہیا
 اے ہو میں ہاں جیہڑا پدانے بچ مست ہاں۔ نہاں نا خیال نیہہ، کھان نا نیہہ، اٹی اے تہ کی جی
 مگر اس بچ دُنیہ پُرنیاں مٹھائیاں نی مٹھاس ہو، تماشاں نالطف پُہر یا نا اے۔

ماہڑے سنگیاں بچوں اک مُنڈا گیکناں سی۔ ماہڑے توں دوترے سال بڑا ہو سی گا۔ پتلا،
 لمبا، بندراں نی طراں نیاں لمیاں لمیاں انگلیاں بندراں جی جھپٹ۔ اٹی جسراں نی وی ہووے
 اس ورا سراں لکنا سی اسراں چھپکلی کپڑیاں ورا لکنی اے۔ پتہ نیہہ اس نے ماں باپ کون سن، کتھے رہنا
 سی، کہہ کھانا سی وری اسراں نے اٹی کلب نا چمپین۔ جس نی طرف اوہ آ جانا اُس نی جیت پکی ہونی
 سی۔ اُس سارے اس کی دوروں آئیاں تکی تہ اس نا استقبال کرنے ہو، اسکی اپنا ساتھی بنا لینے ساں۔

اک تہیاڑی میں ہو گیا دوئے کھڈ رہے ساں۔ اوہ پدارہیسی، میں پدارہیساں لیکن
 کچھ عجیب جی گل اے جے پدانے بچ اُس پوری تہیاڑی مست رہی سکے ہاں، پدنا اک منٹ نا
 دی نیہہ سہن ہونا۔ میں اپنی جان چھوڑان واسطے اوہ ساریاں چالاں چلائییاں جیہڑیاں اسراں نے
 موقعیاں اُپر قانون نے خلاف ہونیاں ہونیاں وی قابل معافی ہین۔ لیکن گیا اپنی باری لین توں
 بغیر ماہڑا بچھا نیہہ چھوڑنا سا میں کہر آلی کھی نٹھا۔ منتاں ہو، تعریفاں نا کوئی اثر نیہہ ہو یا۔ گیا نے مگی
 دوڑنے ہونیاں پگڑی لیا، ہوڑ ڈنڈا چائی تہ بولیا ”ماہڑی باری دئی تہ جا۔ پدایا تہ بہادر بنی۔ پدنے
 نے ویلے کیاں نہی جانے ہو؟۔“

”توں تہیاڑی پوری پداویں تہ میں تہیاڑی ساری پدنا رہواں۔“

”ہاں تگی تہیاڑی پوری پدنا پے سی گا۔“

”نہ کھان جاواں نہ پین جاواں۔“

”ہاں ماہڑی باری دینے توں بغیر کدرے نیہہ جانی سکے۔“

”میں تُساں ناغلام ہاں۔“

”ہاں تُس ماہڑی غلام او۔“

”میں کُہر چلیاں۔ تکتا تُس ماہڑا کہہ لین ہو؟۔“

”کُہر کسراں جاسو گے کائے دل لگی اے۔ دانو دیتا اے۔ دانو لیساں گا۔“

”اچھا کل تُساں کی میں امرؤ دکھلایا سی۔ اوہ رکھی چھوڑو۔“

”اوہ پیٹ بچ ٹہلے گیا اے۔“

”کڈھو پیٹ بچوں۔ تُساں کیوں کھادا ماہڑا امرؤ د؟۔“

”امرؤ د تُساں دتا فر میں کھادا۔ میں تو اہڑے کولوں منکن نیہہ گیا ساں۔“

”جس ویلے تکر ماہڑا امرؤ د نیہہ دیسو گے میں باری نیہہ کھاڈا ساں۔“

میں جانناں ساں جے انصاف ماہڑی کبھی اے۔ آخر میں تہ کُسے غرض نال ہی اِسکی امرؤ

کھلایا سی۔ کیہو اگسے نال بے غرض برتیا کرنا اے۔ پہنیکھ تک وی غرض واسطے دتی جانی اے

جدوں گیا نے ماہڑا امرؤ د کھادا تہ فر اِسکی ماہڑے کولوں باری نا کہہ حق اے۔ رشوت دتی تہ لوک

خون چھپائی لینے ہین۔ اوہ ماہڑا امرؤ د اِسراں ہاضم کری لیسے۔ امرؤ د بچ روپے نے سن جیہڑے

گیا نے پیو کی وی نیہہ نصیب ہون لگے۔ ایہہ تہ بے انصافی ای اے۔

گیا نے مگی کبھی کھچنے ہوئیاں آکھیا ”ماہڑی باری دتی تہ جا۔ امرؤ د سمرود میں نیہہ جاننا“ مگی

انصاف نازوری۔ میں ہتھ چھوڑائی تہ نسا چاہنا ساں اوہ مگی جان نیہہ دینا سی میں اِسکی گال کڈھی

اُس نے ماہڑے توں وی بہوں بڑی گال کڈھی ہو ر صرف گالی ہی نیہہ اک چند وی ماری۔ میں

اِسکی ڈندے نال کُٹیا۔ اُس نے ماہڑی کڈھ اُپر ڈنڈا مارا میں رون لگ گیا ماہڑے ہتھیا ر نال

مقابلہ نیہہ کری سکیا۔ نہی گیا میں جلدی اتھروں پونجے ڈنڈے نی سٹ پُہلی گیا ہو ر ہسنا ہو یا کُہر

چُچیا۔ میں تھانیدار نامنڈا اک بچ ذات نے لونڈے کولوں چٹی چٹی گیا۔ ایہہ اُس ویلے وی

ماہڑے واسطے بے عزتی ناباعث سی لیکن کُہر بچ گسے اگے شکایت نیہہ کیتی۔ اُنہاں ہی دنوں بچ

ابو جان نا اُتھوں تبادلہ ہوئی گیا۔ نوں دُنیا تکتے نی خوشی بچ اتنا خوش ہوئی گیا جے اپنے سکوں توں

کبھ ہونے نا بالکل افسوس نہیہ ہویا۔ ابو جان افسوس کرنے سن۔ ایہہ بڑی آمدن آلی جگہ سی اماں وی ڈا ہڈا افسوس کرنی سی اتھے ساریاں چیزاں سستیاں سن ہور آہنڈ گماہنڈ عورتاں نال لگاؤ ہو گیا سی۔ لیکن میں خوشی نال دہلنا پیا ساں۔ مُنڈیاں ناشیخیاں مارنا ساں۔ اتھے اسراں نے کُہر کُہٹ ہی ہین۔ اچے اچے کُہر ہین جیہڑے اسمان نال لگنے ہین۔ اتھے نے انگریزی اسکول بچ کوئی ماسٹر مُنڈیاں کی مارے تہ قید ہوئی جاوے ماہڑے ساتھیاں نیاں حیرانی آلیاں اکھاں ہور چہرے نی رنگت صاف دِسی پی سی بے میں اُنہاں نے سامنے کنا اچا اُٹھی گیا ہاں۔ بچیاں بچ چُھوٹھ کی بچ بنان نی اوہ طاقت ہونی اے جس کی اُس جیہڑے بچ کی چُھوٹھ بنا لینے ہین، نہیہ جانی سکے۔ دوست آکھی رہے سن۔ ”تو خوش قسمت اے۔ جا پُہرا ساں کی تہ اسے گراں بچ جینا وی اے تہ مرنا وی۔“

بیہہ سال گزری گئے۔ میں انجینئر ی پاس کیتی ہور گئے ضلع نا چکر لائیاں ہوئیاں اُسے گراں بچ پُچھیا ہور ڈاک بنگلے بچ ٹھہریا۔ اُس جگہ کی تلکیاں ہی اتہجی یاد تازہ ہوئی بے میں کی ڈنڈی ہتھ بچ لئی ہور قصبے نی سیر واسطے نکلیا۔ اکھیاں گئے ترہیاے راگیر نی طراں بچپن نیاں اُنہاں جائیاں کی تھکنے واسطے ڈا ہڈیاں بے تاب سن جنہاں نال بہوں ساریاں یاداں جُویاں نیاں سن۔ لیکن اُس مانوس ناں توں علاوہ اتھے کوئی جان پشان آلا نہیہ لہا۔ جتھے کھنڈر سن اتھے پکے مکان کھڑے سن۔ جتھے برگدنا پُرا ناؤ ٹاسی۔ اتھے ہُن اک بہوں سوہنا باغ سی۔ اُس جگہ اوہ پُرائی حالت نہیہ سی۔ اگر اُس نے ناں ہور نشان نا پتہ نہ ہونا تہ میں اسکی پشان وی نہ سکنا۔ اوہ پرانیاں یادگاراں بانہواں کھولی تہ اپنے پُرائے سنکیاں نے گلے لگنے واسطے ترف رہیاں سن۔ مگر اوہ دُنیا بدلی نی سی۔ جی چاہنا سی بے اس زمی نال چٹھی رہوواں ہور اکھاں تھیں گی پُہلی گئی لیکن ماہڑے دے بچ تو اہڑی یاد تازہ اے۔“

اچانک میں اک گھلی جی جگہ بچ دو ترے مُنڈیاں کی اٹی ٹاہکھینڈ نے تکیا۔ چھٹ کُہڑی واسطے میں اپنے آپے کی بالکل پُہلی گیا بے میں اک اچا افسر ہاں چنگی ٹھاٹ باٹھ بچ رعب ہور افسری پہناوے بچ جائی تہ اک مُنڈے کولوں پُچھیا۔ ”کیاں پُرا! اتھے کوئی گیانا بندہ رہنا اے؟“

اک مُنڈے نے اٹی ٹلہ سمہنالی تہ ڈرے نے لہجے بچ آکھیا کون گیا؟ چمیا رگیا؟“
 میں اسراں ہی آکھیا ”ہاں ہاں اوہی۔ گیاناں کوئی بندہ اے تہ اوہی اوسی۔“
 ”ہاں اے۔“

”ذرا اس کی بلائی سکئے ہو؟“

مُنڈ ادوڑ نا گیا ہو رجدی ہی اک بچ ہتھ کالے دیو کی نال لئی آیا میں دوروں ہی پشان لیا۔
 اُس نی بکھی ملکنا ہی چاہنا ساں بے اُس نے گلے چمٹ جاواں مگر کجھ سوچی تہ رہ گیاں۔

بولیا ”آکھو گی پشانے اوہ؟“

گیانے چہکی تہ سلام کیتا ”ہاں مالک! کئیاں نیہہ پچھان ساں۔ تَس مزے بچ رہئے۔“
 ”بہوں مزے بچ۔ توں اپنی سنا۔“

”ڈپٹی صاحب نا نوکر ہاں۔“

”مانا موہن درکا، ایہہ سارے کتھے ہن۔ کجھ خبر اے؟“

”مانا تہ مری گیا۔ موہن ہو درگا دوئے ڈاکے بنی گئے تَس؟“

”میں ضلع نا انجینئر ہاں۔“

”سرکار تہ پہلیں ہی بڑے قابل سن۔“

”ہُن کدے اٹی ٹلہ کھیڈ نے ہو؟“

گیانے ماہڑی طرف سوالیہ اکھاں نال تکیا۔ ”اٹی ٹلہ کھہہ کھیڈ ساں سرکار۔ ہُن تہ پیٹ
 نے تہندے تھیں ہی چھٹی نیہہ لہنی۔“

”آواج میں تَس کھیڈاں۔ تو پدائیں میں پدساں گا۔ تو اہڑا اک دانو ماہڑے اُپر اے“

اوہ آج لئی لیو۔“

گیانے ہنوں مشکل نال نیا۔ اوہ سی ٹکے نامزدور میں اک بڑا افسر۔ ماہڑا تہ اس نا کہہ جوڑ۔
 بیچارہ شرم مار رہیا سی لیکن گی وی کہٹ شرم نیہہ سی۔ اس واسطے نیہہ بے میں گیانے نال کھیڈنا
 جارہیا ساں بلکہ لوک اس کھیڈ کی عجوبہ سمجھی تماشا بنالے سن ہو رہوں زیادہ بہتر لگ جاسی گی۔ اس

پہیڑ بچ اوہ لطف کتھے رہسی گا لیکن کھیڈ نے توں بغیر تہ بیہ رہن ہونا۔ آخر ایہہ فیصلہ ہو یا جے دوئے بہتی توں بہوں دور نمیکے جانی کھیڈاں۔ اُتھے کون تکتے آلا بیٹھانا ہوسی۔ مزے نال کھیڈساں گے ہو رکی عمرے نی اس مٹھائی کی مزے لئی لئی کھاساں گے۔ میں گیا کی لئی ڈاک بنگلے پچیا ہو رگڈی بچ نہی دوئے مدان آلے پاسے لنگے۔ نال اک گھوڑی وی لے لئی۔ میں بچ مچ ایہہ سب کچھ کر رہیا ساں۔ مگر گیا اہجاں توڑیں مذاق جان رہیا سی۔ اس نے چہرے اُپر خوشی نا کوئی نشان بیہہ دسنا سا۔ شاید آساں دُواں بچ جیہڑا فرق ہو گیا سی اوہ اسے سوچ بچ گم سی.....

میں پچھیا ”تُساں کدرے آساں نی یاد آنی سی؟ بچ آکھیں!“

گیا شرمانے ہوئیاں بولیا ”میں تُساں کی کہہ یاد کرنا جناب، اس لائق ہاں۔ قسمت بچ گچھ تہیاڑیاں تُساں نال کھیڈنا لکھیا ناسی۔ ورنہ ماہڑی کہہ گنتی۔“
میں گچھ پریشانی نی حالت بچ آکھیا ”لیکن کمی تہ تو اہڑی یاد برابر آونی رہی۔ تو اہڑا اوہ ڈنڈا جیہڑا توں ماہڑے اُپر تانیا سی، یاد اے نا۔“

گیانے شرمانے ہوئیاں آکھیا ”اوہ بچپنا سی سرکار، اُس نی یاد نہ کراؤ۔“

”اوہ ماہڑے اُنہاں تہیاڑیاں نی بہوں پیاری یاد اے۔ تو اہڑے اُس ڈنڈے بچ جیہڑا رس سی اوہ ہن عزت تہ احترام بچ لکھنا اے دولت بچ بیہہ۔ گچھ اہجی مٹھاس سی اُس بچ جے اج توڑیں اس نال من مٹھا ہونا رہنا اے۔“

اتنی دیر بچ اس بہتی تھیں لگ بھگ ترے میل اگے نکلی آئے ساں۔ چارے پاسے سناٹا سی۔ مغرب آلے پاسے دور دور تک بھیم نال پھیلیا ناسی جتھے آئی تہ اُس گسے ویلے کنول نے پھل توڑنے واسطے جانے ساں ہو ر اُس نے چھمکے بنائی کناں بچ بائی لینے ساں۔ جون نی شام کی سر بچ ڈبئی نی چلی آونی اے۔ میں لمکی تہ اک بوٹے اُپر چڑھی گیاں ہو ر اک ٹھالی کٹی آنی اُسے ویلے اٹی نلہ بنی گیا تہ کھیڈ شروع ہوئی گیا۔ میں تہرتی بچ گلی رکھی تہ اچھالی، گیانے اگے توں نکلی گئی۔ اُس نے اپنا ہتھ لکایا جیاں مچھی پگڑنا ہووے اٹی اُس نے پچھے۔ چچا پئی ایہہ اوہی گیا سی جس نے ہتھوں بچ گلی اپنے آپ جانی تہ بہی رونی سی۔ اوہ اپنے سبے کھبے کدرے وی ہووے اٹی اُس نے

ہتھے بچ بچہ جیسی جیاں جے اٹیاں وراُس نے جادو منتر کری تہ اپنے بس بچ کری لیا ہووے۔ نوں اٹئی پُر انی اٹئی، نکئی اٹئی، بڑی اٹئی نوکے آلی اٹیساریاں اُس توں ہلی جانیاں سن۔ جیاں جے اُس نے ہتھاں بچ کوئی مقناطیسی طاقت اے۔ جیہڑی اٹیاں کی کھچ لین اے۔ لیکن اج اٹئی کی اُس نال اوہ محبت نیہہ رہئی۔ فرتہ میں پدانا شروع کری لیا۔ میں بکھ بکھ ٹہنگ نے فریب کر رہیا ساں مشقے نی کمی بے ایمانی نال پوری کر رہیا ساں۔ دانو پورا ہون وروی میں کھیدنا جانا ساں اتھے تکر جے اصولی طور اُپر باری گیانی آنی چاہئی سی۔ اٹئی کی نکئی جی سٹ لگن وراوہ بالکل نیڑے جا پئی تہ فر میں لمکی تہ آپوں جانی آنا ہو راک واری فرٹل کری چھوڑنا۔ گیا ایہہ ساریاں بے اصولیاں تکی رہیا سی لگی آکھنا گجھ وی میہہ سی جیاں جے اوہ سارا گجھ پُہلی گیا ہووے۔ اُس نانشانہ کنا بے خطا سی۔ اٹئی اُس نے ہتھ بچوں نکلی ٹن کری ٹلے اُپر بچئی سی۔ اُس نے ہتھے بچوں چھٹی تہ اُس نام سی ڈنڈے اُپر بچنا۔ لیکن اج اوہ اٹئی ٹلہا پُرنی ہی میہہ کدے سچ جانی تہ فرکھے۔ کدے اگے تہ کدے رے پکھے۔

ادھا کہندہ پدانے توں بعد راک واری اٹئی ٹلہا پُرنی آگئی۔ نیڑے توں لنگی گئی لیکن لگی میہہ۔“

گیانے کسے وی طراں ناراضگی باہندے میہہ آئی ”میہہ لگی ہوئی۔“

”ٹلے اُپر لگنی تہ کہہ بے ایمانی کرنا!“

”میہہ اوہ پھانی، تُس کتھے بے ایمانی کر سوگے!“

بچپن بچ کہہ مجال سی جے میں گھپا کری زندہ بچنا۔ ایہی گیا ماہڑی گردنے اُپر چڑھی بہنا۔ لیکن اج میں اُس کی کئی آسانی نال تھو کھا دئی چلا جانا ساں۔ ”گدھا اے۔ ساریاں گلاں پُہلی گیا!“ اچانک اٹئی ٹلہا پُرنی ہو راتنے زور نال لگی جیاں بندوق چلی ہووے۔ اس ثبوت نے سامنے ہُن کسے طراں نافریب ماہڑے تھیں چلانے نا حوصلہ میہہ ہوئی سکلیا۔ لیکن کیاں نہ راک واری سچ کی چھوٹھ بنان نی کوشش کراں، ماہڑا کیہہ جاسی۔ منی گیا واہ واہ ورنہ دو چار ہتھ پدنا پے سی گا۔ نہیرے نا پھانا کری اپنی جان چھوڑائی لے ساں۔ فرکون دانو دین آسی۔

گیانے تیز انداز بچ آکھیا ”لگی گئی، لگی گئی ٹن نی آواز“

میں تہ اجنبی بننے ہوئیاں آکھیا ”تو لگنیاں تکی میں تہ میہہ تکیا۔“

”ٹن نی آواز اے سرکار!“

”جیاں گسے اٹ اُپر لگی ہووے؟“

ماہڑے مُنہ تھیں ایہہ جملہ اُس ویلے کسراں نکلی گیا اِس ورگی حیرت ہونی اے۔ اِس سچ کی ٹھانلنا اسراں سی جیاں تہیاڑی کی رات بنانا۔ اسراں دُواں نے رگلی ڈنڈے اُپر زور نال لگنے تکی لیکن گیا نے ماہڑے آکھنامنی لیا۔

”ہاں سرکار گسے اٹ نال لگی ہو سی۔ اٹی ٹھے اُپر لگنی تہ اٹی زورنی آواز نہ آونی۔“

میں تہ فر پدانا شروع کیتا اسراں باہندے ہور صاف تہو کھا دینے توں بعد گیانی سادگی اُپر گئی رحم آون لگا۔ اسراں جد تری واری اٹی ٹلیا اُپر لگی تہ میں ہوں کھلے دل نال دانو دینے نارادہ کری لیا۔

گیانے آکھیا ”ہُن تہ نہیرا ہوئی گیا اے پہنائی۔ کل اُپر رکھی لیو۔“

میں تہ سوچیا کل خاصا سا راویلہ ہو سی۔ ایہہ تہ نہیہ پتہ کئی دیر پداسی۔ اِس واسطے اِسے ویلے ہی گل بات پکی کرنی ٹھیک رہسی۔ ”نہیہ نہیہ اہجاں تہ باہر لو اے۔ تو اپنا دانو لئی لے۔“

”اٹی نہیہ فکر کرن لگی۔“

”کجھ پروا نہیہ۔“

گیانے پدانا شروع کیتا۔ لیکن ہُن اسکی بالکل کھیڈ نامیہ آنا سی۔ اِس نے دو واری ٹل کرنے نارادہ کیتا لیکن دوئے واری نہیہ لگی۔ اک منٹ توں وی پہلیں اوہ اپنا دانو پورا کری گیا سی۔ بیچارہ کہنہ پدنا رہیا لیکن اک منٹ بچ ہی اپنی باری کھو گیا۔ میں اپنے دل نی ڈوہنگیانی نا ثبوت دتا۔

”اک دانو ہور لئی لیو۔ توں تہ پہلے ہی ہتھ بچ رہی گیا۔“

”نہیہ پہنائی جی ہُن نہیرا ہوئی گیا اے۔“

”تو اہڑی مشق چھٹی گئی۔ کیاں کد رے کھیڈ نے نہیہ ہو؟“

”کھیڈ نے ناویلا ہی گتھے لبھنا اے پہنائی جی۔“

اِس دوئے موٹرا اُپر جائی بیٹھے ہور چراغ بلنیاں بلنیاں ہی پڑاؤ اُپر جائی بچ گئے۔ گیا

چلدیاں چلدیاں بولیا ’’کل اٹھے اٹھی ٹلّہ ہوسی۔ سارے پُرانے کھلاڑی کھیڈن گے۔ تَس وی آوسو گے؟ تَساں کول فرصت ہووے تہ ساریاں کھلاڑیاں کی بلا لیاواں‘‘

میں شام ناویلا دتا ہور اٹھی تہنیاڑ مچھ تکنے گیا۔ کوئی دس بندیاں نی ٹولی سی۔ گجھ اک ماہڑے بچپن نے ساتھی نکلی گئے۔ مگر خاصے سارے جوان سن جنہاں کی میں پشان نیہہ سکلیا۔ کھیڈ شروع ہويا۔ میں موٹرنچ بہی تماشا تکن لگا۔ اج گیا نا کھیڈ ہور اس نیاں کرامتاں تکی میں تہ دنگ رہی گیاں۔ اوہ ٹل کرنا تہ اٹھی اسمان نال جائی گلاں کرنی۔ کل جئی اوہ رکاوٹ شرم اوہ بے دلی اج نیہہ سی۔ بچپن نی جیہڑی گل سی اج اُس نے اسکی کمال تک پُچھا دتا۔ کل کدرے اجا مگی پدایا ہونا تہ میں ضرور رونا سی۔ اُس نے ٹلّے سٹ کھائی رگھی دوسو گز نی خبر لیانی سی۔

پدانے آلیاں بچوں اک جوان نے گجھ ہیر پھیر کیتا۔ اُس نا دعویٰ سی جے می اٹھی دبائی اے۔ گیا نا آکھنا سی جے اٹھی زمی نال اٹھی تہ اچھی اے۔ اُس اپر تال ٹھوکنے نی نوبت آئی۔ جوان سہی گیا۔ گیا نارعب والا چہرہ تکی اوہ ڈری گیا۔ میں کھیڈنچ تہ نیہہ سا۔ مگر دویاں نے اس کھیڈنچ وی مگی اوہی بچپن جیا لطف آرہیا سی۔ جدوں اُس سارا گجھ پہلی کھیڈنچ مست ہوئی جانے ساں۔ ہُن مگی پتہ چلیا اے جے گیا کل ماہڑے نال کھیڈ یا نیہہ صرف کھیڈ نے نا پہنا نا کر رہیا سی۔ اُس ماہڑے اپر رحم کیتا۔ میں تہاندلی کیتی، بے ایمانی کیتی۔ اسکی ذراوی غصہ نیہہ آیا۔ کیاں جے اوہ کھیڈ نیہہ رہیا سی بلکہ مگی کھڈار رہیا سی۔

ماہڑا دل رکھنا لگا سی۔ اوہ پدائی تہ ماہڑا کچو مر نیہہ کڈھنا چاہنا سی۔ میں ہُن افسر ہاں۔ ایہہ افسری ماہڑے ہور اُس نے بشکار ہُن دوار بنی گئی اے۔ میں ہُن اُس نا لحاظ پائی سکنا ہاں، ادب پائی سکنا ہاں لیکن ہُن اُسنا ساتھی نیہہ بنی سکنا۔ اوہ بچپنا سی جدوں میں اُسنا ساتھی ساں۔ اُسناں بچ کوئی دراڑ نیہہ سی۔ ایہہ عہدہ لئی ہُن میں اُس نے رحم نے قابل ہاں۔ اوہ ہُن مگی اپنا جوڑ نیہہ سمجھنا۔ اوہ بڑائی ہوئی گیا اے۔ میں نکا ہوئی گیا ہاں۔



حکد

توہڑی آن اُچی توہڑی شان اُچی توہڑا ناں ہے بے مثال ربا
توہڑیاں صفتاں کرنہ سکے نہ کوئی، توہڑی قدرت ہے کمال ربا

اسیں گنگار بدکار بندے طاقت اسماں دی ہے بیکار ساری
موسیٰؑ نبی جے اعلیٰ شان آلے توہڑا چہل نہ سکے جمال ربا

کیاں شہر ویران آباد ہوئی کیاں مر کے لوک حیات پاسن
عظیم نبی کو دتی رب لمی نیندر کئی برس رہیا ایو حال ربا

بخشیں عاصیاں کو اپنا کرم کر کا ہور کوئی عمل نہ کم آسی
پہنا رگنا ہواں آلا نہ چان ہوندا سوچ سوچ ہوندا بہوں ملال ربا

دُنیا اندروی نعمتاں کنڈ موڑی رہے ترسدے اسیں ہمیش پرواز
عرض کردے ہاں سوہنے ربا اگے ہتھوں نبی دے جام پیال ربا



نعتِ پاک

دردِ صبحِ تہِ شامِ لکھساں
جدوں تُساں دا کلامِ لکھساں

زباںِ نہانی تہِ قلمِ عاجز
میں کہہ تُساں دا مقامِ لکھساں

تُساں دی ذاتِ مقدس اُپر
میں تاحیاتی سلامِ لکھساں

جدوں وی سڑیا ہجر دے سینکاں
میں دردِ پہریا پیامِ لکھساں

نبیؐ دی نعتاں پرو کے حسرت
کہ حرفاں ہستی دوامِ لکھساں



نعتِ پاک

کدے آقا ﷺ اَساں کی جے بلانے شہر طیبہ وچ
تہ اپنا حال دل نا آ سنانے شہر طیبہ وچ

ہونا اوہ روبرو آقا ﷺ نا روضہ گنبدِ خضریٰ
مزہ سا فر اُتھے جاں دل لٹانے شہر طیبہ وچ

ماہری قسمت نے اُپر ناز کرنے بادشاہ سارے
اگر آقا ﷺ مگی نوکر بنانے شہر طیبہ وچ

نہ مڑیا کوئی خالی جائی تہ انہاں نے در اُپروں
خزانے اوہ لٹانے ہین خزانے شہر طیبہ وچ

کدے جے خواب وچ آئی مگی جلوہ دکھا جانے
ماہرے اس دل نی حسرت کی مٹانے شہر طیبہ وچ

بلانے اپنے در وریا نبی ﷺ شاکر نکارے کی
بلائے ہور حاجی ہین اوہ جانے شہر طیبہ وچ



ذعتیاک

مدینے حرم اک ماہڑا آسرا اے : تسلی دِلے نی اوہ ماہڑی شفاء اے
 اوہ افضل تھیں افضل اے مخلوق اندر : اوہ اعلیٰ تھیں اعلیٰ رسولِ خدا اے
 عنایت اے ربّ نی عنایت نبی نی : حکم ربّ نا وی ایہہ ربّ نی رضا اے
 بدعت شرک نے بڑے جرم کولوں : ایہہ سنت نبی نی اساہڑی پناہ اے
 ترواں مقاماں تھیں حاصل شرف اے : مکہ ، مدینہ تہ اک اقصیٰ اے
 سنت نبی نی کی اپناسی دُنیا : ایہہ تہرتی اساہڑی ہی جنت بجا اے
 فتنے فساداں نے ہر بوہے جندرا : محمد ﷺ نی سنت نے ہتھیں لگا اے
 ربّ کولوں منگیا جیہڑا فیصلہ وی : اوہ ہنی کے جبریلؑ در ور کھلا اے
 بچیاں کی زندیاں نے دفنان تھیں : بچانا محمدؐ نا ہی فیصلہ اے
 مسکیناں یتیمان نے حق نا محافظ
 امن نا سکول نا ماہڑا مصطفےٰ اے



حسینؑ

ہے خوب خوشگوار جے موسم حسینؑ دا
فر کیوں نہ چاء کے میں ٹراں پرچم حسینؑ دا

ہبت یزیدیاں کو ہے آج وی حسینؑ دی
تلوار وی نہ کر سکی سر خم حسینؑ دا

ہر بار کربلا دے بچ مر مر جُلے یزید
اسیں کیوں کراں بلا وجہ ماتم حسینؑ دا

ظلمماں دی اوہ کھڑی تہ اوہ عالم ملال دا
ایہہ درد مند محفلاں ایہہ غم حسینؑ دا

اے شاد پُر ملال تہ غمگین تا حیات
دل بچ خیال رہسی گا ہر دم حسینؑ دا





اس بارش نے تہ تہو یا سب گُجھ
جو کدے نیہہ ہو یا ، ہو یا سب گُجھ

کچا کوٹھا ، کچیاں کندھاں ، کچے لوک
گُجھ نیہہ بچیا باقی چو یا سب گُجھ

کہڑی پچھڑنے آلی کے سی ، کہہ دہساں
کمرہ ، پینتی ، تھم ، دروازہ رو یا سب گُجھ

عشق نے سارے کم سن تہ آس کرنے رہے
غم ، درد ہو ر بچھوڑا تہو یا سب گُجھ

تینے ہجر نے ساڑی سوری رکھنا سا
وصل نا ساون آیا تہ ڈوبو یا سب گُجھ



پریشاں بوہے کھلتا یار کیوں اے : جے جانا نیہہ تہ فر تیار کیوں اے
 کسے ساڑی دتی اے ساری دُنیا : چو فیری تھواں نا ایہہ غبار کیوں اے
 خُداوندا کرم کریاں خُدا را : خُدائی ساہڑے ور بیزار کیوں اے
 ایہہ کہہ حکمت اے کیسی مصلحت اے : جواں اجکل نا ہی بیکار کیوں اے
 امن جے کر اے آدم نا فریضہ : جہاں فر برسر پیکار کیوں اے
 ہر اک جائی مچی بیٹھا تماشا : تماشائی ہر اک سرکار کیوں اے
 قیامت آنی کھلتی اے سرہانے : تیرے اقرار کی انکار کیوں اے
 عجب اے ایہہ صدی ہور ماحول ماہڑا : توئی ماہڑے اُپر اعتبار کیوں اے
 ظہور اپنی فکر کر نابکارہ
 تو اہڑا نفس وی بدکار کیوں اے

ایہہ نہ سوچیں ہس جاساں گی : جال تیرے وچ پھس جاساں گی
 عشق تو اہڑے وچ بے پیرا : جتی ہاروں کہنس جاساں گی
 تیریاں کیتیاں سب کرتوتاں : گنی گنی تہ دہس جاساں گی
 ناگن بنی کلیجہ تیرا : پھن چائی تہ ڈس جاساں گی
 قسم اے ماہڑے کول نہ آئیں
 رولا باہساں نس جاساں گی



مجرمنشاخاکی.....

بُٹھ آیاں یا اُپر جاساں
تیریاں گلاں گوچھے پاساں

ہر پاسے میں سچے کھبے
سوچاں پیارنے بوٹے لاساں

فر اک واری اپنا آکھو
سارے نہورے نکھرے چاساں

خوشیاں راہی سگاڑی لاساں
اک اک کر کے غماں کھاساں

اسراں زندگی ناں لاساں میں
میرے ساہ تہ تیریاں ناساں

اَج وی اڑیاں منسو جے کر
تاں میں آئی تہ ہتھ ملاساں

میں نہ کینے رکھنا منشا
بیتیاں گلاں سب پہنلاساں

ساون بنساں بہرنا رہساں
اُتھرواں وچ ترنا رہساں

منشاں کری مناساں آپے
چلے چارے کرنا رہساں

جے کوئی موقعہ دتے سوہنے
خیرنے پہنٹڈے پہرنا رہساں

اپنے کول سوغاتاں کھنئی
درداں ہجراں جزنا رہساں

ان بے غیرت زن مریداں
تکی تکی مرنا رہساں

خوشیاں کی چا پہنکھا رکھساں
غم نے ڈوگے چرنا رہساں

دہس ہاں منشا کدوں تکر
ظلماں کولوں ڈرنا رہساں

غزلوں



.....گر شرن سنگ گلشن



جوڑ توڑ نا روز ڈرامہ چنگا نیہہ
رُٹھنا ، منا فر رُٹھ جانا چنگا نیہہ

پہنگھے ٹہڈ تہ ڈٹ پٹھکاں بجن نہ
نیتا جی ایہہ لارے لانا چنگا نیہہ

اساں نے بیہڑے بجاں پہاویں نہ اچھیاں
پر غیراں سنگ آنا جانا چنگا نیہہ

جانو ہُن توں پیدل ٹری تہ آیا کر
تیل اے مہنگا خصماں کھانا چنگا نیہہ

تہتیاں تہ تہتیاں ہین سب نیاں سانجھیاں ہین
تیر میر نیاں بندیاں پانا چنگا نیہہ

چیتے اچھے گلشن گل بزرگاں نی
بے قدراں نے سنگ یارانہ چنگا نیہہ



بشیر اختر



جاں وی خط دا جواب آیا
بن کے مکھڑا گلاب آیا

غم ، الم تہ شراب و شباب
جو وی آیا بے حساب آیا

ملاں دی نیت خراب ہونی
جد وی ذکر شراب آیا

جاں وی اوہ بے نقاب آئے
دل تے ڈاڈا عذاب آیا

اپنی اپنی پے گئی سب کو
دور ایہہ کہیجا خراب آیا

چکھیا ملاں ، ثواب کہہ ہویا
چھوہلا کہن کے کتاب آیا

بنساں عابد ضرور اختر
اگر فر مُر شباب آیا



.....گلاب الدین جزا

سحر

مک گنیاں نے سرحدوں پر قافلا چلدا رہیا ہک دیا آسراں نافر گُریے بلدا رہیا
 مل گیا تہ آکھساں فرجے کدے کوئی آشنا بن کے اپنا ہر کہڑی اوہ اسطراں پھلدا رہیا
 سام رکھساں دوا کھاں بچ درد دی برسات میں کالجے کی کہہ دہساں تتا تو اتلدا رہیا
 اُس گُریے ہتھ چائے ہون مُردُ عا دے واسطے ورنہ آسی گل کیہڑی جے حادثہ تلدا رہیا
 آج ماہڑا کشلول سکھنا چہول سکھنا ہور کہہ بچ سمندر درد نا دریا چٹیاں رُلدا رہیا
 حسرتاں ناشہر کس تھیں توں بسا سیں دیکھساں رقیب کوئے ناگ بن کے نال جد پلدا رہیا
 دَر دُستے تہدہ جگائے حال پچھ کے ہانیا
 جُل پریرے اسطراں کوئے ہتھ جزا ملدا رہیا

سحر

پیراں بچ زنجیر آسی ہور میں ہک توہڑی تصویر آسی ہور میں
 میں قافلے تھیں ہٹ کے رہیاں چرتوڑیں ہر ادا راگیر آسی ہور میں
 فر تھلاں دی ریت اُتے ٹر پیاں ایہہ خاب دی تعبیر آسی ہور میں
 کے غازی فر کیاں ڈرنا ہیں توں ماہڑے ہتھ شمشیر آسی ہور میں
 نم اکھاں تھیں میں پچھاں فر کس طراں توہڑے آن بچ تاخیر آسی ہور میں
 چن دے کولوں کس طراں میں لوہ منگاں اُس دی ایہہ جاگیر آسی ہور میں
 کس طراں جزا میں اکھاں میں تہ توں
 ایہہ وقت نی تاثیر آسی ہور میں



.....ڈاکٹر عارف ملک



عمر چڑھنی ندی سی اتر ریٹی اے
موج بہہ گئی تہ ناؤ گور ریٹی اے

گوری محفل نی کہانی دلا آج نہ پچھ
یاد رہ گئی تہ یاری بسر ریٹی اے

چیچک ایہہ جیہڑی نظر رک ریٹی اے
چال ویلے نی لگنا ٹھہر ریٹی اے

کہر نے بیہڑے توں نکلی تہ پھر نہ بڑی
پیہڑی ٹر نی مھلیاں خبر ریٹی اے

اس وی عارف دُنیا روں ٹر جاساں گے
تھپ کندھاں روں آپے اتر ریٹی اے



.....شمینہ سحر مرزا



لمی مار اڈاری جانے
برچھی سینے اتاری جانے

جانے والے اکھیاں نہوٹی
سوچ دیتی تہ پاری جانے

موت ظالم پچھوڑے دینی
خوشی اپنی تہ ساری جانے

ماء پیو تہ پھین پھرا
جینے جی اوہ ماری جانے

قدرت نے دستوراں اگے
جنگ زندگی نی ہاری جانے

حکم خدا نا سر اکھیاں ور
سحر سب اپنی باری جانے



.....ملک ذاکر خاکی



نہ کوئی سجن سنگی اڑیا
نہ کوئی آس ریئی اِس برہیا

لائی اگ خورے کس آنی
ایہہ دل اندرو اندری سڑیا

دل نی چڳگی ٹہہ پئی لوکو!
مھلاں نی کوئی گل نہ کریا

مساں مساں اُس دکھیا مگی
دکھے نی کوئی آہ میہہ پھریا

ایہہ نشانی اُس می دتی
سامی سامی اِسکی تنہریا

مُڑ مُڑ یاد اُسے نی اچھنی
گچ ہجر نا بیہتا چڑھیا

مندے درد ہجر نے خاکی
نہ جینا نہ مرنا جریا



.....دانش اشفاق ترک



وفا دا کر کے ماہری تماشا مگو توں اِسرائاں رُلا نہ دلبر
ماہڑا توں لُٹ کے ایہہ سب اثاثہ مگو توں اِسرائاں ستانہ دلبر

توں آکھیں تہدھ ہے مہر کیتی کدے نہ میں تہ لہر کیتی
مگو توں پھوٹھا نہ دے دلا سہ مگو توں اِسرائاں ٹھگا نہ دلبر

وفا کو جسراں حقیر کیتا مگو وی اِسرائاں فقیر کیتا
چنگی دے وچ ہاں میں چھپ کے بیٹھا مگو توں اِسرائاں جلانہ دلبر

وفا دے کہنگر وی تہدھ دہس لے مگر تہ غیراں کو فر بنھالے
نہ ہس ماہڑے تے توں کر کے ٹھاہ ٹھاہ مگو توں اِسرائاں نچانہ دلبر

نظر دے اوچھے توں وار کر دیں دے تھیں تیراں کو پار کر دیں
رکھیں توں نظراں جھکا جھکا کے مگو توں اِسرائاں پھسانہ دلبر

رکھیں اوہ دانش دیکھیں پراں نہ اتھے اداواں نی قاتلانہ
اتھے تہ حُنا دا ہے خزانہ مگو توں اِسرائاں نسا نہ دلبر



.....سید وقار دانش

ایہہ ظلم و ستم ایہہ جفا لکھ رہیا ہاں
اوہ کسراں ہوئے بے وفا لکھ رہیا ہاں

کہہ خوب اپنے خاب دی تعبیر بن گئی
گردن دی چہر نی ہی شمشیر بن گئی

گئے دن بجھائے دیئے چنگھڑاں سُن
میں خود بیٹھ کے ہُن ہوا لکھ رہیا ہاں

قیدی میں بن گیا ہاں محدود سوچ دا
اپنی اُٹا ہی اپنی زنجیر بن گئی

میں ایویں نیہہ درتے تے 'ب' د لکھیا
امیر شہر کو دُعا لکھ رہیا ہاں

مُشکل تہ نیہہ خُدا کو تخلیق کائنات
دریا سمیٹے خون دے کشمیر بن گئی

گُرے کھل گچھے نہ حقیقت دا پردہ
لہو کو بھی رنگِ جنا لکھ رہیا ہاں

میں عمر ساری کھا دے تقدیر دے پہلکھے
اُج اوپری ماہڑے تھیں تقدیر بن گئی

ایہہ اپنے دِلے دیاں مجبوریاں ہین
میں تاں شاعری بخدا لکھ رہیا ہاں

اوہ سدھے سادے آسے پھندے بچ آگئے
آدم دی خوش مزاجی تفسیر بن گئی

مکو ایسی پٹی پڑھالی کسے سُن
لُٹیرے کو بھی راہنما لکھ رہیا ہاں

توہڑی شناسائی بچ سب گچھ لٹا گیا میں
ہُن مرثیہ خوانی جاگیر بن گئی

ذری رُک ایہہ افسانہ دانش دا پڑھ جُل
حرفِ آخری اے صبا لکھ رہیا ہاں

اُج ہَس گیا مصور دانش کو دکھ کے جلدی
رنج و الم سمیٹے تصویر بن گئی





رہنا ماہڑا حال برابر
آتھروں ٹرنے نال برابر

اپنا اصلی چہرہ دہس آج
سارے چہرے وال برابر

بس نیس کیہڑی وچ آیاں میں
ایہہ نیس کیہڑی اے سال برابر

جے توں شہرت چاہنا اے تہ
شہرت کی فر نال برابر

اک دن دُنیا پھنس جاسی گی
پھینکنے رہیو جال برابر



.....غلام رسول خان

سخن

تکو ماہڑے یار بڑے سن
منہہ ور کرنے پیار بڑے سن

جسماں والے کھٹ سن اتھے
روحان نے بیمار بڑے سن

دو پیسے نے کم میہہ کرنے
ایاں تہ سردار بڑے سن

جیہڑے منہہ پرتا جانے بین
ایچھے وی دلدار بڑے سن

اپنی رت نی کھچ کھچ نرالی
آسے پاسے کھنار بڑے سن

سخن

پیار پہلکھے پھے گئیاں
تاں ای تہ ڈسے گئیاں

خورے کیہڑیاں راہواں لنگھن
آس ایویں ای ہسے گئیاں

مغتاں کیتیاں ترلے کیتے
مکے ہاروں چھسے گئیاں

ماہڑی تہ اے ایہی کہانی
دل تیرے وچ بے گئیاں

تیری خاطر یار رسول!
ہر ویلے آں تھسے گئیاں



.....ارشادِ کامل

تازے ایہہ زخم پرانے ہوندے
دکھنا دے بس پہنانے ہوندے

شہراں بچ ہے دوڑا تہنائی
فر فر لوک سیانے ہوندے

اپنے گراں دی چھٹی سوتی
سارے لوک مستانے ہوندے

سدا بیہ رہنا امڑی کول
پردیس بھی چانے ہوندے

مطلب نکلی کون چھدا
اپنے بھی بیگانے ہوندے

امڑی بابل کدے بیہ لہدے
باقی سب افسانے ہوندے

موت ہک دن کامل ایسی
درداں دے بس پہنانے ہوندے

نا سبھی آسی یا کہ محبت آسی
چھپ کے دکھنا دی اُسکو عادت آسی

اُس کو دکھ کے پھنکھ مڑی آسی
اُسدا ہنسنا وی ہک قیامت آسی

بے وجہ لوکاں سن اوہ مشہور کیتے
چُپ رہنا وی قبول و اجابت آسی

ساریاں نظراں مرکوز اُس تے
محفل بچ نمایاں اُسدی صورت آسی

دل دے ارمان تہواں بن کے اڈرے
زندگی ماہڑی وی کوئی حسرت آسی

تدبیر کردے تقدیر وی مل گیندی
اُسدی مکو، مکو اُسدی ضرورت آسی

کامل کہہ دہساں نقطے گن کے میں
بچ غریبی وی ہک علامت آسی

غزلوں



.....محمد بشیر خاکی

ہجر میں لے چوڑے ڈٹھے
اکھیاں ٹٹئے جوڑے ڈٹھے

ابھی یاد میں اک بنائی جاساں
گجھ اپنا حق مکائی جاساں

جیہڑے محلاں نے سن مالک
انہاں نے دل سوڑے ڈٹھے

توں پانی ڈوبلیاں پھر بوکے
اک پیار نا بوٹا لائی جاساں

جیٹھ ہاڑ پنج برفاں پنیاں
ماہ پوہ نے پنج روڑے ڈٹھے

غزلوں

میں اپنے سنگ گجھ کھڑنا نیہ
جو پکے اے برتائی جاساں

باہروں بدھ مکھیر نی مٹھے
دل نے اندروں کوڑے ڈٹھے

گجھ یاداں جاساں چھوڑ آخر
میں اُس نے ناویں لائی جاساں

تو عس اے بند تو اہڑی توبہ
اندروں باہروں سوہڑے ڈٹھے

توں تکیاں خالی ہتھ ماہڑے
میں رپھڑ گل مکائی جاساں

اک پل جیہڑے جدانیہ ہونے
بکھ بکھ آج مُنہ موڑے ڈٹھے

جے پیار ماہڑے ور بارہ نیہ
نہ کر ماہڑی رسوائی جاساں

اک مک جیہڑے بشیر کدے سن
میں آج کھنڈے جوڑے ڈٹھے

کوئی سنگ بشیر نہ جاسی گا
اُتھے کوئی نہ دیسی ڈھائی جاساں



.....محمد صادق قریشی



غیر کدے رفیقِ نبیہ ہونے
اپنے سب شریکِ نبیہ ہونے

ربِ جہاں کی اُجاڑی شوڑے
اوہ کدے بسنیکِ نبیہ ہونے

جہاں دل کدورت ہووے
زندگی پھرِ نزدیکِ نبیہ ہونے

ظلمت نے اس پہیڑے وقتے
حاکم کدے شفیقِ نبیہ ہونے

غیراں کی تَس تہوئی تہوئی پیو
دل توں کدے قریبِ نبیہ ہونے

جو سچائی نا دعویٰ رکھن
سارے اوہ صدیقِ نبیہ ہونے

اللہ نے فرمان جو صادق
اوہ تہ کدے عتیقِ نبیہ ہونے



..... نذہت نسرین



مار گئی مہنگائی ستیا
جان لباب و آئی ستیا

بیری آخر بیری ہونے
یاراں یاری نبھائی ستیا

بنک نے قرضے کدے نیہہ مُکنے
پھاڑ بنے فر رائی ستیا

اس پہنانے کھٹھے ہوئے آں
لوکاں کھیڈ رچائی ستیا

ہزاراں بچوں چھٹے قیدوں
بس نے دو پہنائی ستیا



اپنے ڈکھ سنانے جانے
ساہڑے ڈکھ بدھانے جانے

مٹھیاں مٹھیاں گلاں کر کے
لارے لپے لانے جانے

نکا نکا ہاسہ ہس کے
پیار پہنکیکھے پانے جانے

آس آں سادھ مرادے بندے
لوکی ہتھ دکھانے جانے

نیہہ اوہ قدر جوانی آلی
ایویں لوک ٹرخانے جانے



.....بشارت علی خان راز



دُور نے سہانے ٹھول
نیڑے بجنے لگنا ہول

پیارے لگنے مٹھے بول
سجنے پھل سونے کول

برائی نال منہہ موندھا ہونا
سر بلندی نے برابر تول

اُس نی عزت توقیر متی
پہری جس نیکی نی چہول

باغاں بچ لگن سونے
چڑیاں کہکوں نے چچول

سچ ہمیشہ کڑوا راز
چنگے حد درجہ سچے قول



.....ممتاز احمد چودھری



اپنے سر نی چھاں دے نال
سب بہاراں ماں دے نال

اوہ نیہہ آپے آن نوں مندا
کہنول کراں میں کاں دے نال

میریاں لکھاں یاداں جُویاں
تیرے شہر گراں دے نال

دل دی گل کوکن نہ لاوے
ہاں ملاوے ہاں دے نال

میریاں تہ سب سگئی ہونے
بیری دشمن جاں دے نال

میریاں خاباں کو پر لگسن
دلبر تیری ”ہاں“ دے نال

کہجیا ویلا آیا ای ممتاز
بُت وی نیہہ اس جاں دے نال



.....محمد یقین فاتی

بچھڑیاں نی اڈیک نہ رکھ
بغضیاں کی بسنیک نہ رکھ

پکا نہیں ٹھکانا بندیا
آخر خاک سمانا بندیا

پک اُمید اللہ ور رکھیاں
اس نال کوئے شریک نہ رکھ

جتنا مرضی جوڑی رکھ
آخر چھوڑی جانا بندیا

تہو کھے باز مکار جو ہونے
انہاں کی رفیق نہ رکھ

غزلوں

آیا جو اے، جو آسی گا
سمھناں نے ٹر جانا بندیا

خاندان قبیلیاں اندر
رشتے دُور نزدیک نہ رکھ

پیار نماز سخاوت ساری
آخرت نا خزانہ بندیا

غیراں کی نہ مار کلاوے
غیر کی ہور قریب نہ رکھ

دے دُنیا تہ ستر آخر
رَب نا اے فرمانا بندیا

اپنا ماری چھامے سٹنا
اپنیاں وچ تفریق نہ رکھ

ہر ویلے اے قبر پکارے
میرے اندر آنا بندیا

فاتی نے ازمائے سارے
پیار نی بہوں توفیق نہ رکھ

عملوں خالی ٹریا فاتی
جا قبر پچھتانا بندیا



.....مجر رفیق خان رفیق

سخن

سخن

گل کراں میں کہہ چناں اُس یار دی
میہ خبر کہندا جیہڑا بیمار دی

ظاہری دسدا ہے ماہرا تن عجیب
بڑھ کے اندر دیکھ توں، ہے من عجیب

ظالے کوشش بڑی کیتی مگر
نہ پھڑا سکیا محبت یار دی

گنگناواں، بس لفظ جودے جلن
شاعری دا دوستو ہے فن عجیب

ہر طرف رگڑے تے رگڑا کس گلوں
کہہ خطا ہے؟ قوم دے معمار دی

تیز تہڑ کے، کہٹ کدے، بند ہو جُلے
اِس دے دی دوستو تہڑ کن عجیب

ووٹ تھیں پہلاں الگ، پچھے الگ
بک زباں ہوندی گتھے سرکار دی

جیندیاں دے جسم تھیں دل کڈھ کھڑن
حُسن والے ڈاکواں دی سن عجیب

زندگی دے آخری لمحات بچ
میہ ضرورت تڈھ جے بے عار دی

وائرس، گولے گرے تہ حادثے
اجکلاں پین موت دے کارن عجیب

کر فکر توں اے رفیقا گور دی
غافل! ہے زندگی دن چار دی

سکھ سمجھ آوے، نہ اُسدا دکھ کدے
سر رفیقا ہے چڑھی بک رن عجیب



سخن

ہنیرے راج کرنا اے
ہر اکس نے مرنا اے

تکی کہنڈیو تئیں اک دن
مگی وی دسرنا اے

بے عملا واعظ نہ سُنیاں
عمل سُدھا جے کرنا اے

ایہہ دُنیا چھوڑنی جے اے
فر گلے تھیں ڈرنا اے

دو چھوٹے جد وی پہڑنے ہین
اک چتتا ، اک ہرنا اے

سخن

تساہڑی گل سناواں میں کسراں
زباں اپنی کٹاواں میں کسراں

چبھے کی ماہڑی تڈھ ہی اے سپڑیا
دیواں تگی ہُن دُعاواں میں کسراں

ریتو نے کھر آپے دہسو ہاں تئیں ہی
ہواؤ نے اگے بناواں میں کسراں

چھسی جیہڑا نہ سیاست گندی تھیں
دُہسی جے فر ہُن چاواں میں کسراں

پہنار اے دُکھاں ناسرے ور ماہڑے
کہنلا اس پہنارے کی چاواں میں کسراں



.....سید خورشید حسین شاہ

بھنورے کو خوشی کے مددی ہے
توہڑی وجہ تھیں چلدی ہے
ماہڑی بھی کہہ غلطی ہے
اکھیاں تھیں نکلدی ہے
کس دی جان سمبھلدی ہے
دل تے چھری چلدی ہے
دل ہی دل بچ پلدی ہے
آئی قضاء کد ٹلدی ہے

سخن

کوئی کلی جد کھلدی ہے
دل دی تہوکن ہولے ہولے
مست کسی دیاں اکھیاں نے
دل دی چربی پانی بن بن
ظالم توہڑے وارا تھیں
نظر لگے نہ ہتھاں کو
خواہش توہڑے ملنے دی
بچدیاں بچدیاں ڈب گیاں

خورشید کسی دی فطرت بھی
پل وچ رنگ بدلدی ہے

آ گیا یاد اوہ بے خبر
کسراں پچدا ایہہ دل و جگر
کر گئی ٹھیک توہڑی نظر
پیار ہی نال دکھدا اگر
دکھے واسطے ہائے بس اک نظر
غیر تہ مہرباں کس قدر

سخن

دل ہے بے تاب ہور چشم تر
آتش عشق دی تاپ نال
سالہا سال دے روگ کو
کاش اسدی طرف بھی کوئی
کتی بے تاب اکھیاں رہون
بے مہر اوہ اساں واسطے

آسے خورشید کتنے ہی ارماں
سینے بچ ہی رہے عمر پھر



.....صدام صارف



غم نے آرے چھکنہ رہسی
مُر مُر ظالم تہکنہ رہسی

شہر تیرے بیچ دل ایہہ ماہڑا
کوڈی نے مل یکنہ رہسی

ظلمہاں نے ان تویاں اُپر
ایہہ مظلوم ہے سکنہ رہسی

ہوش حواس نی گلاں اوہ وی
بلیں بلیں سکنہ رہسی

درداں نا اوہ قاضی صارف
ماہڑا حال وی لکھنا رہسی





ماہی پر دیسیا آچھولاں ای میں پکھیاں
یاد کری تگی روناں نے اکھیاں

اللہ تئساں خیری رکھے منگاں میں دُعاواں
دے نیاں گلاں آساں دے وچ رکھیاں

مگی چن تاریاں تھیں پیارا لگنا ای
تواہڑیاں جدائی نیاں لذتاں میں چکھیاں

راتی بیئی چانی وچ لکھنی آں چٹھیاں
حال ماہڑا دکھی دکھی ہسناں سکھیاں

کدے بوہا کھلے می لگن پہلاوے تیرے
اٹھی تگی سلیمہ لوڑے چار چوکھیاں





سوچاں کو دفنائی جیسیں
ہوٹھاں جندرے ماری جیسیں

چُپ دی بُلکل مار کے بیٹھا
سارے پنچھی ڈار کے بیٹھا

پھوٹھ دے دریا تاری لائی
حق تھیں اکھ چرائی جیسیں

عزرائیل دے کاج سَوّے
بس لوکاں کو مار کے بیٹھا

جر دے وچ پھسی رہیں
خوف دی کفنی پائی جیسیں

جی کردا ہے تھوڑے چر لئی
من دی مرضی مار کے بیٹھا

امیراں دی خاطر اڑیا
ماڑے نال کھرائی جیسیں

لوکاں خاطر دکھ انجم جی !
زندگی اپنی ہار کے بیٹھا

دُکھاں سَنکھاں نال ہے جینا
دُکھاں تھیں کہرائی جیسیں





شکر نالوں مٹھیاں چپھاں زہر دلاں بیج رکھدے لوک
حسد والی آگ دے اندر سڑدے بلدے پنکھدے لوک

سہہ نہ سکن خوشیاں اپنیاں سکیاں آہنڈ گماہنڈ دیاں
اُتوں مار کلاوے ملدے تلوں جنگاں چھکدے لوک


مومن والا صافہ بنھ کے رکھن لمی داڑھی
کھوٹی نیت کم فسادی پہلی صف بیج دسدے لوک

دین رشوت دے کم نہ کردے ہر ویلے ہر جائی ایہہ
لعنت والیاں کماں چچھاں تلی اڑدے دکھے لوک

اُتوں واری واری جاون زور چلے تہ مار مکاون
مٹھیاں مٹھیاں گلاں کردے کالے دل تہ پھکے لوک

ہر اجکل بدعت والا چھوٹھیاں والا تھوکھے والا
چھوٹھے سکھ تہ چین دی خاطر نکلیاں اُتے بکدے لوک



.....نذیر احمد دلجانی 



کوٹھا ڈٹھا یا کہ پٹھاری ڈٹھی
میں کنڈیاں بیچ پھلیاری ڈٹھی

ماری چھال جس عشق دی اُچی
عام جیا وی گلزاری ڈٹھی

آساں دا ہک محل بنا کے
میں جلدی جان پیاری ڈٹھی

دکھ کے رویاں میں وی اُس دن
ہجر دی چلدی جد آری ڈٹھی

جانی رستے اوکھے چلنا مشکل
سر پنڈ گناہ دی پٹھاری ڈٹھی



آہ! مقبول خان

وادیٰ کرناہ نے ہیرے لعل موتی بے شمار
اس لڑے نا قیمتی موتی آسا مقبول خان
خوشدل و خوش خال تہ خوش حال سا
اوہ اگرچہ سا نخولی اعلیٰ درجہ نا ظریف
اندے نالوں ٹھٹھیاں دا کوئی وی شوقین بیہ
اوہ دیانتدار افسر وی آسا پولیس نا
ہر جگہ اوہ بولنے سے شوقیہ اپنی زبان
خاصکر مرحوم کی اپنی زباں تے ناز سا
گیت، نغے، بیت، غزلاں روز نا معمول سا
اوہ سماجی کارکن وی ہر جگہ ہر من پسند
معاملاتِ زندگی بچ دین نا رکھنے خیال
اج رفاقت نا سمندر یاد آنا بار بار
اندی رحلت نال خاصا قوم کی نقصان ہے

بک بکس تھیں شاندار و تاب ناک و تابدار
خوب سیرت خوبصورت وقت نا اوہ نوجوان
وادیٰ کرناہ نا سوہنا صاف ستھرا لعل سا
آنجمانی پر طبیعت نا نرم کافی شریف
اندے کچھاں پیٹھ بیٹھا کوئی وی غمگین بیہ
خوب لٹکایا انہاں سن محکمہ پولیس نا
مجلساں تہ محفلاں بچ فخریہ اپنی زبان
قوم نا بے لوث خدمتگار بے انداز سا
اس گلوں اوہ پہاڑیاں بچ جا بجا مقبول سا
زندگی بچ نہ پچائی دشمنوں کی وی گزند
اوہ دیانت دار آسے زندگی پہر بے مثال
غم جدائی نا عزیزاں کی ہے کرنا بے قرار
باغ رہنا خاصکر بن بلبلاں ویران ہے

جنتاں بچ جاگ دیوے لعل کی، رب رحیم
بس دعائے مغفرت ہے اندے حق کرنا عظیم



دُعا

غزل ماہری کی حُسن جوانی دے ربا
نرم مزاجی ادب لیاقت لفظاں بچ
ہر مصرعے نا وزن ہووے کیا بیٹیا
غزل نی بندش بچ من مانی دے ربا
ہر بندے بچ تکاں صفت فرشتے نی
اپنے فضل سنگ نظر نورانی دے ربا
فر آدم نے سینے بچ حرکھ تہ پیار جگا
ادب پہاڑی نی خدمت نے کم آئے
نظمیاں کی راوی نی روانی دے ربا
اکھیاں اندر شرم نا پانی دے ربا
اچھی قابل جند نمائی دے ربا
علم نا کبر غرور جے راہی کی ڈکسی
چنگا تاں فر طفل نادانی دے ربا



.....ڈاکٹر نرمل ونود

چنگاناں

راتی تاو لے سینے آں
بڈلے فٹا فٹ اٹھنے آں
اپنا سبق پکانے آں
جائی سکول سنانے آں
ویلے سر ہر کم کری
چنگا ناں کمانے آں

نانوں آئے

نانوں آئے نانون آئے
ٹھک ٹھک ٹھک ٹھک کرنے
خوش ہوئے نے سارے بچے
نسے دھک دھک کرنے
خوب مزا فر آوے نانون
سُنساں اُوے کہانی
جسی سنانے ویلے تُوں او
لگدو لگ لگ کرنے



محبّتاں

ایہہ اک سراب سا
دل ڈھل رہیا
پیار دیاں پزنگاں چڑھیاں
محبّتاں جھوم اٹھیاں تہ
جو انیاں لرزن لگ پیاں
کجھ خیال بئے تہ خاب سے تگے
اچن چیت اک پھانڈہ چھلیا
تدھ سارے خاب ٹٹ گئے
اپنا آپ فر میں ہی پھنل گیاں!



وصیت

چندہ منکسی، فرقی دہسی
لوکاں کی فر خوب ڈراسی
ماہڑی ایہہ وصیت سُنویو
اِس بے گھر سے مُلاں کولوں
ماہڑا جنازہ نہ پڑھایو
ماہڑا جنازہ نہ پڑھایو

اک دن مُلاں مسجد وچوں
پھاڑی ہار بِلّاسی گا
ماہڑاناں کھنٹی تہ باسی
طاہر مری گا بہلا اچھو
کفن دفن وچ حصہ کہنو
نالے ٹہیر ثواب کماؤ
ماہڑے نکلے رونے ہوسن
مُلاں سرور تہ پھیری تہ
ماہڑے ناں ورسدقہ منکسی
فر جنازہ اگے رکھی
مُلاں بیٹے لچھے کدھسی
نالے قرآن حدیث سناسی
ثواب عذاب نیاں گلاں کرسی
جنت دوزخ بندھی دیسی



موبائل فون

نویاں سوچاں کھوجاں گنیاں
 کھو بیٹھے سب چین سکون
 لوکاں وی اے حد مکائی
 آج چلانے وائی فائی
 لینٹر یا کوئی لادی ہووے
 دُنیا ہو گئی گوناں گون
 پوجا ، سُنتا ، فرضاں اندر
 بے قابو بے چچے فون
 اوہ بندے اوہ باتاں رہیاں
 فون تکی اوہ اُنڈے ہوئے
 رکھو دُور دراہڈے فون
 نیکے موٹے کرن کمائیاں
 عقلوں آنے کنوں کچے
 کوئی نکھرے کوئی پٹے روئے
 اکھیاں ہویاں خون و خون
 روٹی چاء پلاون ماواں

سُدھ بُدھ سوچاں سمجھاں گنیاں
 ہر پاسے ہُن بجن فون
 کُہر کُہر لگے وائی فائی
 گُریاں مُنڈیاں اتی چائی
 موت مرگ یا شادی ہووے
 ہر پاسے بس بجن فون
 مسجد ، مندر ، چرچاں اندر
 رنگ برنگی ہیلو ٹیون
 کتھے ہُن احتیاطاں رہیاں
 گُڑیاں مُنڈے مُنڈے ہوئے
 کر گئے کھجلی ڈاہڈے فون
 پب جی لڈو کھیڈاں آئیاں
 بے گھر سے ان منے بچے
 بے بس دُکھی ماء پے ہوئے
 رات تنہاڑی تکن فون
 دے کے فون پلاون ماواں

| | |
|--------------------------|---------------------------|
| فونناں نال سلاون ماواں | رونے چُپ کراون ماواں |
| گوا دُدھ پلاون ماواں | بوٹل خوب چساون ماواں |
| لوری گیت نہ گاواں ماواں | سینے نال نہ لاون ماواں |
| دُدھاں وچ نہ لذتاں رہیاں | نہ اوہ پیار مُحبتاں رہیاں |
| سلیم لوکو جے چنگا چاہو | نہ کھراں وچ پنگا پاؤ |
| فون چھوٹے نال کم چلاؤ | |
| ٹچ والا نہ کھر لیاؤ | |



موت

موت! توہڑا جد پھیرا ہوسی
فر اس جگ تے نہیرا ہوسی
دُنیا ہک مسافر خانہ اوڑک قبرے وچ ٹھکانہ
نہ کوئی بستر، پلنگ، سرہانہ کپڑیاں گوشت کٹ کٹ کھانا
مٹی پٹھ بسیرا ہوسی
فر اس جگ تے نہیرا ہوسی
جیہڑا جمیا، مرنا آخر سر مٹی تے تہرنا آخر
جو کیتا اوہ پہرنا آخر نیکیاں اُتھے ترنا آخر
جے کوئی عمل خیرا ہوسی
فر اس جگ تے نہیرا ہوسی
نہ کوئی یار اکابر اُتھے ڈاڈا حاکم، جابر اُتھے
بچ گیسے کوئی صابر اُتھے ہر حساب برابر اُتھے
نہ کوئی ہیرا پھیرا ہوسی
فر اس جگ تے نہیرا ہوسی

بد ہے کوئی یا نیوکار ہے چھیاں کندھاں دے بشکار ہے
 دُنیا تھو کھے دا بازار ہے نہ کوئی سنگی، نہ کوئی یار ہے
 بس دُکھاں دا کھیرا ہوسی
 فر اس جگ تے نہیرا ہوسی
 صدیاں توڑیں دردِ جدائی اوپری اتھے گل لوکائی
 اُس دی قدرت ہے ہر جائی کالی رات دی ایہہ تنہائی
 خبرے کد سویرا ہوسی
 فر اس جگ تے نہیرا ہوسی
 بس آج ہڈیاں دا کھڑکار ہے کھنکی چند ہے، مارو مار ہے
 جان ایہہ زخمی، قرض اُدھار ہے یارو! دُنیا بے اعتبار ہے
 نہ کوئی بڑا بڈیرا ہوسی
 فر اس جگ تے نہیرا ہوسی



تہنیاں

رونقاں ہین جگ تے یارا ایہہ تہنیاں
اپنے ابو دی ایہہ تہ شان ہین
کھر سجاون ایہہ جیاں جنت محل
جس جاء ہوون مٹل پھل رہون
امی ابو دے سر دا تاج ہین
شرم و حیاء دی بس رکھن لاج ایہہ
ہتھ پیلے ہون تکر ایہہ محفوظ رہون
ہتھ کسی چیز لئی نہ ہوون تنگ
رب سُن عنایت کیتیاں ہین ایہہ رحمتاں
اپنی امی دیاں ہین ایہہ اکھیاں
لاٹاں مار چمکن بوہے تہ کھڑکیاں
پھر دیاں دِن ایہہ جیاں پھمھریاں
ایہہ ہی اپنے پراں دیاں تہنیاں
پناویں جتیاں کردیاں رہوون ڈگریاں
عزت نال اٹھن انہاں دیاں ڈولیاں
رب کرے دل دیاں مُراداں پوریاں
نعیم دی انہاں واسطے بس ایہہ دُعا
بہر دیاں رہون رب دیاں ہمیش رحمتاں



برہیا

پُھل کھیلی کُنن کے آئی برہیا
تہ رُت بدلیندی آئی برہیا
ہجر فراق دُور کرا کے
ہے میل کریندی آئی برہیا
مال بچھے بھی بہکاں نکلے
جد سیل کریندی آئی برہیا
پُھل بوٹے کھل پُہر پور ہوئے
دکھ میوے کُنن کے آئی برہیا
لوک نکلے شنگراں بہکاں کو
جد گرمی کُنن کے آئی برہیا
لگی بستی جنگل بہکاں
جد رُت سہانی آئی برہیا
دکھ موجاں مست قریشی بھی
کرے سیل سپاٹے آئی برہیا



محمد عظیم خان

عزت دینے والا آپ ربِّ رحیم ہے
بڑی ہستیاں بچوں تک عظیم ہے
مراد ناں تھیں تک نفر نہ سمجھو
بلکہ تحریک انقلاب ہور تنظیم ہے
شعر و شاعری اندر ہے بڑا ماہری
ٹنگمرگ دے بدلے شعر و سخن بچ مقیم ہے
دلاں دے اندر بسنے دے عادی ہو گئے
ہوندی نہ جائی بچ کوئی ترمیم ہے
قلم دی طاقت نال ہے کر دتا کمال
جیہڑا ادب والے ہر گن بچ تقسیم ہے
نال ناں دے ستارے رلدے ملدے
کل حرف چار پہلے عین آخری میم ہے
تندرستی جان ، دلبر سلامتی ایمان
دور بزرگی دا راہی اللہ کریم ہے



قطعے

- 1 ذلیلاں دی سنگت نہ کر دوستا
اصیلاں دے کتر نہ پد دوستا
کدوں کھوڑ کچھلے تھیں نکلے گری
بخیلاں دے توں تک نہ در دوستا
- 2 ماہڑے ناز نخرے ماہڑی شان ہے
جہاں بچ اسدی ایہہ پہچان ہے
منور ہے اسدی ایہہ آرام گاہ
ہند ماہڑا جگر ماہڑی جان ہے
- 3 اصولاں دی سرحد نہ پہن ساٹھیا
نفس بے لگامے کو بھن ساٹھیا
رسولاں دے فطری اصولاں کو پڑھ
ٹہلے دشمنان دی نہ من ساٹھیا
- 4 توں لا، چار بوٹے حفاظت بھی کر
ایہہ پھلنا تکر توں ریاضت بھی کر
جواناں کو دے درس اتفاق دا
ندامت بھی رکھ تہ قیادت بھی کر
- 5 رب دی سوئی چلدی آخر
رات ظلم دی ٹہلدی آخر
سٹ کا شاہی تخت حسینہ
نس گئی تلیاں ملدی آخر
- 6 ساٹھی دوڑ جے دوڑن سارے
ہک طرفہ منہہ موڑن سارے
منزل فر دکھ قدماں رلی
میل جل کا جے لوڑن سارے



گیت

گل سُن ماہیا مگی چھوڑ نہ جاویں
چھوڑ نہ جاویں دل توڑ نہ جاویں
عشق تیرے وچ چہلی ہوئیاں، میں ہوئیاں سودائی
کہہ کرساں میں دہس ہاں تیری یاد کدے جے آئی
دل لے کے میرا اکھاں موڑ نہ جاویں
گل سُن ماہیا مگی چھوڑ نہ جاویں
پیار تیرے نے سوہنیاں مگی کہہ کہہ رنگ دکھائے
آواں تیرے کول تہ دُنیا جنت نظری آئے
آس میری نے باغ نی کلیاں توڑ نہ جاویں
گل سُن ماہیا مگی چھوڑ نہ جاویں
تیرے باج ایہہ سوچ نہ سکتی، میں پل چل دی جیساں
توں نہ ہوئیں قسم خُدا نی زہر پیالہ پیساں
کدھرے ہور کسے سنگ ناطہ جوڑ نہ جاویں
گل سُن ماہیا مگی چھوڑ نہ جاویں



گیت

پوہ مانہہ پھوڑے نیہہ لہنے
کرو لکھاں ہاڑے نیہہ لہنے
یاداں پرانیاں یاد کری کے
ویلا اپنا برباد کری کے
لوڑو بٹھے آڑے نیہہ لہنے
پوہ مانہہ پھوڑے نیہہ لہنے
ٹھونڈ پھردلی تہ کھنداں وی تکیاں
بجر نیاں دن اُچیاں تکیاں
تنہائی وچوں ہاڑے نیہہ لہنے
پوہ مانہہ پھوڑے نیہہ لہنے
دانداں نال کنکاں گاتے ساں
بھبھے ترینگلاں نال پہلانے ساں
آج اوہ کھلاڑے نیہہ لہنے
پوہ مانہہ پھوڑے نیہہ لہنے
سوچاں نے سیٹیاں مارن ککر
دلے نی بنجر تہرتی اُپر
کر کے پاڑے اوہ نیہہ لہنے
پوہ مانہہ پھوڑے نیہہ لہنے

سوچاں نے پھر نے رانی چندر
 ڈم کالجے لگنے اندر
 پہنے ساڑے نیہہ لہنے
 پوہ مانہہ پھوڑے نیہہ لہنے
 رب نے ہتھ ڈور ہونی اے
 رات نی گل ہور ہونی اے
 دن چڑھے تارے نیہہ لہنے
 پوہ مانہہ پھوڑے نیہہ لہنے
 شام مقدر نیہہ چنگے تو اہڑے
 نہ کر اڑیا نکمے ہاڑے
 سجن تو اہڑے نیہہ لہنے
 پوہ مانہہ پھوڑے نیہہ لہنے



گیت

چنناں بڑا سوہنا لگناں ای جدوں پوندے نی نکلے نکلے ٹھوئے
آنا توں میں جاں صدقے دل یاد کری تہ روئے

یاداں تیریاں ستاون ' شام سویرے پھیرے پاؤں
میں تکنی رُخی آں کدے توں دی ماہڑے کول بوہوے

ماہڑے دل وچ توں بسنا اے رواں میں تہ جگ ہسنا اے
بجھنی رات پہنڑی جاگاں میں تہ سارا جگ روئے

تیرے ملن نیاں آساں لاواں ' یاد ستائے تہ کرلاواں
سینہ لائی ملی جایاں ڈاہڈے زخم جدائی نے ہوئے



ماودا حق

(پہلا منظر)

پردہ اٹھدا ہے سٹیج تے ہک نوجوان گڑی تہ اُسدا کُہر والا بیٹھے گلاں کردے ہوندے
ہین۔ گڑی داناں جمیلہ تہ جنے داناں صدیق ہوندا ہے۔
جمیلہ: اماں اماں کُہڑی کُہڑی نہ کردا کر۔ زندگی دا کوئی بساہ نیہہ۔ اج ہی تھیں گُجھ جوڑساں تاں
جندکاں جُگا گُجھ چھوڑساں۔
صدیق: اماں دے ناں تھیں توں کیاں چوہدی ہیں۔ اُس تے کتنا ہک خرچ ہوندا ہے۔
جمیلہ: کیاں نیہہ ہوندا۔ ایلا میلا اوہ نیہہ کھیندی۔ کپڑے وی ماہڑے برابر لیندی ہے۔ اُتو
تہنیاں وی سرچڑھی دیاں ہین۔
صدیق: تہنیاں بیچاریاں اپنیاں کُہراں بچ بیٹھی دیاں ہین۔ فردی دافیہ کُہرے فیہا مارگیندیاں
ہین۔ اوہ وی اماں دے کرکا۔
جمیلہ: ہاں ہاں فردی دافیہ۔ روز کوئی نہ کوئی سرچڑھی رہندی ہے۔ تھوڑیاں تہ نیہہ۔ پنج چھ تہ
ہین۔ واری واری آئیاں فروی خرچہ کھلدا ہی ہے۔
صدیق: پچر اماں جیندی ہے اچرا یسن۔ مرگئی فرکس اپنا۔
جمیلہ: ایہہ تاویلی نیہہ مردی۔ مروی گئی تہ سالادا خرچہ ہکی واریں کھول گئی۔
صدیق: خرچہ جووی ہو یا ماہڑا ہی ہوسی تہ تہ نیہہ کما کا آنا۔
جمیلہ: نمیکلی اسی واسطے تہ نیہہ توہڑی کمائی۔ ماہڑا وی حق ہے بچیاں دا وی حق ہے۔ اُندی
پڑھائی تہ تہنیاں تہ تھیں تہنیاں تہ کُہڑی خرچہ بدھدا ہی ہے۔
صدیق: اماں دی دُعا ہوئی رب ہور دیسی۔

جمیلہ: اس دُعا کولوں بددُعا ہی ٹھیک ہے۔

صدیق: بکواس نہ کر۔ اسراں تو ہڑی ماؤ نال تو ہڑا پہرا کرے برداشت کر سیں۔

جمیلہ: شابا آئی۔ ماہڑی ماؤ تک توں پچ گئیں۔

صدیق: توں ماہڑی ماؤ کو اتنا گجھ پڑھ گئیں ہیں میں گجھ آکھیا۔

جمیلہ: ماہڑی ماؤ دی برابری ہے تو ہڑی ماؤ نال۔

صدیق: کیاں اوہ آسمانوں لے کا آئی دی ہے۔ یا کسی گورزردی تھی ہے۔

جمیلہ: تو ہڑی کیہڑی بادشاہ دی تھی ہے۔ خبر دار ہی ماہڑی ماؤ دانان کہنیں۔

صدیق: بس توں ماہڑی ماؤ دانان نہ کہنیں میں تو ہڑی دانہ کہنساں۔

جمیلہ: ماہڑی ماؤ فرشتہ فرشتہ۔ جس تلو اپنی تھی پکڑ کا دتی۔ کلیجے دا ٹلڑا۔

صدیق: کیہڑا احسان کیتا۔ آباد کھر آسا۔ میں باروز گار آساں۔ توں نہ ہونیں ہاں کوئی ہور ہوندی۔

جمیلہ: چھا توں پچ گئیں۔ نکی جی گلا توں بدھدیاں بدھیاں۔ توں ہوا پھکن لگیں۔ سمہال اپنا کھرو وی ماؤ کو وی میں پکیان جُل گیاں۔

صدیق: بکواس نہ کر۔ بدھیاں میں یا توں۔

جمیلہ: میں تو ہڑے مطلب دی گل کیتی کہ چندکاں واسطے گجھ بنا۔ اج وقت ہے۔ توں کرا دا گر گجھ رہیں۔

صدیق: توں گل ہی انجی کردی ہیں۔ جمیلہ ماؤ کو توں میہ آکھ سکدا کہ خرچہ تھوڑا کھٹ کرے۔

صدیق: آکھنا دا وی گجھ ہنگ ہوندا ہے۔

جمیلہ: آکھس ذری تہیاں کو چھکی کھٹ رکھے۔ آپ وی تالماں تالماں نہ لوڑے۔ جو پکیا دا ہووے کھا کہنے۔ ایاں وی عمر کھار ہی دی ہے۔

صدیق: چلو ٹھیک ہے اماں کو میں سمجھا کہنساں۔

جمیلہ: میں وی ابھی آکھدی ہاں ماہڑی برابری نہ کرے۔ اس عمری پچ جو ملے غنیمت سمجھ کا کھا

کہندی کرے۔ پیسے نال پیسہ جوڑساں تاں کجھ بنسی۔
 صدیق: بچھا بس کر، توں وی نکاتے مکھی نیہہ بہین دیندی۔ اپنا مزاج ٹھنڈا رکھ۔
 جمیلہ: توں فرمکو ہی دوش دیندا ہیں۔ اُس بُڈھی کو کجھ نیہہ آکھدا۔
 صدیق: میں آپ اُس نال گل کر کہنساں۔ مگر توں اپنے بول آپا کول ہی رہن دے۔
 جمیلہ: تلو ماہڑیاں گلاں مندیاں لگدیاں ہن۔ میں ہی اس کئرا نچ مندی ہاں۔ لہذا تئیں ماء
 پُتر رہو۔ میں جلدی ہاں۔
 صدیق: جل نہ۔ کئی کئی گلاتوں بگڑ گیندی ہیں۔ جل آپ تہکے کھیندی مڑا لیں۔
 جمیلہ: تہکے ماہڑیاں دشمنان کو۔ ماہڑی ماؤ دا کئرا ہے۔ میں وی حق رکھدی ہاں۔
 صدیق: ماہڑیاں پہنناں وی حق رکھدیاں ہن فرتوں۔ کیاں چڑھدی ہیں۔
 جمیلہ: بچھا توں ٹھاک پہنناں کو ماہڑی جان چھوڑ۔ اُٹھ کا باہر نکل گیندی ہے۔ پردہ چھوڑ
 گیندا ہے۔

دُوا منظر

پردہ اُٹھدا ہے۔ صدیق اُسدی ماؤ تہ ناظمیاں بڑی پہنیں بیٹھے گلاں کر دے ہوندے ہن۔
 ناظمیاں: ماہڑیاں پئراوا اُسدی پئرا جانی اُلٹی جی گڑی ہے۔ توں اُساں اُتوں اُسکو کجھ نہ آکھدا کر۔
 اُسا کو رب مچ دتا دا ہے۔ میں تو ہڑی زندگی دیاں دُعائیاں کر دی ہاں۔
 گل جان (ماء): بچہ صدیق، میں ہن ٹھنا کے تے دینہہ ہاں۔ تو ہڑا پے نہ رہیا میں وی ہک دن
 جل گیناں۔ ماہڑی وجہ نال توں اپنا کئرا برباد نہ کر۔ جل گجھ کا کئرا اولی کو کہن آ۔
 صدیق: رہن دے اماں، اُس ویلے وی تو ہڑے تے پئی۔ ایہہ پسند نہ ہئی کیتی۔
 گل جان (ماء): میں سوچیا آسا غریب کئرا دی گڑی ہے ماہڑی خدمت کرسی تہ تو ہڑی عزت کرسی۔
 ناظمیاں: کتیاں کو کدوں کہے پیچیا۔ ابجیاں لوکاں دی نظر ہمیش پہنکھی رہندی ہے سو بچو کوئی ہک
 اہجا ہوسی جس کو عزت راس ایندی ہے۔
 صدیق: چھوڑ دیدے، آپ اُسکو قدر آئی تہ مڑا لیں۔

گُل جان (ماء): نہ بچہ جنک در پدر ہو گیسن۔ مگو نیہہ جان بے سمہا لساں۔ گچھ کہن آ۔
 ناظماں: ہاں بیرا سچ آکھدی ہے اماں۔ دوریاں بدھدیاں بدھیاں بدھ گیندیاں ہین۔ بہتر
 رہندا ہے نیڑے تو صلح ہو جُلے۔ (بو ہاٹھکورے دی وازا بندی ہے)
 گُل جان (ماء): دا صدیق دکھ کون ہے۔ (صدیق اٹھ کا دکھدا ہک ادھیڑ عمری دا شخص سلام پڑھ
 دا ہے۔ ایہہ صدیق داماما جمال الدین ہوندا ہے۔
 گُل جان (ماء): ولیکم اسلام: دیدے کیہنہ حال ہے۔ تُوں وقتا تے آرہیں پُہراوا۔
 جمال الدین: کیاں دیدے خیر ہے۔ ناظماں تُوں بل ہیں تُوں کیہنہ دے ویلے آئیں۔
 ناظماں: خیر ہے ماما۔ میں ہُن ہی تھوڑی کہڑی ہوئی آئی دی ہاں۔
 ماء: خیر ہی ہے اسدی نو نہہہ کو آج ہفتہ ہو یا پکیان گئی آسی نہ موڑ کا بیہہ آئی۔
 جمال الدین: کیاں گئی دی ہے۔ مت گُروے تو ہڑے نال خفا تنگ ہو گئیں۔
 گُل جان (ماء): نہ وا۔ آپس بچ صدیق سمیت گچھ خے تنگ ہو گئے دے ہین۔
 ناظماں: ماما نکلے پہنا نڈے بچ خیر پئی پھٹ گیندا ہے۔ اماں دا پہنا رپے گیا۔ خرچہ ہون لگا۔ بس
 ایہی سول ہے ہورا سیں پہنیاں آرہندیاں۔
 جمال الدین: بچھا۔ اتھنا نوبت گچھ رہئی دی ہے۔ ہیں وا صدیق؟
 صدیق: بچ گچھیندا ہاں ماما۔ مگر ماہڑی گل نیہہ من دی۔
 جمال الدین: صدیق تُوں گچھ کا اُسکو آں۔ اپنا کہن نہ پٹ۔ دیدے بچاری دا کیہنہ ہے۔
 گُل جان (ماء): نہ بیر اللہ زندگی کرے تو ہڑی۔ میں اس کہن اپچھا جان گالی۔ پے وی اندا ارماناں
 بچ مویا۔ میں اتھی رہساں۔ ایہہ اُسکو آنے۔ میں آپا جگا آپ پکا کہندی کرساں۔
 ناظماں: ہیں اماں اسیں کس واسطے ہاں۔ تگو اسیں نہ رُن دیندے ہاں۔ جنک رُل گیسن۔ اُندی
 پڑھای ضائع ہوندی ہے۔
 جمال الدین: سچ آکھدی ہے دیدے۔ صدیق تُوں جُل اُس کو کہن آگر ذری اُسدی ماؤ کو دی
 آکھ کہ اس گروی کو عقل سکھال کا بچے۔

ناظماں: اوہ نیبہ سُدردی۔ اُس کو اسیں پہنیاں زہرتہ منیری لگدیاں۔ کہن آوے اسیں اپنے
پہراؤ کو دوروں دکھ کہندیاں کرساں۔

گل جان (ماء): ماہریاں جیندیاں کوئی تِسا کو روک نیبہ سکدا۔ مرگیاں فرمزے کرن۔
جمال دین: صدیق توں بچیاں دے کر کا گچھ آن مگر ذری کناں دیاں کھڑکیاں کھول کا آنی۔ نیبہ تہ
میں آپ جُل کا آناں۔

صدیق: نہ ماما بے عزت لوک ہین۔ اُسدے پہراتہ جاہل مُطلق ہین۔ خدا نخواستہ کجھ آکھ چھوڑن
لہذا میں خود ہی جُل گيساں۔

گل جان (ماء): ابجی گل نہ کریں۔ حکمت عملی نال کڑی کووی چندکاں کووی نال کہن آ۔
صدیق: نہ اماں، میں چندک تھوڑی ہاں۔ اگر چندکاں دی گل نہ ہوندی میں کدے نہ آندا۔
ناظماں: نا صدیق، اَساں واسطے توں اپنا کھر برباد نہ کر۔ طریقے طریقے نال سمجھا کا کہن آ۔
اسیں پہنیاں آیاں وی کھيساں پیساں کجھ نہ۔

جمال دین: پہنیاں وی اس کھر اتے حق رکھدیاں ہین ایہہ گل نہ آکھ وے۔ جیلہ میں آپ
سمجھاساں۔ فی الحال جُل آن

صدیق: ٹھیک ہے ماما۔ (آکھ کا باہر نکل گیندا ہے پردہ چھڑھ گیندا ہے)

تریا منظر

پردہ اٹھدا ہے صدیق اُسدی سس میوہ جان اُسدی کھر اوالی جیلہ تہ اُسدا سالامشتاق
بیٹھے گلاں کردے ہوندے ہین۔

میوہ جان: دکھ صدیق ہُن تسیں عیالدار ہو۔ تِساں کو سوچ کا قدم چیناں چاہیدا ہے۔ اسیں وی
کسی دیاں نوںہاں آسیاں۔ ایہہ دُنیا دی رہت چلی آئی ہے۔

مشتاق: جیلہ کبھڑی مندی گل کیتی کہ ہُن بچیاں واسطے تِساں کو سوچناں چاہیدا ہے۔
صدیق: دکھ مشتاق پہنا جی میں اس کو کجھ بُرا نیبہ آکھیا۔ آخر ماں ماں ہوندی ہے۔ اُس کو میں
کھر وں کڈھ نہ سکدا۔

میواجان: نہ بچہ توں کڈھ نہ۔ اسیں کدوں آکھدے ہاں کئروں لوٹ چھوڑ۔ اسیں آکھدے ہاں کہ کھاہدے پیتے کو دیو۔ فضول خرچی واسطے پیسے نہ دیو۔

صدیق: اسی عمری بچ اوہ کیہہ فضول خرچی کرسی۔ بس کسی ویلے کوئی منگے والا آگیا روپے دس پنج دیندی ہے۔ یا کرے پہنیاں بچوں کوئی آرہی تہ میں کئہ نہ ہونیاں ساگ پٹھہ منگال کئہندی ہے۔

جمیلہ: جدھ میں جے اتھا ہوندی ہاں فراسکو تچھے مارے دی کیہہ لوڑ ہے۔

میواجان: سچ آکھدی ہے جمیلہ۔ جدھ نو نہہ ہے تہ اسی تے چھوڑ دیوے۔

جمیلہ: ناں اسکو ماہڑے تے اعتبار کتھے۔

صدیق: بچھا ٹھیک ہے اج تھیں بعد اماں کو میں نقدی خرچہ نہ دیاں۔ توں جان تو ہڑا خدا جانے۔

مشتاق: بس ٹھیک ہے۔ ایہہ دکھ اسدی ماء کسی چیز اکو ہتھ نیہہ لیندی اسدیاں نو نہاں مالک مختیار ہین۔ اسکو چھتھے تھیں بچھا تھہنا ہندے۔

جمیلہ: اُس کو دی میں کیہہ امیلہ دیندی ہاں۔ جیہڑا اسیں کھیندے ہاں اوہی اسکو دی دیندی ہاں۔

صدیق: بچھا من کہندا جو ہو گیا۔ ہُن اگو واسطے توں وی سدھر گچھ بے جا خرچہ نہ کریں تہ اماں کو وی میں نقدی طوراً گا جی کھل نہ رکھساں۔

مشتاق: بک چیز ہو۔

صدیق: کیہہ چیز۔

مشتاق: اوہ کیہہ ہے کہ پہنیاں اس بچ شک نیہہ حقدار ہین مگر چاچی روزادی مز ماناں نہ بناوے۔ ایماں وی ماؤ دا حق شرعی لحاظ نال اٹھواں ہوندا ہے۔ لہذا اپنے اٹھویں حصے بچوں کچھ بچدا تہ چکھے اگر نیہہ تہ فرکدے کدائیں بڑے نکڑے تہیاڑے کچھ چھوڑ دی کرے۔

صدیق: اوہ روک میں نہ لاسکدا۔ البتہ طریقے طریقے نال اماں کو سمجھا چھوڑساں۔

میواجان: اج توں بعد جو وی عنایت کرسیں جمیلہ کولوں کچھ کا کرسیں۔ میاں بیوی گڈی دے دو پپے ہوندے ہین۔ کئہنھیاں چل سوتہ گڈی چلسو۔

جمیلہ: ماہڑی اماں اس میں بیوی تھوڑا سمجھی دیاں۔ اس مگنو نو کرانی بنا کار کھیا دا ہے۔

صدیق: بکواس نہ کر۔ تلو کیہڑی چیز ادی کی لگن دتی ہے اج تک۔ انسان کو ناٹھلرا نیہہ ہونا چاہیدا۔
جمیلہ: بیوی سمجھے ہاں تہ اتھا نوبت نہ ایندی۔ اگر فر اوبہی طریقہ کرسیں فر میں نہ گیندی۔
مشتاق: بکواس نہ کر جمیلہ۔ جدھ اس من کہند اسارا کجھ تہ فر تلو اسراں نیہہ کرنا چاہیدا۔
جمیلہ: چچھا بیراٹھیک ہے مگر میں ساریاں دی خدمت داٹھیکہ نیہہ چاہیدا۔
صدیق: دکھے نا۔ فر کردی ہے اوہی گل۔ میں جے آکھداں آستہ آستہ ایہہ پہنار لہنار چھوڑساں۔
(باہروں جنک سٹیج تے آچھڑھدے ہین) ابو آیا۔ دوئی صدیق نال چھڑ گیندے ہین۔
صدیق: (دونیاں کو پیار دیندا ہے تہ آکھدا ہے) ماٹریو پچھو کتھا آسیو۔
بچے: باہر کھیڈ دے آسیاں۔ (بڑا بچہ عادل)
عادل: ابو دادی ٹھیک ہے۔
صدیق: ہاں بچہ ٹھیک ہے۔ (نکا بچہ عاتف)
عاتف: ابو دادی نال نیہہ آئی۔
صدیق: نہ بچہ ہُن تسیں تیار ہو۔ منہہ تھو واسیں کہر جلساں۔
(دوئی بچے منہ تھوتے کو باہر نکل گیندے ہین)
میوا جان: روز دادی داری کردے ہین۔ سچ آکھیا کسی دھیتز مان کسی دا نیہہ ہوندا۔ اسیں پہنار ویں
کجھ وی کراں فراپنی دادی کو ہی یاد کردے ہین (ہسدی ہے)
جمیلہ: اماں اس کو فرہک وار سمجھا چھوڑ میں جلساں کہر مگر اگا والا برتاہن نیہہ کرنا چاہیدے۔
مشتاق: آکھ جے چھوڑیا۔ ہُن اماں کیہہ آکھسی۔ تسیں آپس بچ خوش رہو اوہی اسدی خوشی ہے۔
میاں بیوی راضی تہ کیہہ کرسی قاضی۔
صدیق: مشتاق پہنار جی ایہہ بیو توفاں والیاں گلاں کردی ہے۔ انسان کو اسراں چلنا چاہیدے
تا کہ تیخ وی بچ جُلے کباب وی بچ گچھے۔
میوا جان: توں ٹھیک آکھدا ہین بچہ ہُن اکھیاں کھول کا ٹورو۔ لوک اج کتھا تھیں کتھا بچ گئے دے
ہین۔ لہنار بچت نال دن کڈھو۔

جمیلہ: چچا اسماں کو دیوا جازت اسیں جلیاں۔
 میواجان: جلورب دے حوالے۔ (صدیق تہ جمیلہ سٹیج تو اٹھدے ہین پردہ چہڑھ گیندا ہے)
 چوتھا منظر

پردہ اٹھدے سٹیج تے صدیق اُسدی کُہر والی جمیلہ تہ اُسدی ماں گل جان بیٹھے گلاں
 کردے ہوندے ہین۔
 گل جان: دکھ بچہ صدیق ہر کم حکمت عملی نال کرنا چاہیدے۔ تو ہڑے پیو کورب بخشے تخی جناں آسا۔
 کدے کسی کونہ نہیہ کیتی۔
 صدیق: اوہی سخاوت اج گل پئے گئی اماں۔ اتنا خاصا اُدھار لوکاں داہر چھوڑ گئے۔ کوئی بد بخت
 دتے واسطے تیار ای نہیہ ہوندا۔

جمیلہ: اُنہاں داہر جس کسی دارو پیہ وی آسا اُس نہیہ چھوڑیا۔
 گل جان: اس جہاں نہ دتا گلے جہاں تہ دیسن۔ شکر ہے کہ اسدا اکہر چلدا ہے۔ تگورب کمی نہ کرسی۔
 جمیلہ: کیاں دا کیہنہ دہساں اتناں لگدیاں تہ مچ ہین مگر کس کو دہس ساں۔
 صدیق: آکھدے ہین جیوں جیوں کمل سجدی جاوے۔ تیوں تیوں پہاری ہوندی جاوے۔ جیاں
 جیاں عمیال دا بوجھ پیندا کیسی مشکلات دا سامنا کرنا ہی پیسی۔
 جمیلہ: بس اج ہی تھیں تھوڑی احتیاط برتنی پیسی۔

گل جان: ہاں بچہ تھ تھوڑا چھک کار کھو۔ اللہ رزاق ہے تھوڑ نہ لیسے۔
 صدیق: چلو۔ اسیں وی کس بحث کو لگ گیاں اٹھوڑی کھاواں جنڈک وی ایندے ہوسن۔
 جمیلہ: جنڈک خاصیاں تہیاڑیاں بعد اسکول گئے کیہنہ پتہ کیہڑے ویلے آون تھیں کھا کھنوں۔
 اماں تھیں اتھی کھیسو کہ لنگرا بچ کھیسو۔
 گل جان: بچہ مچ تہیاڑیاں بعد تو ہڑے ہتھوں کھین لکیاں تسلی آگئی۔ تھساں نال کھیساں۔
 بو ہاٹھکورن ہوندا ہے۔

صدیق: اٹھ کا دکھدا ہے تہ نمبر دارو ہے تے کھلتا دا ہوندا ہے۔

صدیق: اسلام علیکم نمبردار صاحب۔
 نمبردار: وعلیکم اسلام کرکاسٹیج تے چڑھدا ہے گل جان جمیلہ صدیق حیران بے ہوکا۔
 گل جان: اج کسراں اچانک نمبردار صاحب کسراں پھل گئے۔
 نمبردار: بس سُدی ملاقات دی کافی تہیاڑیاں تھیں نہ ہوئی آسی۔ تھوڑا کم وی پے گیا۔
 گل جان: ہُن اسان غریباں دا پتہ کون کہنسی۔ چتر سُدا دوست زندہ آسا سُدا روزا دافیرا
 ہوندا آسا۔

نمبردار: نہ پناوی ایسی گل نیہہ کہ میں پھل گیساں۔ کجھ مصروفیات بیچ اُلجھ گیاں دیاں ہین۔
 صدیق: نمبردار صاحب دور ہی کجھ ایسا آ گیا۔ کم تھوڑا تہ ڈنڈج خاصکر نمبردار تہ سر بیچ گراں دے
 بڑے ہوندے ہین۔

نمبردار: گیا واپچیا پُرا نازمانہ۔ اج بڑا بٹ مہر جیا دور ہے۔ جیہڑا لچا اوہ سب تھیں اُچا۔
 صدیق: (جمیلہ دارمڑکا) اُٹھ چا چے واسطے چاء دا کپ آن۔
 نمبردار: میں ہُن رُٹی کھا کا آئیاں۔ کوئی تکلیف دی ضرورت نیہہ۔
 صدیق: تُساں کیاں تکلیف کہتی۔

نمبردار: ایہہ سارے لوک S.T دے کاغذ تیار کرال دے ہین۔ تُوں نیہہ آیا۔ میں آکھداں
 ہاں بیچیاں دے کاغذ بنال کہن۔
 نمبردار: (بک کاغذ کڈھ کا دیندا ہے) ایہہ پڑھ کہن۔ اس بیچ لکھیا دا جیہڑے وی کاغذ
 لگد ضرورت پیسی۔

صدیق: (پڑھ کا) ایہہ تہ کوئی دس باراں کاغذ لگدے ہین۔
 نمبردار: ہاں بنوالدے ہین لوک۔
 صدیق: سمجھ نیہہ ایندی اتنے کاغذ کس واسطے منگدے ہین۔ جبکہ گجر بکر وال S.T واسطے اتنے
 کاغذ نیہہ لگدے۔

نمبردار: اُسدی قسمت کھوٹی ہے جس ویلے کوئی مراعات تھہننا والی ہوندی ہے کجھ نہ کجھ رُکاوٹ
 ضرور آگا آگیندی ہے۔

صدیق: ہاں تئیں سچ آکھدے ہو۔ دراصل اُسدی ٹہی سیان گئے دے ہین۔
 گل جان: تئیں گلاں بچ لگ گیو آن نمبردار صاحب کووی پہننا دا گراہ ایہہ وی مار کہنے۔
 نمبردار نہ پہناوی بس میں جُلداں۔ میں رُئی کھا کا آیا دا ہاں۔
 گل جان: کتھو فرصت لگی ہوسی۔ کوڑ نہ مارتہ اُٹھ۔

نمبردار: قسم نال میں ہُن نواب خانا پہنا جی دے کُہر وکھا کانکلیاں۔
 گل جان: کُہر ادا ایہہ تہ کدوں تکون نصیب ہوندا ہے۔ (اُٹھ کا نکل گیندی ہے نال ہی جمیلہ وی اُٹھ
 گیندی ہے)

نمبردار: ہس کا سچ آکھدی ہے پہناوی ایہہ کارہی اتہجی ہے۔ مچ سادھی ہے اس دی خدمت کریو۔
 صدیق: اپنے دموں کردے ہاں۔ اجاں ایہہ آپ باصحت ہین۔ بلکہ اسدی خدمت وی کردے ہین۔
 نمبردار: بچھا بہرہ رب دے حوالے میں جُلداں۔ ایہہ کاغذ تیار کر کہن۔
 صدیق: بچھا جُلو رب دے حوالے (نمبردار رُدا تہ پردہ چہڑھ گیندا ہے)

بچواں منظر

پردہ اُٹھدا ہے سچ تے صدیق تہ اُسدی کُہر اوالی بیٹھے آپس بچ گلاں کردے ہین۔ کول
 بچے دووی ہین۔

جمیلہ: مگو نیہہ پتہ پیسے کتھو آنسی۔ بچے دے داخلے دا مسئلہ ہے جس طراں وی کر مگر ہک لکھ
 روپے دا انتظام کر۔ بچے دی زندگی دا سوال ہے۔

صدیق: اتنا فوری کسراں کرساں۔ اماں کو سرینگر کھڑنا اُسکو شوگر سن مُکا چھوڑیا دا ہے۔ اُس واسطے
 وی روپیہ بی ہزار کم تھیں کم ہوئے۔

جمیلہ: فراوی گل۔ اماں عمر کھار ہی دی ہے۔ اُس تے بہی لکھ وی لاویں بے کار ہے۔
 صدیق: فر بے علاج مرن دیواں۔

جمیلہ: دُنیا تے کون رہیا۔ اسدے دادا دادی۔ نانا نانی ہور اُتھو پچھا کر گئے۔ ادھر ادھر کر کا ٹال
 چھوڑ۔ ہُن اَساں کول اُتنی گنجائش بیہ کہ پُر انیاں کھٹار ہیاں تے کو روپے لیساں۔

صدیق: بکواس نہ کردی کرتااں سُن گئی تہ ہنگامہ کھڑا ہوگیسی۔
 جمیلہ: سُن گئی تہ فرکیہ ہوسی۔ سُنے نا۔ ماہڑے گتے کو۔
 صدیق: آخر ماہڑی ماں ہے تلو اس طراں نیہہ آکھنا چاہیدا۔
 جمیلہ: ماں ہوسی تو ہڑی۔ سُن میں ٹھیکہ نیہہ چایادا۔ مردی ہے مرن دیوس۔ مگو نیہہ ذمہ داری
 اٹھ جُل گُرے دھار سُدھار کرکارو پے آن۔
 صدیق: میں کہ پھانسی چڑھاں۔ اس سال گدرے کو رہن دے۔ اگلے سال جی پی فنڈ
 کڈھالساں سال دی کھٹھی فیس پھر چھوڑساں۔
 جمیلہ: کون مرے کون جینے اگلے سال کیہہ ہوسی۔ ماہڑے زیور کھڑ۔ ماہڑے داجا دی گاں
 ہے۔ اوہ وی بیچ مگر روپے کرکا دے۔ بچے داسال ضائع نہ کریں۔
 صدیق: بچھا ٹھیک ہے توں نیہہ من دی تہ آن زیور۔ گاں تہ بیچاں مگر دودھا بغیر رہان ہوگیساں۔
 اماں کووی ساگ کسی قسم دار اس نیہہ ایندا۔
 جمیلہ: فراماں، اماں، ہر گلا بچ اماں ہی تلو اگا آگیندی ہے۔ اماں کھاوے آپا کو۔ خرچہ کھٹ کر۔
 بچت کرتا بچے انہاں پچیاں واسطے گجھ کر سکاں۔
 گدرا: اماں تئیں ماہڑے اُتو آپس بچ لڑائی نہ کرو۔ دادی دا علاج ضروری ہے پایا دادی علاج
 کرالے۔ فی الحال میں محنت کرکا پڑھساں۔ ٹیوشن کولوں بچ گیساں۔
 جمیلہ: کُہر بہہ کا کیہہ پڑھسیں۔ تو ہڑے نالادے سارے ٹیوشن پڑھسن توں کیہہ کر سیں۔
 گدرا: میں اُنہاں ہی کولوں نوٹ چا کہنساں۔ محنت اُسراں وی کرنی ہے اِسراں وی کرنی
 ہے۔ دادی دا علاج ضروری ہے۔
 صدیق: ایہہ کیتی نہ گل۔ شابا ماہڑیا بچہ۔
 جمیلہ: بکواس کر دا ہے۔ کُہر وی گُرے پڑھے گیا ہے۔
 گدرا: ہاں اماں جیہڑا روند اکانی ا کھی نال وی رو کہندا ہے۔ مگو پڑھنا کسی وی طراں
 پڑھساں۔ توں دکھ کہنیں۔

صدیق: ٹھیک ماہڑا بچہ میں کرشش کرداں۔ اگر کچھ بندوبست ہو گیا تہ تلو ضرور ٹیویشن پہنچساں۔
میں کرداں کسی نال گل۔

جمیلہ: تلو جی آکھدی ہاں کھڑا ہڑا زیور۔ بیچ کا آن پیسے۔

صدیق: ہاں تو ہڑا زیور بیچ کا ساری عمری داٹر کار سہیڈ کہنساں۔ رہن دے۔

جمیلہ: ہاں میں ٹر کار ہی کردی ہاں۔ تلو ماہڑی گل چیاں گولی لگدی ہے۔

صدیق: اوہ گل نیہ۔ ہچھا میں جلاں گرے کر ساں بندوبست۔ رہ گیا اماں دا علاج زندگی ہوئی
پچھا دکھساں۔ (ایہہ آکھ کا نکل گیندا ہے پردہ چہڑہ گیندا ہے)

چھیواں منظر

پردہ ہٹا ہے سٹیج تے صدیق اُسدی ماء تہ جمیلہ بیٹھے آپس بیچ گل بات کردے ہوندے

ہین۔

گل جان: صدیق تلو میں آکھیا آسا مگو سر بیٹکر کھڑ۔ دکھنا ماہڑی کیہہ حالت ہے۔

صدیق: اماں میں آج سخت مجبور ہاں۔ ماہڑے کول زہر کھا ہدے جگے پیسے نیہ۔

گل جان: دکھ بچہ بیماری ہک ایسی شے ہے جیہڑی علاج بغیر دن بدن بدھدی جلدی ہے۔

صدیق: اماں میں آکھساں کہ ماہڑا ماء مرے۔ مگر کول وی تہ کچھ ہووے نا۔

گل جان: ماہڑے واسطے تلو پیسے نیہہ ہور خرچے تسدے چنگے پہلے ہوندے ہین۔

جمیلہ: کیہہ خرچ کیلتے آساں۔ اکھیاں نوٹ کا نہ گل کردی کر۔

گل جان: ایہہ ساری کار کردگی تو ہڑی ہے۔ تلو ماہڑا لینا ماہڑا کھیناں نیہہ پسند۔

جمیلہ: کھاپی کا منکر ہوندی ہین۔ گدرے دی ایڈمیشن فیس واسطے پیسے نیہہ۔ اُسدی زندگی دا

سوال ہے۔ ہُن تلو تھور دے رہساں۔

گل جان: ماہڑے بابے تے احسان کردی ہین کہہ میں بنایا۔ آج توں اُو آ کا مالک بن بیٹھی۔

میں تو ہڑے منہہ ہی نہ لگدی چپ کر۔

جمیلہ: کیاں چپ کراں۔ ہر ویلے تو ہڑا بیاہ لگا رہندے۔ اِتھو دو آنو۔ اِتھو ماس آنو۔ لگڑ آنو۔

گل جان: ہائے مرگئیں گلڈتہ ماس کھوالے والی۔ پئسیا داساگ کھیندی ہاں اوہ وی ترس ترس کا۔
 (جمیلہ صدیق داہر مڑکا) سمجھا ماؤ کو۔ دیکھی منہواں تے بدناں کردی ہے۔
 صدیق: میں پہلاں ہی پریشان ہاں اوتھیں اماں سمیت پریشان کردی ہو۔ اماں توں ہی چپ ہو رہو۔
 گل جان: کیاں چپ ہوواں وا۔ ایہہ تڈھرن رکھی دی ہے کہ کئی ہے۔ ماہڑے نال پتہ نیہہ اس
 کو کیہہ ضد ہے؟۔

صدیق: ایہہ فرسڈی ہی پسند ہے اتہی میں کیہہ کراں۔

گل جان: توں ہک لم کر۔ ماہڑا حساب کر مگو کئی کر چھوڑ۔

صدیق: کیہڑی گلا داحساب کراں۔

گل جان: تڈھ مگو جیہڑا ڈڈھ پیتا دا ہے اُسدے پیسے دے۔

صدیق: کہتے پیسے۔ توہڑے ڈڈھادے کتنے پیسے بن دے ہین۔

گل جان: جتنے وی بدن مگو ادا کر چھوڑ۔

صدیق: ایہہ کیہہ آکھدی ہین اماں۔ میں آج پیسے گتھو آنا۔ ہاں توں حساب کر کتنے سال پیالیا دا ہے۔

گل جان: توں چھ نا، مفتی صاحب کولوں۔ یا کسی ہو عالم کولوں۔ سال تہ سال رہیا کی راتیں دا

حساب جیہڑا بن دا مگو دے چھوڑو۔

جمیلہ: قیامت آگئی۔ ایہہ پہلی ماہ دیکھی جیہڑی پتر کولوں ڈڈھاداحساب کردی ہے۔ اساں کول

کہتے پیسے آئے۔

گل جان: توں چپ رہ۔ ایہہ ماہڑا تہ ماہڑے پتر ادا معاملہ ہے۔ ایہہ مگو دے کار پیسی۔ نیہہ تہ

شریعت بچ در خواست دیاں۔ فرد کھتی ہاں۔

صدیق: اماں تگواں آج کیہہ ہو گیا دا ہے۔ کیاں مگو شرمین لکھیں۔

جمیلہ: آج شریعت توڑیں گل ہوئی کل عدالت تک نوبت پچھیں۔

گل جان: جیہڑیاں تڈس دیاں نیتاں ہین عدالت داؤ ہاوی ٹھکورنا پیسی۔

صدیق: بچھا توں دہس ناتوں چھیندی کہ ہین۔

گل جان۔ بس میں چہیندی ہاں کہ ماہڑے دُڈھا دا حساب کر کا پیسے دے جیہڑا تلو چایا سٹیا۔ پالیا
پوسیا اوہ میں بخش چھوڑساں۔

جمیلہ: بیچ زمین یا مکان تلو پیسے دیوے۔

گل جان: اگر اس آپ خریدی دی ہے تہ بیچے مکان آپ بنایا دا ہے تہ بیٹھے۔ ایہہ تہ ماہڑی تہ
ماہڑے کبر ادا لے کٹھی ہے۔ صدیق فرٹوں ہی دہس کیہنہ کراں۔

گل جان: بس جیہڑا ماہڑا حق ہے اوہ مکا چھوڑ۔ میں نہ جان دی کتھو آنسی۔

جمیلہ: مگو سمجھ نیہہ ایندی کہ آج اماں تلو ہو کیہنہ ہو گیا دا ہے۔

گل جان: مگو ایہی ہو یا دا ہے جیہڑا اٹساں کو ماہڑے بارے بیچ ہو یا دا ہے۔

صدیق: مثلاً کیہہ؟

گل جان: ایہہ رن تو ہڑی کیہنہ پڑھدی آسی۔ میں تہ ساریاں گلاں تئس دیاں سندی آسیاں۔ فرشا با
ماہڑے پوترے کو جس آکھیا کہ دادی دا علاج پہلاں پچھا ماہڑی ایڈمیشن۔

جمیلہ: (شرمندہ جی ہوکا) اوہ اسیں انیں آکھدے آسیاں

گل جان: ایہہ مگو پتہ ہے کہ ایہہ مگو نقدی گجھ نیہہ دے سکتا۔ ایہہ ماہڑا دُڈھا د اقرضہ کیہنہ مملکیسی۔
بس ہک گل کرے صرف ہک رات ماہڑے کول سئے رہوے۔

صدیق: بس اتنا ہی۔

گل جان: ہاں پہلاں اتنا۔ پچھا دکھساں۔

صدیق: مگو منظور ہے۔

جمیلہ: توں ماہ ہیں۔ اس کول تو ہڑے کو سیندیاں کیہنہ تکلیف ہے۔

گل جان: ٹھیک ہے۔ ماہڑے کول ہک رات سے رہوے۔ پچھا دکھساں تلو بخشاں کہ نہ۔

جمیلہ: ٹھیک ہے اگر تو ہڑے دُڈھا دا حق اسراں پورا ہوندا ہے مگو کیہنہ اعتراض ہے۔

گل جان: رہ گیا پوترے۔ اُسدی فیس وی میں آپ پھر ساں۔ خواہ کیوں نہ مگو بستیاں (زیور) وی
بیچنا پووے۔

صدیق: چچا اماں ٹھیک ہے۔ اٹھ ہُن لنگرا بیج بہہ کاڑی کھاواں۔
گل جان: ٹھیک ہے اٹھو۔

(سارے اٹھ گیندے ہین پردہ چہڑھ گیندا ہے)

ستواں منظر

پردہ کھلدا ہے۔ سٹیج تے بک بستر لگا دے۔ گل جان بستر تے سستی دی ہے۔ صدیق وی
ہکی پاسے کنڈھ موڑ کا ستا دا ہے۔

گل جان: صدیق، اوہ صدیق۔

صدیق: (جس کو نیندر پے گئی دی ہوندی ہے) ہونہ۔

گل جان: اٹھ بچہ مگو پانی آن کا دے۔

صدیق: (اٹھ کا پانی آندا ہے) ہاں اماں۔ پی پانی۔

گل جان پانی دا جگ ہک پاسے چھوڑ کا سے رہندی ہے۔ صدیق کو نیندر پے گیندی
ہے۔ گل جان پانی دا جگ بستر تے بیج ڈھول چھوڑ دی ہے۔ فر صدیق جیاں نیندر بیج ہوندا ہے ڈنڈ
چیندی ہے۔ بچہ اوہ بچہ۔ مگو پانی ڈھل گیا۔ دا اٹھ ہو ر آن۔

صدیق: (جاگدا دکھ کا آکھدا) ایہہ کیہہ اماں پانی تہ ڈھول چھوڑیا۔

گل جان: میں بچہ پین لکیاں تہ ہتھا بچوں کھرٹ گیا۔ ایہہ دکھ نا بسترہ وی بیج گیا۔ اٹھ ہو ر پانی
آن کا دے۔

صدیق: (کڑیہ پھر کا اٹھدا) جگ چا کا فر آن کا دیندے) ہاں اماں۔

گل جان: جگ پاسا نال چھوڑ کا سے رہندی ہے۔ فر چھٹ بک گذر دا تہ دکھتی ہے کہ صدیق سے
گیا۔ فر پانی بستر تے ڈھول کا پچدی ہے) اوہ صدیق۔ اوہ صدیق پانی فر ڈھل گیا۔

صدیق: جھنجھلا کا لہرو بیج اٹھدا ہے) او اماں تہ بسترہ فر بیج چھوڑیا تہ توں آپ سیویں تہ نہ مگو
سین دیویں۔

گل جان: بچہ ہتھ کمدے ہین۔ پین لگدیاں ہتھاں بچو کھرٹ گیندا ہے۔

صدیق: ایہہ دکھنا بستر سارا سج گیا۔ ہن میں کتھاسو واں۔
 گل جان: توں اگا کوہے رہو۔ میں اسی سیکلاتے سے رہساں۔
 صدیق: (اٹھ کا جگ چیندا تے غصے نال آکھدا) خدا کو من اماں مٹکوسین دے۔ تہیاڑی کم کر کاہٹ
 گینداں۔

گل جان: ماہڑیا پچیا۔ توں ہکی رات پنج اتنا تک آگئیں میں تہ پنج سال اسی طراں سیندی آسیاں۔
 توں موتر موتر کا بستر تہ چھوڑ دا آسین تہ میں سنی جانی آپ سیندی آسیاں تہ تلو سکی جانی سوالدی
 آسیاں۔ خود سوچ کہ ماہڑی نیندر کدھر جلدی ہووے ہے۔

صدیق: (شرمندہ جیا ہوکا) اماں مٹکو معاف کر چھوڑ۔ میں واقعی غلط ہو گیا آساں۔ اپنی اماں دا ہکی
 راتیں دا قرض نہ لہا ہڑ سکدا تہ فرودھا دا حق کسراں مٹکاساں۔

گل جان: فر توہڑی کہہ اولی کیہہ بکواس کردی آسی کہ مرن دیوس۔ عمر کھا رہی دی ہے۔ وغیرہ وغیرہ۔

صدیق: اماں میں واقعی شرمندہ ہاں۔ توہڑے کولوں معافی منگداں۔

گل جان: ہک گل ہو رسن۔ جیہڑا سلوک توں ماہڑے نال کر سیں یا توہڑی کہہ اولی کرسی تہدی
 اولاد کل تہساں نال وی اوہی سلوک کرسی۔

صدیق: بس اماں۔ ہن ہو ر شرمندہ نہ کر۔ (پیراں پچڑھ گیندا ہے تہ رون لگدا ہے۔)

گل جان: (سراؤ تہ تہ فیر کا آکھدی ہے) اٹھ جُل کا سے۔ بس میں تلو دہسنا چہیندی آسیاں کہ ماؤ
 دا حق کیہہ ہوندا ہے۔ (پردہ چہڑھ گیندا ہے۔)



باب: 19

رزاق سویلے ہی حمید کی نال لئی کے اُپرلی زمی نے منھے بنان واسطے کُہروں نکلی گیا ناسا تے ریاض حالیں توڑیں سکولوں نیہہ مڑیا ناسا۔ شریفہ ڈنگر بانڈی بچوں کڈھی کے بیہڑے بچ بدھے سن، گوہا سوتی سمی کے اُس ہتھ منہہ تہوتا ہو ررسوئی بچ ٹری گئی۔ اُس سن چلھے بچ گوے نے سنے گوے نالے گچھ لکڑیاں لائی تیلی بالی تہاگ ہکدم لکڑیاں کی پکڑی رکہندا۔ کھڑی چھٹ رسوئی بچ تہواں پھیلیا لیکن تاولیاں ہی باہری ہوا اُس کی اپنے نال سیر کران واسطے لئی گئی۔ شریفہ کہلوئی بچوں ملکتے نا آنا کڈھی سلورنی پرات بچ پرتیا فر چوکی وری کے آنا منڈن لگی۔ اتنے چر بچ تو اوی تتا ہوئی گیا تہا اُس بسم اللہ کری کے پہلی رُئی سٹی فر اُس ڈول بچوں پانی نی بک چائی پرات بچ بائی تہا دوئی رُئی تیار کرن لگی۔ اوہ دوئی رُئی نا پیڑا بنان لگی تہا اُس ناتہیان چلھے بچ پہنکھنیاں رتیاں انگاراں اُپر جمی گیا۔ انہاں انگاراں نال اُس نا بڑا پرانا رشتہ سا۔ اک تہنیاڑے جدوں اوہ اپنی ماؤ نال چلھے اگے ہی کے رُئی بنانا سکھنی سی تہا اُس نی ماؤ اُس کی آکھیا سا ”تہیے! کُہر سمہالنا تہا رُئی پکانا گویاں نا گہنا ہونا اے۔ تگی میں جس ویلے وی آکھنی ہاں کُہرے نے کم کاج سکھ تہا توں کہسائی چھوڑنی این، کل کلو تر جس ویلے تو اہڑا بیاہ ہوئی جاسی نا اُس ویلے تگی ماہری قدر اچھسی گی۔ لے پکڑا ہرہ چمٹا تہا توے نی رُئی اتاری اس کی انگاراں اُپر سیک تاں جے رُئی اندروں کچی نہ رہوے۔ جس ویلے اُس رُئی انگاراں اُپر تہری تہا توے اُپروں چان ویلے رُئی بچھی گئی۔ اُس نی ماؤ اس نے سر اُپر ہولیاں جے پکار مارا تہا آکھیا ”بے کرتو تہیے! توں سوہریاں کُہر جانی ماہرا نک کپاسیں گی، آکھسن اس کی ماؤ گچھ نیہہ سکھایا، بے کرتو تہیے گسے پاسے نی۔“ دوئی رُئی انگاراں اُپر تہری تہا اُس کی چکن بچ چر ہوئی گیا تہا اوہ سڑی گئی۔

”اوہ بے خصمیے! کہہ کرنی ہیں؟“ ماؤ چھٹے نال رتا انگار چائی اُس نے ہتھ اُپر لایا تہ اُس نی چیک نکلی گئی۔

”پہر جائی اندر ہی ہو؟“ اس واز نال اُس نے خیالاں نی تند ٹٹی گئی۔
 ”آہو لنگی آ زینجا!“ شریفہ رُئی انگاراں اُپروں چکی کچھی بچ رکھنیاں آکھیا تہ زینجا رسوئی بچ بڑھنیاں بولی ”میں سوچا اُس حالیں وی بانڈی بچ ہی ہو سو۔“
 ”بیہہ اڑیئے! بانڈی ناکم چروکنا مکائی کے رُئی بناں لگی ہاں۔ ریاض سکولوں اچھنا ہوسی توں سنا، تگی اُج کسراں بیل لہھی ادھر آن نی۔“

”کانی تہیا رُیاں تھیں سوچنی ساں کہ اس پاسے لنگھاں لیکن کُہر نیاں کماں تھیں بیل ہی بیہ لہھنی۔ یوسف وی آکھیا نا اے کہ کُہر بچ بور ہوئی جاؤ تہ شریفہ پہر جائی کول ٹری جایا کر۔“
 ”یوسف سچ آکھیا، اُس کی پتہ اے ناکہ اُنہاں تھیں بغیر تو اہڑا اتھے اے وی گن آئی جایا کر گلاں کرن نال دل نا پہنار ہولا ہوئی جانا۔“

مگی وی اس کُہر بچ آئے نیاں ترے سال ہوئی گے، اُس ساریاں رلی ملی مگی اوہ پیار دتا کہ مگی اپنے پیو کے نی ذرا وی کمی محسوس بیہ ہوئی، زینجا چلھے نے کھے پاسے پٹھنیاں آکھیا۔
 ”زینجا! اُج میں تو اہڑے کولوں اک گل چھساں، مگر سچ دہسیاں۔“

”چھہ پہر جائی! میں ہمیشہ تو اہڑے اگے سچ ہی آکھیا۔“
 ”ماہڑے بیاہ کی خیر نال بائی سال ہوئی گے، مگی اُج وی پیو کے نی یاد آنی اے، کہہ تگی کدے پیو کے نی یاد بیہ اچھنی؟“

پہر جائی! پیو کے نال گڑی نیاں بچپن نیاں بے شمار یاداں جُوی ہونیاں، اوہ کُہر اوہ پسا، اوہ بیہڑا ہر ویلے ماہڑیاں اکھاں اگے پنجا رہنا اے، دل کرنا کاگ بنی کے اُس کوٹھے نی چھت ور بچی جاں لیکن مجبور ہاں، کہہ کراں میں کم ہی اُبوجیا کیتا، زینجا نیاں اکھاں اتھرواں نال پہرے گنیاں۔
 ”اوہ چہلیئے! میں تہ تگی ایویں چھیا ساور توں تہ جذباتی ہوئی گئی ہیں، اُنہاں کی وی ضرور تو اہڑی یاد اچھنی ہوسی، لیکن اوہ دل اُپر پتھر رکھی کے چُپ ہوئی گئے ہوسن، شریفہ چلھے کی پھو کنیاں آکھیا۔

”پہر جائی! اتنا وی کہہ غصہ، ہُن تترے سال ہوئی گے، میں اگر نادانی بچ کوئی غلطی کری چھوڑی سی، اوہ بڑے سن، اُنہاں نافرض بننا سا مگی معاف کری چھوڑن آں۔ اُنہاں اک وار وی ماہری خبر نیہہ کہندی کہ میں چندی ہاں کہ مری گئی ہاں۔ مگی پتہ اے ماہرے پہنا یا ہور ماہرے واسطے ترستے ہوسن کیا نکہ اُنہاں کی ماہرے نال بہوں پیار سا، اوہ ضرور ماہری خبر لین آون آں مگر ماہری متیرا اُنہاں کی پرانیاں گلاں سنائی سنائی کے طعنے مارنی ہوسی، جس نال اُنہاں نے پھٹ تازہ ہوئی جانے ہوسن۔“

”ہلم تہ اوہ تو ماہری متیراے؟ مگی اج پتہ لگا،“ شریفہ ڈبے بچوں آٹا پرات بچ پرنتیاں آکھیا۔
 ”کہہ چکھنی ہیں پھر جائی! ماہری قسمت ہی پھیڑی اے، میں پخاں سالاں نی ساں جدوں ماہری ماء مری گئی تہ میں مہیڑی ہوئی گھیاں، فر مگی تہ کہہ کی سمہاں واسطے پہنا پے کی دُوا بیاہ کرنا پیا۔ متیرا نال ادھروں رفیق تہ سلیم نال سن۔ اُس ماہرے اُپر ظلم وی کیستے مگر میں چپ کری سہنی رہیاں۔ فر اُس مگی کہہروں کڈھن واسطے ماہری گومائی زبردستی جُبد نال کری چھوڑی۔ میں مجبور سیاں، ایہہ وی چپ کری برداش کیتا، فر جس ویلے یوسف ماہری زندگی بچ آیا تہ ماہری ہمت بدھی گئی۔ فر میں اُس نال جان نافصلہ کیتا ہور فر ایہہ قدم چکنا پیا۔“

”چپ کر چھلی ہوئی نی ہیں، ایہہ وی تو اہڑا پیوکا اے۔ رزاق تو اہڑا پھرا اے، توں اس کہہ کی اپنا پیوکا ہی سمجھ۔ چل تہو تھہ تہ رُٹی کھائی ہن۔“
 ”نیہہ پھر جائی! حالیں پھنگھ نیہہ اے۔“

”اڑیا نہ کریا کر، کھائی ہن تھوڑی جی،“ شریفہ اُس نے اگے تھالی بچ رُٹی، چٹنی تہ لسی نا گلاس تہر نیاں آکھیا۔ فر زلیخا بلیں بلیں رُٹی کھان لگی تہ شریفہ گلاں گلاں بچ اس کی آکھیا ”تُس وی ہُن ترقی شرقی کرو، ترے سال ہوئی گے تَساں نے بیاہ کی، کوئی خوشخبری نیہہ لہھی۔“
 ”پھر جائی! ایہہ سارا کجھ رب توڑیں اے، جس ویلے اُس نی مرضی ہوسی تہ آپے چھول پھرن ہوسی۔ اپنی طرفوں پشلی جمہراتی درگاہ اُپر گنڈ وی پاہی نی اے۔“
 ”چھلیئے! رب وی تاں دینا جدوں انسان کوشش کرے۔ اگر رزاق وی زمی بچ ہل نہ

باہے، ہیں نہ بیچے، ہیل نہ سٹے نہ فصل کتھوں تمسی۔ رب اس واسطے وسیلے بنائے نے ہیں۔ توں
 اک کم کراگلی اتاریں توں تیار رہیاں، میں تنگی پیر عرب دین کول کھڑساں، اس نے چنماے نال
 کافی لوکاں کی اولاد لہھی گئی، اوہ کافی بچے نے پیر ہیں۔ دُروں دُروں لوک اُنہاں کول اچھنن۔
 تنگی پتہ اے پندراں سالاں تکرر جمانے نی سیکہ نہ کی اولاد نیہہ سی، اُسے پیر نے چنماے نال اُس نے
 کمر دودو ہترے ہوئے، مگر بچاری آپوں رب کی پیاری ہوئی گئی۔ مگی اُمید اے جے رب
 تو اہڑی پھول وی پہر سی گا۔“

”اوہوز لیجا آئی نی اے!“

”السلام علیکم.....!“

”وعلیکم السلام!“ رزاق رسوئی بچ پیر تہر نیاں آکھیا ”ہور سنا توں بل ہیں؟“

”شکر ربے نا۔ تہساں نی صحت ٹھیک اے؟“

”بس چلنی زندگی نی گڈی تہکے ماری ماری۔ اج توں کسراں اس پاسے لگی ہیں؟“

”کمر نیاں کماں بچوں فرصت ہی نیہہ لہھنی۔“

”یوسف بل اے؟“

”آہاں بل ہیں، اوہ کل نے شہر گئے نے ہیں۔“

”جبران کہہ کرنا؟“

”بس ایو کھادنے ڈپو اُپر گئے نے ہیں۔“

”زیلجانیوں اکھاں کیاں بچنی نیاں؟“

”ایویں چہلی ہوئی نی، پیو کے نی یاد آئی گیس“ شریفہ پرات اک پاسے رکھنیاں آکھیا۔

”اوہ چہلیئے! تو اہڑ بیو کا ایو کمر اے ہور رزاق تو ہڑا پھر اے۔ جدا وہ تنگی یاد نیہہ کرنے

توں کیاں اُنہاں واسطے اتھروں ڈولہنی ہیں۔ چہلی گسے پاسے نی۔“

”چنگا پھر جائی! میں جُلنی ہاں، پڑے ہوراں نے آن ناویلا ہوئی گیا،“ زیلجا کھپڑے تھیں

اٹھنیاں آکھیا تہ شریفہ آکھیاں ”کھلی جا پھاپے ہوراں واسطے دو گرم گرم رُٹیاں لئی جا۔“

”نیہہ پھر جائی رہن دیو۔“

”ایہہ پکڑنخرے نہ کریا کر، اُس کُہر بچ تہ اس کُہر بچ کوئی فرق اے؟“
 فر کچھی بچ رُٹیاں لئی زلیخا اپنے کُہر داہر ٹری گئی تہ رزاق رسوئی بچ کھپوڑے اُپر چو کڑ ماری
 رُٹی کھان واسطے ہی گیا۔“

باب: 20

اَسونا مہینہ اپنے پورے جو بن اُپر سا، کُجھ لوک تہا نہیں کپنے سن، کُجھ مک کپنے سن تہ کُجھ
 رکھاں بچوں کہنا کپنے سن۔ اَج بچ پھو لاسنگھ نی لیتری سی، جتھے گراں نے کافی سارے لوک جذبہ
 خیر سگالی نے تحت اس ناکہنا کپن واسطے آئی پُچھے سن۔ ایہہ تہ مُندتھیں اس گراں کی ریت رہی نی
 سی کہ اک دُوڑے نے مآنا، اوہ پہنا ویں کسے نے کوٹھے نی لادی ہووے، گوڈی تالی ہووے یا فر
 کُسے نی لیتری، اک مُٹھ ہوئی کے سارے کم کرنے سن۔ اس گراں نی اک خاص گل ایہہ سی کہ اتھے
 پہاڑاں اُپر جیہڑے کوٹھے بنے نے سن انہاں کی بڑے خوبصورت طریقے نال ترتیب دتا گیا ناسا۔ اگر
 پہلی لین بچ ہی کوٹھے سن تہ دوئی لین بچ سولہ تریہی لین بچ باراں تہ چوتھی بچ اٹھ۔ اسے طراں ہر
 پاسے ہریالی بچ چٹی مٹی نال لپے نے ایہہ کوٹھے ماچس نیاں ڈیاں ہاروں دسنے سن۔ فر تھلے بکنا
 چٹے شفید پانی نادر یا اس گراں کی مذید خوبصورتی بخشا ناسا۔ انہاں بچوں اک کوٹھا پھو لاسنگھ ناسا۔
 اس ناپو مول چندوی مہاجر سا سنتالی بچ اپنا سارا کُجھ اُتھے چھوڑی لگ بھگ تری کُبنے اتھے آئی
 بسے فر ویلے نے نال نال انہاں نی آبادی بدھنی گئی تہ اَج پندراں گراواں بچوں ترے گراں
 انہاں نال آباد سن۔ مُندتھیں آپس بچ پیار محبت نال رہنے آئے۔ پھو لاسنگھ ناپو وی بچ ناسا۔ اس
 نے مرن تھیں بعد گراں نیاں لوکاں اُس نی شرفت ایمانداری تہ سادگی تکلی با اتفاق رائے اس کی
 اتھے نی پنچایت نا بچ بنایا ناسا۔

لوک میاں محمد بخش ہوراں ناعارفہ کلام سیف الملوک گانیاں رکھاں بچوں کہنا کپنے تہ
 اگے بدھنے جانے سن۔ تقریباً یاراں بجے گراں نیاں کُجھ زانیاں کسے نیاں رُٹیاں تہ لوئی چاء لئی
 کے آئی پُچیاں تہ ٹھول خاموش ہوئی گے۔ سارے تک سیری جگہ اُپر چاء پین واسطے بہہ گئے۔
 سارے چاء پین بچ مکن ہوئی گے۔ اتنے بچ سر بچ ہمت خان وی شی نال اتھے لیتری نا جائزہ لین

واسطے آئی چُختے تہ ہر بندہ سلام آکھن لگا۔ اوہ پہنوں لے سنگھ داہر مخاطب ہوئے ”ہاں پہنائی پہنوں لیا!
کتھے پہنچی تو اہڑی لیتری؟“

”ماہڑی لیتری نیہہ جناب! آساں نی لیتری آکھو۔“ پہنوں لے سنگھ ہسبیاں آکھیا تہ سر پنچ
ہور بولے ”توں اپنیاں شرارتاں تھیں باز نیہہ اچھسیں، ٹھیک اے گتھے پہنچی آساں نی لیتری؟“
”بس جناب! لگے نے نو جوان شامی توڑیں مکائی چھوڑسن گے۔ مجال گئی جے ماہڑے
کی ہتھ وی لان دین“ پہنوں لے سنگھ منجی ڈاہنیاں آکھیا۔

”اوہ چہلیا! ہتھ لان وی کسراں دین، تو اہڑی عزت کرنے ہین، فر جوان وی ہین، تو اہڑی
جوانی میں تکی نی اے، انہاں میہہ..... تہناں نی پوری پوری ہو چھٹکے پنچ چانا سائیں۔“
”اوہ سر پنچ صاب! اوہ تہیاڑے گئے تھی، کشتی پنچ بڑے بڑے پہلوواناں کی کنڈ لائی
چھوڑنا ساساں۔ اُس ویلے ماہڑا پر سے وی گلاب نی بودینا ساساں۔ اج اگر عطر وی ملاں تہ پر سے نی بو
دی نیہہ اچھنی۔“ فر دواں زور ناگڑا کا ماریا تہ پہنوں لے چھسیاں ”کیہڑی چاء پیو؟“

”اوہ نیہہ پہنوں لیا! تھی تہ پیتہ ہی اے کہ میں پر ہیز نا کھانا ہاں، اگر گراں نیاں پنچا پتیاں پنچ
وی جانا ہاں تہ رُٹی کھروں منگنا ہاں۔ بس دس منٹ بیٹھی رُٹی جاساں گا، سوچیا پہنوں لے سنگھ نے
نظر ماری آں، سر پنچ منجی اُپر بیٹھیاں آکھیا۔ فر سارے لوک چاء مکائی کے اک وار فر کہنا کپین
لگے۔ ٹھولیاں زور زور نال ٹھول بجانے شروع کیئے، جس نال نو جواناں نے اندر جوش پھرے گیا۔
پہنوں لے سنگھ سر پنچ نال منجی اُپر بیٹھی گلاں کرنا ساسا تہ لوک کہنا کپین پنچ مصروف سن۔ چپچک اک خوفناک
چپک نال ماحول ورخا موٹی چھائی گئی تہ ٹھول نی واز بند ہوئی گئی۔ سارے ادھر ادھر تلکن لگے کہ
چپک نی واز کدھروں آئی۔ پہنوں لے سنگھ تہ سر پنچ وی منجی وروں اٹھی کھلے ہوئی گے۔ سارے جلدی
ادھر اچھو! سچے پاسوں اک واز آئی تہ سارے دراتیاں چھوڑی ادھر دوڑی گے۔ اُتھے پہنچی کہہ تکنے
کہ برکت کی سپ ڈنگیا نا اے۔ جلدی کرو، جلدی کرو، منجی لئی آؤ کسے واز دتی۔ ”پہلیں اک بلیڈ
تہ رسی نابند و بست کرو تاں جے زہر اُپر داہر نہ پھیلے، دو جے بندے واز ماری۔ اتنے پنچ شیداری تہ
بلیڈ لئی آیا ہور برکت جیہڑا درد نال کر لانا ساسا، اس کی پنی اُپر چیرا ماری اس تھیں اُپر کہوٹی کے رسی

نبھی چھوڑ لیں۔ فرگچھ لوک منجی لئی کے آئے ہور برکت کی چاراں بندیاں چائی کے حکم سنت رام نے کہہ کھڑن لگے۔ اس نے پچھے سارے لوک لیتری چھوڑی ٹری پئے۔ برکت گرانا سنا ہور حکیم پار لے گراں رہنا سا۔

سنت رام پچھلے سٹھ سال تھیں اتھے نیاں لوکاں نال علاج کرنا سا۔ رب سُن اُس نے ہتھاں پنج ابھی شفاء دتی تی سی کہ مرن نے نیڑے بندے کی وی اپنے علاج نال بچائی لینا سا۔ دریا پار کری اوہ حکیم نے کہہ پجی گے تہ اُس نی حالت تکی کے سنت رام آکھیا ”اس کی بڑے زہریلے سپ ڈنگیا نالے۔ فراس برکت کی کوئی دو پلائی تہ برکت ترفن لگا۔ ایہہ تکی نال والے سارے لوک کہہرائی گئے تہ سنت رام انہاں کی آکھیا کہہراں نی کوئی لوڑ نیہہ ایہہ اس زہر کی ختم کری چھوڑ سی۔ فرسنت رام اس نے زخم اُپر کالے رنگ نی ملم لائی تہ برکت کی تھوڑا آرام آیا۔ سنت رام انہاں کی آکھیا ”تس سارے جاؤ تہ لیتری مکاؤ، صرف اک بندہ اس کول رہو ایہہ رات اتھے رہسی گا، جدوں توڑیں سارا زہر باہر نہ نکلے۔ فرسارے لوک اتھوں نکلی کے پہوں لے سگھ نی لیتری ورنجی کے کہنا کپن لگے ٹھول زور زور نال بجن لگے۔

باب: 21

”ایہہ اتھے انگوٹھالا!“ جبران سُن باغ حسین نے اگے رجٹر نیاں آکھیا تہ باغ حسین انگوٹھالانیاں آکھیا ”جناب آساں پہلیں کدوں انکار کیتا تہ انگوٹھالان تھیں انکار کرساں۔“

”باغیا! پھر وسہ اک بکھری چیز اے لیکن اس یاداش ناکہہ کراں، کدھرے میں پُہلی گیاں تہ میں بے ایمان، کدھرے اگلا پہلی گیا تہ اوہ بے ایمان۔ اس واسطے لکھت پڑت چنگی رونی اے تہ تو اہڑے کی کوئی شک رہوے تہ نہ ماہڑے کی۔ بس اکو گل نا خیال رکھیاں کہ زیادہ ویلانہ لگے ادھروں سُدے نی رقم بدھنی جاسی گی۔“

”تس فکر نہ کرو مالکو! سعودی پجی پہلی ہی تنخواہ لبھیاں اقبال ماہڑے کی پیج سی تہ میں تَساں ناقرض سُو دسمیت تَساں نے حوالے کرساں۔ چنگا مگی دیوا جازت“ باغ حسین گوڈیاں اُپر ہتھ رکھی اٹھیاں آکھیا تہ جبران سُن آکھیا ”پیسے باسکٹ نے اندر لے چتے پنج سمہالی رکھ، پشلی وارنی طراں کدھرے رستے پنج نہ سٹی جا یاں۔“

”جی میں سمہالی رکھے! جُلنا ہاں“ آکھی کے باغ حسین بیٹھک تھیں باہر نکلی گیا تہ اتنے بچ
 زینت چاء ناکپ لئی کے بیٹھک بچ داخل ہوئی تہ جبران کی آکھیاں ”غریباں نی مدد کرنی چاہئی“
 انہاں نی دعائینی چاہئی، سودنال اُلٹے گناہ کمانے ہو۔“

”اوہ چہلئے! اس کی سُود نیہہ آکھئے ایہہ تہ نفع اے۔ اگر ایو تری ہزار میں کاروبارہ بچ
 لاواں تہ منافع ہوسی کہ نہیں؟ کہہ گناہ تہ کہہ ثواب، ضرورت نے ویلے انسان اپنی عزت بچن وروی
 مجبور ہوئی جانا، میں تہ انہاں نی عزت بچانا ہاں۔ باغ حسین نا پتر سعودی جُلنا اے اُتھوں کمانی
 آنسی تہ اتھے آئی زمیناں کئہئی کے پیونا کال کڈھسی۔ بے کدے اُس کول سعودی جان واسطے
 خرچہ نہ ہوسی تہ کہہ بانغے نے خاب پورے ہوسن؟ نیہہ نا؟ سمجھو اپنا کاروبار شروع کرن واسطے اُس
 سُن اس راس کہندی۔ اس راس نال سعودی تھیں اُس نے بینک اکاؤنٹ بچ جیہڑے روپے
 اچھسن اوہ نفع ہوسی اک طریقے نال میں اس نی مدد ہی کیتی۔ تویں دہس میں کہہ غلط کیتا“ جبران
 سُن زینت کی سمجھایا۔

”تُساں کولوں گلاں بچ کوئی نہ جیتی سلکنا، ماہڑے کی وی تری سال ہوئی گے تُساں نال“
 رب نادانا اَساں کول سارا کجھ اے پتر وی اپنا کمانے فراتی لالچ ٹھیک نیہہ۔ ایہہ عمر تُساں نی
 رب رب کرن نی اے سارا بچے کجھ پتراں نے حوالے کرو فر اوہ جانن تہ انہاں ناکم، اُس دوئے
 حج نافریضہ ادا کری آں۔ ہر وار آکھئی ہاں تہ جواب ہونا اگلے سال، ہُن کیہڑی عمر رہی گئی، دن تھیں دن
 صحت وی بگڑنی جانی اے، پتہ نہیں تُساں نا اگلا سال کدوں اچھسی“ زینت تک چھنڈنیاں آکھیا۔
 ”میں حالیں اتھے کجھ کم نمٹانے ہین، توں اگر عمرے ورجانا چاہئی ہیں تہ یوسف نال ٹری جا“
 جبران کھاتے ورجھ لکھنیاں آکھیاں تہ زینت شرارت نال آکھیا ”تُساں نیاں ہونیاں میں
 یوسف نال کییاں جاں جُدوں جاساں تہ تُساں نال ہی جاساں۔“
 ”ٹھیک اے اڈیک فر“ جبران چاء نا گھٹ پہرنیاں آکھیا۔
 گیٹ کھلن نی واز سنی جبران پچھیا ”کُن اے؟“ تہ زینت دواری داہروں اوٹری
 تکنیاں آکھیا ”جمشید اے۔“

”ہلہ! اس کی آکھیاں ماہڑے کول اچھے۔ چاء کی لون بہوں کھٹ اے آج“ جبران اک ہو رُکھٹ مارنیاں آکھیا۔

”تُساں کی تہ اپنی صحت نی فکر نیہہ، مگی تہ تُساں نی فکر اے“ زینت اکھاں ٹمکورنیاں آکھیا تہ جبران اس ناہتھ پکڑنیاں آکھیاں ”تواہڑیاں انہائیں گلاں ور تہ مگی پیارا چھنا اے توں اگر اپنیاں انہاں ہتھاں نال زہروی دیسی تہ میں اکھاں میچی کے پی لیاں۔“

”زہر پین تُساں نے دُشمن! کجیاں گلاں کرنے ہوئیں؟ تُس تہ ماہڑے سرے ناتاج ہو“ زینت نیاں اکھاں بچ اتھروں آئی گے تہ جبران وی جذباتی ہوئی گیا۔ اوہ زینت کی پیارنال کلاوہ مارن ہی والا سا کہ جمشید بیٹھک بچ بڑھنیاں آکھیا ”السلام علیکم!“

جبران اپنے ہتھ پکچھے چھلکیاں آکھیا ”وعلیکم السلام..... بوتھلے۔ جا جمشید واسطے چاء پیج“ جبران کپ چانیاں آکھیا تہ زینت اُٹھی کے رسوئی داہر نکلی گئی۔

”پُتر! ہر پیوئی ایہہ تمنا ہونی اے کہ اُس نی اولاد خوش باش رہوے تہ ترقی کرے ماہڑی وی ایو خواہش اے کہ تُس دوئی زندگی بچ عیش کرو۔ تُساں کی کسے چیز نی کمی محسوس نہ ہووے ور عیش کرن واسطے کیش نی لوڑ ہونی اے اس واسطے بزنس بدھانے پینے ہین ہو ر بزنس اُس ویلے تکر کدے نیہہ بدھی سلکنا جس ویلے تکر اتھے“ ”السلام علیکم“، حالیں وہ اپنی گل پوری وی نہ کری سکے کہ یوسف کمرے بچ بڑھیا۔

”وعلیکم السلام! بو پُتر! میں چاہنا ساں کہ توں وی آویں۔ ہلہ تہ میں کہہ آکھنا ساں؟“

”تُس ترقی تہ بزنس نے بارے بچ گل کرنے سیو“ جمشید لقمہ دتا۔

”اوہ ہلہ..... بزنس اس ویلے تکر اگے نیہہ بدھی سلکنا جس ویلے تکر اتھے شرک نیہہ بچنی ہو ر اس واسطے اتھے نیاں نو جواناں نا جاگنا بہوں ضروری اے تہ اُنہاں کی صرف تُس ہی جگائی سکے ہو۔“ ”اُس جگائی سکے ہاں؟ کسراں ہلہ؟“ یوسف سُن حیران ہو نیاں کچھیا تہ جبران آکھیا کھ ”ماہڑی پُتر و! ہر دور بچ ہر سماج تہ معاشرے بچ نو جواناں نا اہم رول رہیا اے تُس چنگی طراں جاننے ہو کہ اَساں نا ایہہ تعلقہ کچھڑیا نا علاقہ بنی گیا نا اے، جد کہ شہر بچ نو نیاں نو نیاں سہولتاں

آئیاں بہن لیکن آساں نے سر بیچ صاب اس تعلقے ورسپ ہاروں گنڈ لی ماری کے بیٹھے نے بہن۔
اس تعلقے کی اُس نی گنڈ لی تھیں اس علاقے نے نو جوان ہی آزاد کرائی سکنے ہیں۔“

”ہلہ..... اوہ کسراں پہنا پا جی؟“ جمشید ٹھڈی بیٹھ ہتھ تہری پچھیا تہ جبران انہاں کی
سمجھانیاں آکھیا ”تُس دوئے پھرا اتھے نیاں نو جواناں نیاں ذہنیاں بیچ ایہہ گل باؤ کہ اتھے سرکار
ماڈل و بیج بنانا چاہنی اے، اس نال اتھے زندگی نی ہر سہولت آساں کول پچھسی گی۔ تُس تکلنے ہوشہر بیچ
انٹرنیٹ، موبائل فون، لیپ ٹاپ سکولیاں لوکاں کی میسر بہن۔ تُس نو جوان کیاں پچھے رہو، ایہہ
ٹیکنالوجی نا دوراے، تُس وی اس نا فائدہ چائی سکنے ہو۔ انہاں نو جواناں کی ایہہ گل سمجھاؤ کہ
آساں نیاں آن آلیاں نسلاں وی انہاں چیزاں تھیں محروم رہسن جے کدے آساں اس ویلے
سر بیچ نے خلاف بغاوت نہ کیتی۔ لیکن اک گل نا تہیان رکھیو جے آپوں سر بیچ نے منہ نہ لگیو۔ تُس
انہاں کی آگے کرو۔“

”تُس بے فکر ہو پہنا پا جی! کل تھیں اس ایو کم کرساں گے،“ جمشید جوش بیچ آئیاں آکھیا۔
اسے نال یوسف وی اُس نی ہاں بیچ ہاں ملائی، اتنے بیچ زینت دواں واسطے چاء آندی تہ انہاں
نے آگے تہری تہ دوئے پھرا چاء پین لگے۔

باب: 22

اقبال تہ عاطف بس بچوں لٹھے تہ ایجنٹ سن انہاں کی اک بڑی تہ اُچی بلڈنگ نے سامنے
کھلا کیتا ہو ر آپوں گسے نال گل کرن لگا۔ عاطف کیا نکہ دلی نارہن آلہ سا، اُس بچپن تھیں ہی ایہہ
سارا گجھ تکلیا نا سا لیکن اقبال پہاڑی علاقے نارہن آلہ سدھا سادھا بندہ سا، اُس بچپن تھیں ہی
اپنے آگے پچھے اُچے اُچے نکلے تہ جنگل ہی نکلے نے سن، اس واسطے اوہ اس تری منزلہ بلڈنگ کی سر
اُپر کری تکلنا سا۔ اُس کی پہلی وار سعودی نی اس مقدس سر زمین بیچ آن نا موقعہ نصیب ہو یا سا۔ اُس
کی اپنیاں اکھاں اُپر یقین ہی نہیں اچھنا سا کہ اوہ حرم پاک تھیں گجھ ہی میل دؤرسا۔ حالیں اوہ
بلڈنگ نیاں منزلاں ہی گتتا سا کہ ایجنٹ آئی کے انہاں کی اپنے پچھے آن نا اشارہ کیتا۔ لفٹ بیچ
سوار ہون تھیں گجھ چر بعد اوہ اک کمرے نے سامنے باہر نکلے تہ ایجنٹ جیہڑا ممبئی تھیں انہاں نے

نال آیا ناسا انہاں کی چابی دیناں آکھیا ”آج سے کمپنی کی طرف سے یہ کمرہ آپ کے رہنے کے لئے ہے اس بلڈنگ میں اس کمپنی کے لگ بھگ پانچ سو ملازم رہتے ہیں۔ پچاس پچاس ملازموں کے لئے کھانے پینے کا الگ الگ انتظام ہے باقی کسی چیز کی مزید ضرورت ہو تو نیچے کونٹر پر درج کرادیں۔ خدا حافظ!“ آکھی تہ ایجنٹ کمرے تھیں باہر نکلی گیا تہ عاطف ہو اقبال اپنا اپنا سامان ٹھکانے لان لگے۔

دراصل اقبال تہ عاطف نی ملاقات جہاز بچ ہی ہوئی نی سی۔ دواں نی سیٹ نال نال سی۔ اقبال کیا تکہ خاموش طبیعت ناسا پُہر کی تہ اپنی سیٹ اُپر بیٹھا ناسا۔ اوہ جہاز نی دواں پچوں باہر قدرت نے نظارے تگن بچ مصرف سی ”بھائی جان! کیا میں آپ کا نام جان سکتا ہوں؟“ عاطف اُس کولوں پُچھیا۔

”اقبال نیاں کنناں نال ایہہ واز نکرائی تہ اس عاطف داہر منہہ پھیری آکھیا ”میرا نام اقبال جٹ ہے۔“

”اور میرا نام عاطف انصاری ہے میں دلی سے ہوں۔ آپ کہاں سے؟“

”جی میں جموں کشمیر پونچھ سے ہوں۔“

”کیا آپ بھی حاجی صاحب کے ذریعے سعودی کمپنی میں کام کرنے جا رہے ہیں؟“ عاطف اقبال کولوں پُچھیا۔

”جی ہاں میں بھی اسی کمپنی میں جا رہا ہوں۔“

”چلئے! ہم دونوں ہم وطن نکلے! آپ مجھے کافی کم گو لگے۔“

”جی میں بچپن سے ہی ایسا ہوں، دراصل پہلی بار ہوائی جہاز سے اتنا لمبا سفر کر رہا ہوں۔“

”گھبرائیے نہیں بھائی جان! ایک اور ایک گیارہ ہوتے ہیں اب ہم دونوں ایک ساتھ

رہیں گے، یہ لیجئے کھائیے“ عاطف اس داہر بسکٹ ناپیکٹ بدھانیاں آکھیا تہ اقبال شرمائیاں اک

بسکٹ چکلیا تہ منہہ بچ باہیاں۔ ہُن تہ انہاں دواں ناکرہ وی اک سا۔ اس طراں دواں اک دُوے

نے مزاج نال واقف ہوئی گے۔ ہُن دواں سویلے کم واسطے کمپنی نی بس بچ ہی کے نکلی جانے تہ

شامی تھکے ٹرٹے نے واپس مڑنے۔ اوہ دوئے اپنا کم مکائی کے اور ٹائم کرنے سن کیا نکلے اقبال
 نیاں کھر آلیاں کی پسیاں نی بہوں لوڑسی، اسے واسطے اوہ کمرے بچ چر کے پُچھا ساتھ ایہہ تکی کے
 عاطف اُس کی آکھنا ”یار! توں بہت زیادہ محنت کرتا ہے کہیں تمہاری صحت خراب نہ ہو جائے اپنی
 صحت کا بھی کچھ خیال رکھو۔“ جواب بچ اقبال آکھنا ”عاطف بھائی! گھر میں دو دو جوان بہنیں ہیں،
 باپ لو ہار کا کام کرتا ہے، تھوڑی سی زمین ہے، باپ نے میرے لئے زمین کے کسی ٹکڑے کا سودا کیا
 ہے، اسی لئے اتنی محنت کرتا ہوں کہ یہ کام بہتر طریقے سے نبھ جائیں۔“

اک تہیڑے کافی گرمی پینی سی۔ تہیڑ وی خاصی تیز سی باہر نا درجہ حرارت پنجہ ڈگری
 نکر پچی گیا ناسا، عاطف کدھرے تھیں پھیرا چھوڑی آیا، اُس ناسا را جسم پر سے پر سے ہو یا ناسا،
 گودام بچ پچی اُس ادھر ادھر تو لیا لوڑیا لیکن اُس کی کدھرے میہ دسیا۔ اوہ گودام نے اندر داہر
 بڑھیاتہ اس تکلیا اور ٹائم نے بعد اقبال کی گودام بچ رکھی نیاں خالی بوریاں اُپر نیندر پئی گئی نی سی۔
 عاطف اس کی کھڑی چھٹ تکر رہیا فر اُس اپنی قمیض اتاری کے اقبال اُپر باہی، فر اک کو نے بچ
 اقبال نے جاگن کی اڈیکن لگا۔ اوہ اس داہر تہیاں لائی تکلیاں سوچتلا جاے اس نے کھر آ لے
 اُتھے سوچنے ہوسن اُساں نا پُتر سعودیہ بچ عیش کرنا ہوسی، انہاں کی کہہ پتہ پیسہ کمان واسطے کہہ کہہ
 برداش کرنا پینا اے۔ اتھے اک اک ریال واسطے اک اک ساہ پکنا اے۔ اُساں نے وطن والے
 سوچنے سعودیہ بچ روپے بوٹیاں نال لمکے نے ہونے ہین۔ انہاں کی کہہ پتہ کہ پنجہ ڈگری گرمی بچ
 انسان بے ہوش ہوئی جانے جسراں اقبال ہو یا ناسا۔ تھوڑے چر بعد اقبال کی ہوش آیا تہ اس
 تکلیا اوہ بوریاں اُپر پینا اے ہو ر اُس اُپر گسے قمیض باہی نی۔ اُس اک لمی اکڑ لیس لئی کے ادھر ادھر
 تکلیاتہ اُس نی نظر عاطف اُپر پچی ”گلتا ہے بھائی تھک گیا تھا، کوئی بات نہیں، اچھا کیا تھوڑا آرام کر
 لیا، اس سے جسم میں تھوڑی تازگی آئے گی، بھائی کتنی مرتبہ کہہ چکا ہوں دو گھنٹے اور ٹائم بہت ہوتا
 ہے لیکن تم چھ گھنٹے کرتے ہو۔“

”عاطف بھائی! میں تھوڑے وقت میں زیادہ پیسہ کمانا چاہتا ہوں، اُس کے لئے زیادہ کام تو
 کرنا پڑے گا۔ تم بھی تو اور ٹائم کرتے ہو، تمہیں بھی تو پیسوں کی ضرورت ہے،“ اقبال عاطف کی آکھیا۔

”بھائی پیسہ کس کو ضرورت نہیں، سب کو ضرورت ہے، انسان کو مجبوری ہی پر دلیس میں ٹھوکریں کھانے کے لئے لاتی ہے شوق سے کوئی نہیں آتا۔ یہ سب کچھ پاپی پیٹ خواہشات اور رشتے کراتے ہیں، لیکن پھر بھی کسی کو ہمارے درد کا احساس نہیں ہوتا۔ یہ سمجھو کہ ابھی ایسے الفاظ ایجاد نہیں ہوئے جو احساس کو بیان کر سکیں، الفاظ کی دنیا احساس کی دنیا سے بہت آگے ہے۔ میری ضرورت تم سے زیادہ نہیں ہے، دراصل ہمارے والدین بچپن میں ہی ایک ایکسٹینٹ میں چل بسے، فرہم دو بھائی تمہارہ گئے۔ ماما نے بڑے پیار سے ہماری پرورش کی، پالا پڑھایا۔ میں نے گریجویٹیشن کر لی، بھائی بارہویں جماعت میں زیر تعلیم ہے، میرا خواب ہے کہ اُسے بڑا ڈاکٹر بناوں، اسی لئے سعودی آگیا، کیونکہ وہاں رہ کر اتنا پیسہ کمانا ممکن نہیں تھا، سوچا جلدی پیسہ کما کر اس کی ضرورتیں پوری کر سکوں۔“

”آپ کے ماما جی کیا کرتے ہیں؟“ اقبال سُن قمیض چھنڈی تہ لائیاں پُچھیا تہ عاطف سُن آکھیا ”میرے ماما جی بہت اچھے انسان ہیں، حالانکہ ممانی تھوڑا ٹنڈ مزاج ہے لیکن ہم نے کبھی اُن کو شکایت کا موقعہ ہی نہیں دیا، جس کی وجہ سے سب کچھ ٹھیک سے چلتا رہا۔ میرے ماما جی بھی ڈاکٹر ہیں انہوں نے میرے بھائی کو پڑھائی میں بہت تیز پایا تو یہ فیصلہ کیا کہ اگر میں چاہوں تو اسے ڈاکٹر بنا سکتے ہیں۔ وہ مدد کرتے چونکہ اُن کے اپنے چار بچے ہیں دو بیٹے اور دو بیٹیاں، انہوں نے ہمیں پڑھا دیا یہی بہت تھا، اب تو جو کرنا ہے خود ہی کرنا ہے۔ چلو بھائی اب کافی وقت ہو گیا ہے لنگر والے انتظار کرتے ہوئے، لاگری کورس کے کھانے کا بھی انتظام کرنا ہوتا ہے۔“

فر عاطف اقبال کی لئی اپنے کمرے بچ بچھی گیا، ادھر جس ویلے وی اقبال نے کمر والے اقبال کی ویڈیو کال کرنے تہ لکھ لکھ فرمائشاں کرنے۔ پہنیاں آکھنیاں ماہڑے واسطے ایہہ لیا یو، ماہڑے واسطے اوہ لیا یو، بیوی آکھنا ”پُتر! جبران نی رقم واپس کری چھوڑی، بس سُن اک ہور زمی نا ڈوگا نظراں بچ اے، جلدی پیسے کٹھے کری پہنچ تہ لئی لوواں۔“ جس ویلے اوہ ماء کولوں چکھنا ”اماں تو اہڑے واسطے کہہ لیا واں تہ اس نی ماء آکھنی ”پُتر! اپنی صحت نا خیال رکھیاں، چنگی طراں کھایاں پیاں، صحت اے تہ سارا کچھ اے۔“ اقبال فر آکھنا ”اوہ تہ ٹھیک اے ورتو اہڑے واسطے کہہ

آناں‘ تہ اوہ بڑی محبت نال آکھنی ”توں خیر سکھ نال مڑی آویں ایوکانی اے۔ ہاں پتر اگر حرم پاک نے نیڑے ہیں تہ عمرہ کری آیاں ہور اُتھے دُعا کریاں کہ تو اہڑیاں پہنیاں کی چنگے رشتے لہمن۔“

اقبال کی ماؤنی یاد اُس ویلے آئی جانی جس ویلے اوہ لنگر بچ روٹی کھان لگنا ”ایہہ موٹھی نی دال میں اقبال واسطے رکھی نی اے اُسی ایہہ بیوں چنگی لگنی۔ تُوں تہ سارا کجھ کھانیاں ہو اوہ نیہہ کھانا۔“ اقبال نیاں اکھاں بچ اتھروں آئی جانے تہ عاطف اُس کی دلاسدہ بینیاں آکھنا ”بھائی! لگتا ہے ماں کی یاد آگئی۔ کوئی بات نہیں کھا لو جب تک قسمت میں ہے، فر دوئے روٹی کھانا لگنے۔ اقبال کی ماؤنی گل یاد رہی اوہ حرم پاک تھیں اسی میل دُوسا، اُس کافی سارے عمرے وی کیتے نالے عاطف کی وی کرائے۔ اس طراں اُنہاں دواں خوب محنت مشقت کیتی ہور اپنیاں ضرورتاں پوریاں کرن واسطے پیسہ کمایا۔

باب: 23

”ہاں پہنائی دہس، توں اَساں ساریاں دوستاں کی اتھے کیاں سدیا؟ خیر تہ اے؟“ خالد سُن یوسف کی چکھیا۔

”آہو یارا! خیر ہی اے۔ تُوں سارے اپنیاں اپنیاں کماں بچ مصروف رہنے ہو اُک عرصہ ہوئی گیا کھٹھے نیہہ ہو یاں، سوچیا اُج سارے رلی ملی اپنے اس گراں نے مستقبل نے بارے بچ سوچاں، اسے واسطے اُج تُوں کی اتھے تکلیف دتی،“ یوسف سُن انہاں کی اتھے بلان نا مقصد دہسیا تہ جمیل آکھیاں ”اُج تُوں اس گراں نے مستقبل نا خیال کسراں آیا؟ ضرورتوں کوئی مندراخاب تکلیا نا اے۔“

”آہو خاب ہی تکلیا، مگر مندراہیہہ چنگا، جس بچ اس گراں نی ترقی شامل اے،“ یوسف آکھیاں۔

جمیل ہسناں آکھیا ”ہلہ اُس دس نوجوان اتنے بڑے تعلقے نا جس بچ پندراں گراں ہن مستقبل کسراں طے کر سکنے ہاں؟“

”اوہ چہلیا! پندراں گراں ہون یا تری، لوہ کرن واسطے اکو دیوا کافی ہونا اے۔ فر
جدوں پندراں گراواں بچ پندراں دیوے بلن تہ سارا تعلقہ روشن ہونیاں چر نیمہ لکسی۔ صرف
حوصلے تہ عزم بلند ہونے چاہینے۔“

”تک یارا توں ادھرے ادھرے نیاں کہانیاں نہ پا، توں سدھامدے اُپرا،“ اعظم سُن دو
ٹوک گل کہتی۔

”تکویارو! اَساں نام ایہہ اے کہ اَس اپنے اپنے گراں نیاں نوجواناں نے ذہن بچ
ایہہ گل باواں کہ ویلہ بدلی گیا اے تہ اَساں کی ویلے نال بدلنا چاہی نا۔ اُنہاں کی ایہہ گل سمجھاؤ کہ
کدوں تکرا ایہہ قبیلہ روایتاں نے ناں اُپر قربان ہونا رہسی گا۔ اگر تَساں کی ماہری گل چنگی لگے تہ
اس کی اگے بدھاؤ، اگر چنگی نہ لگے تہ اتھے دہسی جاؤ،“ یوسف ساریاں کی آکھیا تہ جمشید بولیا ”تَس
سارے چنگی طراں جاننے ہو کہ اَساں کی گسے چیزنی کمی نیمہ ورا اَس ایہہ سارا گجھ آن آلیاں
نسلان جوگا کرنے ہاں۔ اَس اپنیاں آن آلیاں نسلان کی ایو گجھ دیساں جو اَساں اپنے جوگا رکھیا
ہوسی اَس واسطے سارے اپنے اپنے علاقیاں نیاں نوجواناں کی بیدار کرو تہ اوہ اپنے پیو اں کی بیدار
کرسن جیہڑے سر بچ ہمت خان نے رعب پیٹھ دے نے ہن ہور اس نی ہاں بچ ہاں ملائی کے اس
تعلقہ نابیرا غرق کرنے ہن۔“

”اوہ تہ اپنے اپنے پیو اں کی بیدار کرسن ورتس اک گل دہسو!“ یا سرنی گل سُنی کے
سارے اک دُوئے داہر تگن لگے تہ یوسف آکھیاں ”توں پچھ کہہ پچھنا تیں؟“

یا سر ساریاں داہر اک نظر بانیاں آکھیا ”کہہ تَساں اپنے پیو کی اس بارے بچ آگاہ کہیتا؟“
سوال سُنی کے ماحول بچ خاموشی چھائی گی۔

فر یوسف یا سرنی آکھیا ”واقعی اَساں اپنے پیو کی اس بارے بچ حالیں گجھ نیمہ دہسیا
کہ اَساں ایہہ طریقہ اختیار کہیتا۔“

تکلیا! ایہہ دوئے اَساں کی آکھنے کہ اپنے پیو اں کی بیدار کرو، پُہراؤ پہلے اپنے کُہر تھیں
شروع کرو۔“

”یا سر! پہلیں ماہری گل پوری تہ ہون دے، توں ادھی گل سُنی کے لکچر دین لگائیں۔
اَساں اپنے پیو کی بیدار نیمہ کہیتا بلکہ اُلٹا اُسے اَساں کی بیدار کہیتا۔“

”کہہ؟ یا سرنامٹہ حیرانی نال گھلا رہی گیا، واقعی رب تئساں کی بیدار ذہن پیوئختیا نا اے۔“
 ”اَساں نے پیونا ایہہ خاب اے کہ اتھے جدید قسم ناکالچ ہووے، ایہہ گراں ماڈرن بنے،
 اِس گراں بچ موہائل ٹاورگن، لیکن ساریاں تھیں پہلیں اتھے شرک پُچھے باقی سارا کُجھ آپوں آئی
 جاسی، لیکن اُس واسطے اس سرچنج کی بٹانا بہوں ضروری اے۔ ایہہ اَساں لوکاں نی ترقی نی راہ بچ
 بڑا پڑنی کے کھلتا نا اے۔ اگر اَس سارے اپنے پیوئاں کی ایہہ گل سمجھان بچ کامیاب ہوئی گیاں
 تہ سمجھو اَساں ناکم ہوئی گیا۔“

”سوری یارا! واقعی تو اہڑا پودو رنی سوچ رکھنا اے۔ ایو جئے بندے کی اس تعلقے ناسر بچ
 ہونا چاہی نا، جیہڑو انو جواناں نے بارے بچ سوچے، کیا نکہ گراں، شہر تہ ملک تہ جواناں نال ہی ترقی
 نے رستے اُپر اگے بدھنے، یا سرن یوسف کی آکھیا تہ یوسف بولیا ”توں چنگا یاد کرایا، پہنا پے نا
 اک دوست جس کی شہر بچ متا چر ہوئی گیا، پچھلے تہیاڑے اتھے آیا ناساتہ اُس سُن پہنا پے کی دہسیا
 کہ سرکار گراواں بچ پچاپیت نے الیکشن کران نی تیاری کرنی اے، جس بچ BDC تہ DDC ممبر
 بنان گے، اگر اُس تھیں پہلیں ہی اَس ہراک کُہر بچ ایہہ گل لوکاں تکر پچان بچ کامیاب ہوئی
 گیاں تہ اتھے وی الیکشن ہوسن گے تہ اس وی اپنا من پسند سر بچ چُنی سکساں گے۔“

یوسف ساریاں کی آکھیا تہ خالد آکھیا س ”مگی لگنا جبران چا پچے تھیں بغیر کوئی وی چنگا
 سر بچ ثابت نیہہ ہوئی سکنا۔“ طاہر سُن اس نی گل ٹلکدیاں آکھیا ”ماہڑا وی ایو خیال اے، پہلیں
 ہمت خان کولوں تہ جان چھڑاؤ۔“

جمشید وی کچھے نیہہ رہیا ”چلو اچ تھیں سارے اپنے اپنے گراں نے منڈیاں نیاں کنناں
 بچ ایہہ ساریاں گلاں باواں۔“

”ٹھیک اے یوسف! اَس اِنج تھیں ہی اپنے کم ورگی جانے ہاں، چنگا دے اجازت،“
 آکھی خالد یا سرن طاہر ہوو سارے دوست اُٹھی کمرے تھیں باہر نکلی گے۔

”ہُن تکلی ہن توں تماشہ،“ یوسف جمشید کی مُسکرا نیاں آکھیا، فر دواں پُہراواں زور نا گڑا کا

ماریا۔

باب: 24

دوپہر ناویلا سا، زینت نوکر کولوں ڈنگراں کی گترا کرانی کہنا، بہوانی سی، اُس نی ٹہہ زینجا رسوئی سمہالی نی سی، جبران بیٹھک بچ ہی کے کھاتے پھر ولنا سا، چنچک اس نی نظراک ورتے اُپر ٹھہری گئی۔ تھوڑا چرسوچن تھیں بعد وہ اپنے نال آکھن لگا ”ایہہ زلفاوی عجیب بندہ اے، چھ مہینے پہلے دس ہزار روپے لئی گیا ساتھ اک واروی مٹہہ مہہ دہسیاس؟ پتہ مہہ زندہ وی اے کہ مری گیا؟ کل پچھنا ہاں جمشید کی اُگرانی واسطے، آکھی کے اُس بیڑی ناک لمبا سوٹا لایا ہو تھو اواں دواری داہروں باہر چھوڑن لگا تہ اُس نی نظر گیٹ تھیں اندر بڑھنیاں تیمور اُپر پئی تہ اُس نیاں اکھاں بچ چک آئی گئی۔ دو تہیا ڈے پہلیں اُس تیمور کی ادھر آن ناسنہیا پچھنا ناسا۔

”السلام علیکم!“ تیمور پٹھیک بچ پیر تہر نیاں آکھیا۔

”وعلیکم السلام پھانی تیمور یا!“ جبران اس نال ہتھ ملانیاں آکھیا ”اتھے بو ایہہ تو اہڑا اپنا

کہراے۔“

”بالکل جناب! آساں اس کہر کی ہمیشہ اپنا ہی کہر سمجھیا، تیمور جبران نے نیڑے بیٹھے آکھیا۔
”یارا تیمور! میں بہوں شرمندہ ہاں کہ میں اس تہیا ڈے پچھایت بچ تو اہڑی کوئی مدد نہ کری
کری سکیاں، حالانکہ میں کافی کوشش کیتی سی کہ ایہہ بلا تو اہڑے سروروں ٹلی جاوے لیکن سر بچ
ہمت خان نے اگے پچھاں نی گجھ نہیہ چلی ہو رنگی راجپوت ہونیاں اک معمولی موچی نی تہیہ کی
اپنا ناپیا۔“

”اس بچ تہساں ناکوئی قصور نہیہ جبران صاب! دراصل ماہری قسمت ہی خراب اے ماہرا
گدر جوانی مرگ، اگر گجھ کیتا نی تہ مگی پہلے ہی دہسی چھوڑ لیکن نہیہ، مگی عین ویلے پتہ لگا میں
جمے کی وی چوگ نہیہ باہی سکیاں۔“

”جوانی بچ منڈیاں کولوں ابجیاں نکلیاں مٹیاں غلطیاں ہونیاں رہنیاں ہین، تو اہڑے
منڈے ایہہ غلطی کیتی کہ ام چوسی اگر اوہ ہڑیک کی تھلے داہر روہڑی چھوڑنا تہ اُس نی غلطی کی گن
پکڑی سکیا، جبران اُس کی اشاریاں بچ سمجھانیاں آکھیا۔

”ہڑیک تھلے داہر روہڑن نامطلب میں نیہہ سمجھیاں؟“
 ”اوہ چہلیا! ماہڑا مطلب اے گڑوی کی تہڑکا ماری تہ بے تھیں بُن روہڑی چھوڑنا۔“
 ”اوہ ہلہ! ہُن سمجھیاں میں، تُساں نا آکھن نامطلب اے قتل؟“ تیمور حیرانی نال آکھیا۔
 ”اوہ چہلیا! جھتے اک غلطی تہ اُتھے دوئی وی، تکی گندنی ٹوکری تہ نہ چانی پیوآ۔ پہلیں اُس
 ہمت خان وی اتی چائی نی، تُس سارے پنچ وی اُس اگے چہر کی جانے ہو اپنی طاقت سمجھو، تُس
 چار ہوہوراوہ اک، تُس اگر اک مُٹھ ہوئی جاو تہ اوہ تُساں نی گل منن واسطے مجبور ہوئی جاسی۔“
 ”السلام علیکم!“ زلیخا چالئی کے اندر بڑھیاں آکھیا تہ تیمور ”علیکم السلام“ آکھن تھیں بعد
 پچھپاس ”سناتیہے! کہہ حال اے بل ہیں؟“
 ”جی شکر رب نا، تُس سناو چاچی ہوہر بل ہیں؟“
 ”کدھنی تہیاڑا تہیاڑا۔“

”لوچا پیو، زلیخا اُس نے اگے کپ تہرنیاں آکھیا ”پہا پاجی! تُس وی ہُنے پیسو کہ بعد پنچ؟“
 ”ہُن لئی آئی ہیں تہ پلائی چھوڑ، جبران کھاتا بند کرنیاں آکھیاں۔“
 ”ایہہ لو، میں رسوئی پنچ ہاں، کسے چیزنی لوڑ ہوئی تہ مگی آلہ ماریو، اماں ہوہر ڈنگراں نال
 لگے،“ آکھی زلیخا بیٹھیک تھیں باہر نکلی گئی تہ تیمور تہ جبران چا پین لگے۔

”ہمت خان اس علاقے نی ترقی نی راہ پنچ پہاڑی کے کھلتا نا اے، اکورٹ لائی رکھی نیس
 کہ شڑک اس گراں داہر نیہہ ٹرن دیساں۔ آخر اُس لوک کچر تکر ترقی تھیں دؤر رہساں؟“ جبران
 چا پیڈیاں تیمور کی آکھیا تہ تیمور سُن تھوڑا چر سوچن تھیں بعد آکھیا ”جبران صاب اُس چار پنچ انہاں
 نی ہاں پنچ ہاں ملان واسطے مجبور ہاں۔ پہنو لاسنگھ تہ رب نی گاں اے، پنچھا ان پڑھ تہ اگلوٹھا چھاپ۔
 سوچنا ہوسی کدھے پنچی ہتھ بچوں نہ نکلی جاوے رہے راشد تہ شنکر داس، شنکر داس تہ بیچارہ اقلیت پنچ
 اے تائیں سر پنچ نیاں فیصلیاں اُپر سر ہلانا رہنا، اُسی پتہ اے کہ ہمت خان ہی ماہڑا سہارا اے۔
 راشد وی اپنیاں مفاداں واسطے ہونٹھاں ورجندر اچا ہڑیا نا اے۔ ابجیاں حالات پنچ ماہڑا بولنا کہہ
 اہمیت رکھنا؟ تائیں میں وی چُپ کری بیٹھانا ساں، مگر ہمت خان نیاں اکھاں پنچ ذراوی لحاظ نہ

رہیا کہ تیمور پھلیاں بیہہ سالوں تھیں اس نیاں فیصلیاں اُپراپنی مہر لانا رہیا، مجمعہ کی ذات نابندہ سا، گجھ دیتی دوائی کے مسئلہ حل کری چھوڑنا لیکن اوہ تہ ماہری عزت نا جنازہ تکلنا چاہنا سا۔ اسے واسطے مجمعے نی تہی ماہرے متھے لائی چھوڑ لیس، لیکن ہُن پانی سر تھیں اُپر ہوئی گیا، ہُن میں پنچایت نے کسے فیصلے نچ نہ جاساں۔ تلساں چوتھا پنچ کتھوں لیا سی، تیمور پھونکلیاں آکھیا تہ جبران سوچیا لوہا گرم اے سٹ مارنی چاہنی۔ اس تیمور کی آکھیا ”دکھ پہنائی تیمور! سرکار اس علاقے کی ماڈل ٹاون بنا نا چاہنی اے، اتھے BDC تہ DDC نے پنچایتی الیکشن کرانا چاہنی اے، کل اتھے کالج ہوئی، سب ڈسٹرکٹ ہسپتال ہوئی، ٹاور ہوسن، انٹرنیٹ ہوئی، سکول توں ہی DDC ممبر ہوویں؟ اس واسطے بغاوت نا ویلہ آئی گیا۔ گجھ سوچو میہہ تہ آن والیاں نسلاں اَساں کی کدے معاف نہ کرسن، جبران اُس نے چہرے نے تاثرات پڑھنیاں آکھیا۔

”جبران صاب! سوگل نی اک گل، اُس ٹساں نال ہاں، اُس اگے بدھو، ٹساں نی سوچ اَساں تھیں اُچی اے، اُس ہی دہسو کہہ آخر اس ہمت خان نا کہہ علاج کیتا جاوے جس نال ماہرا بدلاوی پورا ہوئی جاوے۔“

”تیمور پہنائی! طریقے تہ بڑے ہین لیکن.....!“

”لیکن کہہ جبران صاب؟ ٹساں گل ادھ لکی کیاں چھوڑی؟ دہسو کہہ اطریتہ اختیار کرنا اے؟ ہُن اَساں ناساہ کھنن لگا۔ اس علاقے سے نوجوان پہلیں ہی ہمت خان نے خلاف اک مٹھ ہوئی گے نے ہین۔ فجا کل آکھنا سا کہ میں تہ اُن پڑھ ہاں ور ماہرے پتر ماہریاں آکھاں کھولی چھوڑیاں۔ اُس قبیلہ ہاں تہ کہہ ہو یا؟ قبیلیاں کی ترقی کرن نا کوئی حق میہہ؟ میں اُسکی آکھیا جبران ہوراں مگی گل کرن واسطے بلایا نا اے، میں تو اہری گل وی اتھے کرساں۔ جناب! اُس سارے ٹساں نال ہاں، اُس اک واردہ سو کہہ کرنا فریکو، تیمور جذبات نچ آئی آکھیا۔

”تیمور پہنائی! اس نا کو علاج اے کہ ہمت خان کی رستے تھیں ہٹایا جاوے بس، جبران اکوساہ نچ آکھیا تہ تیمور ہکا بکا رہی گیا۔ گجھ چر چر رہن تھیں بعد اُس آکھیا ”ٹساں نا مطلب اے ہمت خان نا قتل؟“ تیمور حیرانی نال پچھیا۔

”آہاں، ہمت خان ناقتل ہی اس مسئلہ ناقل اے“ جبران آکھیا۔ اُسے ویلے زلیخا کمرے
بچ بڑھی تہ سنی کے حیرانی نال جبران داہر لکن لگی۔

”بوہا ٹھکوری آنا چاہنا، کہہ گل؟“ جبران ٹھصے نال آکھیا۔

”پہنا پاجی! میں تہ چاء نے پہنا نڈے چان آئی سیاں۔“

”چل چک پہنا نڈے تہ جا!“

زلیخا چاء نے پہنا نڈے چاہے تہ کمرے تھیں باہر نکلی گئی۔ اوہ دوئے اک دُوئے داہر تکن
لگے۔ ”جبران صاب! مگی لگنا اُس اَساں نیاں گلاں سنی، کہندیاں تائیں تہ اوہ اَساں داہر
حیرانی نال تگنی سی“ تیمور سُن بوہے داہر تکنیاں آکھیا تہ جبران اُس نا حوصلہ بدھانیاں آکھیا ”ایہہ
تو اہڑا وہم اے۔ جس ویلے زلیخا بوہے تھیں اندر بڑھی تہ اُس اپنی گل مکمل کری رہے نے سیاں، فر
وی اگر اُس سنی وی کہند اکہہ ہو یا“ اُس اس کمر بچ تہیا ڈاکڈھنا اے۔“

”جناب! اوہ تہ ٹھیک ہے آکھنے کالسری نی مت اُس نیاں گلیاں بچ ہونی، کدھرے

غلطی نال اس نی چبھ پھسلی گئی تہ اُس مفت بچ مارے جاساں گے۔ مگی تہ ڈر لگنا اے۔“

”اوہ پھلیا! توں نہ ڈر ماہڑے حکم تھیں بغیر اس کمر بچ چوڑی پر نیہہ ماری، توں بے فکر ہوئی

کے تیاری کر ہمت خان کی ٹھکانے لان نی، باقی میں تکلی لیاں،“ جبران اُپر تاء دینیاں

آکھیا تہ تیمور اُٹھنیاں آکھیا ”ٹھیک اے، میں کوئی طریقہ کڈھنا ہاں۔ چنگارٹ راکھا،“ آکھی کے

اوہ بیٹھک تھیں باہر ٹری گیا۔ پسار بچ اس کی زلیخا لہی تہ اوہ اس نال نظراں نیہہ ملائی سکیا۔ زلیخا چر

تکر اس کی بیہڑے تھیں باہر جانیاں تکنی رہی۔

”ایہہ تیمور پہنائی، کیاں چوراں ہاروں نکلی گیا، ادھر منڈی موڑی سلام کیتیس، خیر تہ

اے؟“ زینت بیٹھک بچ بڑھنیاں پچھیا تہ جبران چہکنیاں آکھیا ”دراصل اُس کی چر ہوئی گیا ناسا،

اسے واسطے جلدی بچ سا،“ آکھی کے جبران کھاتے الماری بچ رکھن لگا تہ زینت بیٹھک تھیں باہر نکلی

گئی۔ اُس کی جانیاں تکلی جبران سکھ ناسا کہند ا۔

باب: 25

کُہرے نے سارے بندے رسوئی نال والے کمرے بچ پینی کے رُٹی کھانے واسطے بیٹھے نے سن، اتنے بچ جمشید وی ہتھ تھوئی کے انہاں نال شامل ہوئی گیا۔ زلیخا بھڑی ڈاہی تہ اُس اُپر پہنا نڈے پھیلائے تہ چنگیر بچ رکھی نیاں کئے نیاں رُٹیاں تھالیاں بچ رکھن لگی تہ نال ہی ساگ کولیاں بچ باہی کے انہاں نے اگے رکھیا۔ اسے نال زینت پودنے نی چٹنی تہ سی ناک اک گلاس وی ساریاں اگے رکھنیاں زلیخا کی آکھیا ”ہیئے توں وی کھائی ہن، کھانا اے بعد بچ جاگی کے آرام نال نیہہ کھان دیسی۔“

”امتاں جی! کوئی گل میہہ ایہہ کھائی ہن تہ فر کھاساں، زلیخا سُن چُھے نے اگے تھیں کھنڈرے نے پہنا نڈے چانیاں آکھیا۔“

رُٹی کھائی جبران بھڑی تھیں اُٹھیا تہ اُسے نال یوسف تہ جمشید وی اُٹھی گئے۔ راتی نے ساڑھے دس بجتے سن، جبران اپنے کمرے بچ سینے واسطے ٹری گیا۔ یوسف تہ جمشید وی اپنے اپنے کمرے بچ ٹری گئے، جد کہ زینت تہ زلیخا رُٹی کھائی کے رسوئی نی صفائی بچ لگے نے سن۔ فر زبیت پانی ناگلاس لئی کے سین واسطے ٹری گئی تہ زلیخا رسوئی کی کنڈی لائی کے پسا رنا ہا بند کرن واسطے ٹری گئی۔ راتی نے ساڑھے یاراں بجتے سن، سارا جہاں کُہپ ہنیرے بچ ڈُبیانا سا، چپچک زور نال بدل گڑکن نی واز آئی تہ یوسف منجی اُپر پاسا پر تیا تہ اُس تلیا کہ زلیخا جاگئی سی۔

”کہہ گل اے، توں حالیں تکرستی نیہہ؟“ یوسف اُس داہر مُنیاں چکھیا۔

”نیندر نیہہ اچھنی، تَس لیٹی رہو،“ زلیخا مختصر جواب دتا۔

”روز تہ توں بستر اُپر آتیاں ہی سیمی رُنی ہیں، فر آج نیندر کیاں نیہہ اچھنی؟ خورے توں کُجھ پریشان لگنی ہیں، کہہ گل؟“

”نیہہ کوئی گل نیہہ، بس ایویں ہی نیندر نیہہ اچھنی۔“

”تک زلیخا! اگر تو اہڑے دے بچے کوئی گل اے تہ مگی دہس، ساری راتی تہ تگی آرام اچھسی تہ نہ میں سیساں۔ دہس کہہ گل اے؟“ یوسف اُٹھی منجی اُپر پینی رہیا تہ ایہہ تکی کے زلیخا

نیاں اکھاں بچ اتھروں آئی گئے۔ اوہ سوچن لگی کہ یوسف اُس نال اتنا پیار کرنا اے کہ اُس کی ماہڑا جاگنا وی منظور نیہہ۔

”کہہ گل اے؟ تو اہڑیاں اکھاں بچ اتھروں کِیاں آئے؟ سچ دہس؟“ یوسف اُس داہر تہیان لائی تنکدیاں کچھیا۔

”سچیں مجیں ماہڑے دل اُپر اک پہنار اے، جڈوں تکر ایہہ پہنار ہولا نیہہ ہونا، مگی نیندر نیہہ آن لگی، مگر میں کہہ کر اں، ایہہ ایوگل ہوئی گئی جے آکھاں تہ ماء ماری جائے، نہ آکھاں تہ پہنار پائا کُٹا کھائی جاسی۔“

”توں بھارتاں کہہ پانی ہیں؟ سدھا آکھ کہہ آکھنا چاہتی ہیں؟“

”دراصل اج تہیاڑی پہنارے ہوراں کی ملن واسطے تیمور بچ آیا ناسا۔“

”اوہ تہ اکثر پہنارے ہوراں کول اچھنے رہنے ہین، اس بچ نوں گل کہہ اے؟“

”اوہ تہ ٹھیک اے ور بیٹھک بچ بیٹی کے گلاں کرنے سن تہ میں اُنہاں کی چاء دینی آئیاں، ادھے کہنئے بعد جس ویلے میں چاء نے پہنارے لین واسطے پیٹھیک بچ گئیاں تہ پہنار ہور تیمور کی آکھنے سن.....!“

”کہہ آکھنے سن؟ اگے وی بول نا؟“

”پہنار ہور آکھنے سن“ سر بچ ہمت خان ناقل ہی اس مسئلے نا حل اے۔“

”کہہ.....؟ نہیں ایہہ نیہہ ہوئی سلکنا، تو اہڑیاں کنناں غلط سنیا ہوسی گا،“ یوسف طیش بچ آئیاں آکھیا۔

”میں آج تکر کدے اُنہاں نے بارے بچ کوئی گل آکھی تہاں کی؟ آج میں سُنیا تہ تاں

آکھیا۔ ایہہ نہ ہووے کہ اوہ کوئی غلط قدم چان۔“

”توں مگی سوچاں بچ پائی چھوڑیا۔ پہنار ہور تہ سر بچ ہوراں نے بارے بچ کدے کوئی

ابھی گل ہی نیہہ کہتی جس نال لگے کہ اُنہاں کی سر بچ نال کوئی دشمنی اے،“ یوسف سُن سرور ہتھ رکھنیاں آکھیا۔

”انہاں نے منہ تھیں ایہہ گل سنی کے میں وی ہکی کبی ریٹی گئیاں۔ مگی اپنیاں کناں
 اُپر یقین ہی نیہہ آیا۔ مگی لگنا پہنا پاور تہ تیور کسے غلط کم نے بارے پنج تہ نیہہ سوچنے؟ ٹساں کی یاد
 اے اُس تہیاڑے پنچایت نے سر پنج ہوراں اَساں نے حق پنج فیصلہ سُنایا سا، مگی تہ اوہ بیوں نیک لگے
 رب نہ کرے اگر گُجھ اُپر بن ہوئی گیا تہ بعد پنج مسئلہ لماں بنی جاسی، زلیخا سُن فکر مند لہجے پنج آکھیا۔
 ”میں اس بارے پنج اس ویلے یقین نال گُجھ میہہ آکھی سکنا ہاں، اس بارے پنج کل پہنا پے
 کولوں پچھساں۔“

”میہہ نیہہ.....! انہاں کولوں نہ پچھو، انہاں کی شک ہوئی جاسی گا کہ ٹساں کی میں
 آکھیا۔ کہہ ٹساں کی ماہڑیاں گلاں اُپر یقین نیہہ؟“
 ”اوہ چہلے! تو اہڑے اُپر پورا یقین اے۔ توں تہ ماہڑے کالجے ناٹوٹا ہیں، وراپنے پیو اُپر
 یقین نیہہ اچھنا کہ اوہ سر پنج ہوراں نے بارے پنج ابھی سازش کری سکسن۔ توں ایہہ گل کسے ہور
 اگے تہ نیہہ باہی؟“ یوسف زلیخا کولوں فکر مند لہجے پنج پچھیا۔
 ”میں صرف بے اگے آکھیا کہ ایہہ تیور مگی کوئی چنگا بندہ نیہہ لگنا۔ اوہ آکھن لگے جے
 مگی وی آج اس نارویہ گُجھ ٹھیک نیہہ لگا۔ نکلنے ویلے گُجھ کہہ ایا ناسا۔“
 ”چل چھوڑ سینی رہو، ایویں اپنے دل ور پہنا نہ رکھیا کر۔“
 فردوئی چمنی ساہلی کے سینی رہے!

باب: 26

اتارنا تہیاڑا، سوہنا موسم، ٹھنڈی ٹھنڈی ہوا، سر پنج ہمت خان نے بیہڑے پنج لگے نے
 بڑے منونے بوٹے پٹھ اس تعلقے نے گُجھ سر کردہ لوک انہاں کی اڈیکنے سن۔ ایہہ اوہ بزرگ سن
 جہاں کی انہاں نیاں پُتر اں ایہہ آکھی پہنجانا سا کہ اوہ جائی کے سر پنج ہوراں نال اس بارے پنج
 گل کرن کہ سرکار اگر اس گراں کی ماڈل ٹاون بنانا چاہنی اے، اوہ اس گل نی اجازت دین تاں
 جے اس تعلقے تکر لک آلی شکرک پُجے تہ اتھے نے لوک وی ترقی کرن، میہہ تہ اس تعلقے نے سارے
 نوجوان اک مٹھ ہوئی کے بغاوت کری پٹھسن گے۔ گُجھ لوک آپس پنج مشورے کرنے سن تہ

گُجھ چھپی چھپی گوشے کرنے سن، اتنے بچ سرنچ ہو اپنے کوٹھے نے پسا رہچوں نکلی کے میہڑے بچ آئے تہ ”السلام.....السلام.....!“ ہر بندہ سلام کرن لگا۔ ایہہ پہلا تہنیا ژا سی کہ نہ اُس نال کوئی پُتر سی تہ نہ کوئی بچ، جس تھیں صاف ظاہر ہونا سا کہ اوہ اس قبیلے نیاں لوکاں نال دوستانہ ماحول بچ گل بات کرنا چاہنے سن، کیا نکلہ اُنہاں نا پُتر دلاو تھوڑا عرصے آلا سا، جس نال گل بات بچ تلخی نا ڈرسا۔ سرنچ ہو رنجی اُپر بیٹھے تہ سراج دین گل شروع کیتی ”جناب! اُس جاننے ہاں کہ تہساں نے بیودادے تہ تہساں اس تعلقے نی تہ اتھے نیاں لوکاں نی کتنی بے لوٹ خدمت کیتی لیکن اج نی نسل سادھی زندگی گزارن واسطے تیار نیہہ، اوہ نویں نسل اے۔ انہاں نا آکھنا اے کہ کدوں تکر اُس اپنے اس کلچر نی راکھی کرساں۔ اُساں کی وی زمانے نال ٹرن ناحق اے۔ سرکار اس تعلقے کی ماڈل ٹاون بنانا چاہنی اے اس واسطے تہساں انہاں کی اس تعلقے تکر شرک پہچان نی اجازت دیو۔“

”جناب! اج نی نسل نویں خیالاں نی اے انہاں کی ہر اوہ سہولت چاہنی جیہڑی شہرنیاں لوکاں نی لوڑاے، نصیر دین وی اپنی گل باہی تہ سرنچ اُس کی کھو ہریاں نظراں نال تکیا تہ آکھیا ”اوئے نصیر یا! کل تکر توں کدے سرچکی اکھاں نیہہ ملانا سیں ہو راج تو اٹھری زبان قینچی ہاروں چلن لگی۔“

”سرنچ صاب! اُساں نیاں پُتراں اُساں نی جان تنگ آندی نی اے۔ آکھنے ہن اس ٹیکنالوجی نے دور بچ وی اُس پیمانہ گی نی زندگی اگر بسر کرنے ہاں تہ ایہہ تہساں نی غلطیاں نا نتیجہ اے، اسے واسطے تہساں اگے اُس گل کرن واسطے مجبور ہوئی گیاں، اشتیاق بڑی عاجزی نال آکھیا تہ سرنچ ہو راج اُنہاں کی بڑی عاجزی نال سمجھانیاں آکھیا ”میں وی اس تعلقے نا اک ہمدرد انسان ہاں۔ میں ہمیشہ اتھے نے پہنائی چارے اتھے نے اخلاق اتھے نے ماحول نے بارے بچ سوچیا۔ تہساں کی کسے چیز نی کمی محسوس نیہہ ہون دتی، اُس نے باوجود تہساں اپنی اولاد کی قائل نیہہ کری سکے کہ اس صوبے نا واحد ایہہ تعلقہ اے جیہڑا کثافت تہ آلودگی تھیں پاک اے۔ مگی لگنا تہساں نیاں پُتراں کی کوئی تہجا بندہ پہڑکانا اے تاں جے اس قبیلے ناسکون درہم برہم ہوئی جاوے۔ ایہہ ترقی اک لالچ اے اس تعلقے کی تہاہ کرن واسطے، اسے واسطے میں اس گراں تکر شرک پہچان نی

اجازت نہیہ دینا ہاں۔ ماہڑی زندگی ناکوئی پھر وسہ نہیہ مگر یاد رکھیو اک تہیاڑے تہس سرور تہہ تہری
روسوگے۔“

”سرینچ صاب! آخر اس مسئلے ناکوئی تہ حل کڈھنا پسی گا۔ اُس اپنیاں پُتراں کی کہہ
جواب دیواں؟“ سراج دین چکھیا تہ سرینچ ہوراں آکھیا ”ہلہ تہ تہساں نیاں پُتراں کی جواب لوڑنا
اے۔ ٹھیک اے اگلی اتاریں اپنیاں پُتراں کی پنچایت پنہجو اتھے انہاں نال گل کرساں“ آکھی کے
سرینچ ہور پسارے داہرڑی گئے تہ لوک وی گلاں کرنیاں بیہڑے تھیں باہر نکلی گے۔

آج پہلی وار ہمت خان کی لگا کہ اس قبیلے نیاں کُہراں بچوں بغاوت ناٹھواں نکلن لگا۔
آخر کیہڑا ہوئی سلکنا اے جیہڑا انہاں کی ماہڑے خلاف پُہڑکانا اے۔ اوہ اشمان داہرکتی سوچن لگا۔
اُس کی اوہ ویلہ یاد آئی گیا جدوں جمال دین مرنے ویلے اپنے پُتر نصیر ناہتھ اُس نیاں ہتھاں بچ
دینیاں آکھیا سا ”ہمت خاناماہڑیا یارا! ماہڑا ایہہ پُتر سدھاسا دھا اے۔ اس کی اس دنیانی کوئی تھو
نہیہ! ماہڑے مرن تھیں بعد توں ہی اس نا پو ہیں اس نا خیال رکھیاں۔ اس نے سرور اپنا شفقت
والا ہتھ رکھیاں تاں جے اس نی تہ اس نے حق نی حفاظت ہوئی سکے۔ ماہڑی ٹہری بزرگ تہ کمزور
اے اوہ گسے نال مقابلہ نہیہ کرسکی! اگر ایہہ بے سہارا ہوئی گیا تہ اس نے چاچے اس نی ساری زمی
جائیداد ہڑ پی جا سن گے۔“ سرینچ ہوراں نصیر نے سرور تہہ پھیر نیاں آکھیا سا ”جمال دینا! توں فکر
نہ کر جُدوں تکر میں جیند اہاں اس نی حفاظت نی ذمہ داری ماہڑی اے۔ میں اس کی تہی ٹھنڈی
چھاں وی نہ لگن دیاں۔“ جمال سرینچ کی آکھیا ”بس ہُن میں سکون نال مری سکساں تہ اسے نال
اُس نی روح اشمان داہرڑی گئی۔

آج جس ویلے نصیر سُن اُس نال اکھ ملانی گل کیتی تہ اُس کی بڑا افسوس ہویا۔ اُس نیاں
اکھاں بچ جمال دین جنتی کی یاد کری اتھروں آئی گے تہ اُس نی گچی خشک ہوئی گئی تہ اُس سا بو کی واز
ماری ”اوہ سا بو! پانی نا گلاس لئی آ۔“ سا بو پانی نا گلاس آندا تہ اُس اشمان تھیں نظر ہٹائی اپنیاں
اکھاں نے اتھروں پونہجے تہ اٹھی پسار تھیں باہر نکلی گیا۔

باب: 27

آج فراک وار پنچائیت کمر نے آلے دوالے نے گراواں نے کافی سارے لوک کھٹھے ہوئے نے سن، لیکن آج نی پنچائیت اس لحاظ نال خاص ہون آلی سی کیا نکہ اس پنچائیت بچ بڑے بزرگ کھٹ تہ نوجوان زیادہ سن، جہاں بچ کافی غصہ سی۔ بلیں بلیں پنچائیت ممبر آنے شروع ہوئی گے سن۔ پھو لاسنگھ گجھاں بزرگاں کی سمجھان نی کوشش کرنا سا لیکن انہاں نا آکھنا سا کہ ٹس آساں نیاں پتر اں نال گل کرو، چچک کھوڑے نے رکن کی واڑ آئی تہ سارے لوک گیٹ داہر تنگ لگے جتھوں بلیں بلیں سر پنچ ہمت خان چبوترے داہر ٹرنا سا۔ اُس کی تکی چارے پنچ کھلے ہوئی گے۔ سر پنچ ہور چبوترے اُپر چوکر ماری بیٹھے تہ پنچ وی بیٹی گئے۔ جناب! اگر اجازت ہووے تہ آج نی کاروائی شروع کراں، اک پنچ سن کھلا ہوئی ہمت خان کی چھیا۔

”ہاں ہاں..... کاروائی شروع کرو متا چر ہوئی گیا، لوکاں کی کماں اُپر وی جانا ہوسی“ ہمت خان شملہ پچھے داہر سنیاں آکھیا تہ پنچ سن سامنے بیٹھے نیاں نوجواناں کولوں چھیا ”ٹساں بچوں سر پنچ ہوراں نال کیہو اگل کرسی گا؟“

”میں گل کرساں گا، اک نوجوان کھلا ہو یا تہ آکھیا۔“

”جناب! ایہہ میر محمد دلی ناہر اُپتر نیل اے، پنچ سنسر پنچ ہمت خان کی دہسیا تہ ہمت خان نوجوان کی آکھیا، بول پتر اکہہ آکھنا چاہنا ہیں؟“

”پہلیں تہ میں ٹساں ساریاں نی خدمت بچ سلام عرض کرنا ہاں، بعد از سلام میں ٹساں کی ایہہ عرض کرنا ہاں کہ آج نا دور ٹیکنالوجی نا اے، انسان کئی سال پہلیں اکیس صدی بچ پیر تہر یا، مگر آساں نیاں سوچاں آج وی ستر سال پہلیاں نے زمانے پنچ جکڑی نیاں ہیں۔ سا سنسدان چین اُپر گئے ورا آساں نے علاقے پنچ حالیں تکر شوک کی وی نیہہ بچن دتا گیا۔ اُس آج وی کھوہ تہ کو ہلاں نا پانی پین واسطے مجبور ہاں۔ کہہ آساں نی زندگی پنچ ترقی نا دہنہہ کدے نہیں چہن لگا؟“

”پتر! تو اہڑیاں گلاں سنی مگی لگنا توں اس تعلقے کی تباہ تہ برباد کرن اُپر ٹلیا نا ہیں۔ مگی نیہہ پتہ کہ ایہہ ساریاں گلاں توں آپوں آکھنا کیں یا تو اہڑے کولوں چک دہسی کوئی ایہہ گلاں کرانا

اے خیر توں چن اُپر جان نی مثال دتی تہ میں تُساں ساریاں نوجواناں کی ایہہ گل دہسی چھوڑاں کہ چن اُپر بچن آ لے بندے اُساں کی دو ویلے نی رُٹی نیہہ دیسن بلکہ اوہ رُٹی اُساں کی ایوزمی دیسی گی۔ چن دُروں بہوں سوہنا لگنا اے لیکن اوہ اُساں کی تازی ہوانیہہ دہسی سکنا۔ پانی پین واسطے وی تُساں کی انہائیں کوہلاں تہ کھوہ نال مُنہہ لکسی گا۔ چن اُپر بچن آ لے وی اسے رزق نے محتاج ہن، جیہڑے صرف ایہہ زمی دہسی سکنی اے، سر بچ ہمت خان سُن نوجواناں کی سمجھانیاں آکھیا تہ تیمور سُن اشارے نال اپنے پُتر کی بولن نا اشارا کیتا تہ اوہ کھلا اُٹھیا تہ آکھن لگا ”سر بچ صاب! اج نی پڑی نوئیاں خیالاں نی اے اُساں نیاں بزرگاں سادگی نال زندگی گزاری چھوڑی لیکن اُساں نادل وی نوئیاں سہولتاں تھیں فائدہ چکنا چاہنا اے۔ اُس وی چاہنے ہاں اُساں کول گڈی ہووے، موبائل فون ہووے۔ تُساں تہ اپنی زندگی گزاری چھوڑی، ہن اُساں نے بارے بچ سوچو۔ اُج نی زندگی نے تقاضے بدلی گئے نے ہن، تُساں کی رب تہ واسطہ اے جے اُساں کی اس پہیڑی زندگی تھیں آزاد کری چھوڑو۔“

”تیمورے! تو اہڑا پُتر وی ہن تڑکی بولن لگا،“ سر بچ ہوراں آکھیا تہ تیمور آکھیا ”جناب! ایہہ اُس نے اپنے خیالات ہن، اُس کسے نے خیالاں اُپر تھاک تہ نیہہ لائی سکئے۔“

”دکھ پُتر! ویلا نیہہ بدلنا بلکہ انسان نی سوچ بدلی جانی اے تہ ایہہ سوچ کدے کدے غلط دی ثابت ہونی اے، جس نے اثرات بلیں بلیں باندے اچھنے ہن۔ باقی رہیاں سہولتاں تہ اک گل میں تُساں ساریاں کی دہسنا ہاں کہ سارا جے کجھ میسر ہونا زندگی نیہہ ہونا بلکہ جو کجھ میسر ہووے اُس ور خوش رہنا تہ رب نا شکر ادا کرنیاں رہنا زندگی اے۔ خورے توں حاجی بہار دین کولوں کوئی سبق نہیں سکھیا؟ شہر بچ اس نے پُتر کول ہر طراں نیاں سولتاں موجود ہون نے باوجود اوہ اس گراں نے پیار، محبت تہ ماحول کی نیہہ پہنکی سکیا۔ جیہڑیاں چیزاں تُساں کی اتھے مُفت لہنیاں ہن، شہر بچ اوہ پیسے خرچی کے وی نیہہ لہنیاں۔“

”سر بچ صاب! تُساں نے بزرگ مہاراجے نے دربار بچ دیوان سن تہ فر بلیں بلیں ایہہ سر بچي تُساں کی لہھی لیکن ویلہ بدلی گیا نا اے، نہ ہن اوہ مہاراجے نے دربار رہے تہ نہ ہی اوہ دیوانی

ہور نہ ہی اوہ ہٹ نہی۔ اگر تُوں اَساں واسطے ترقی نابوہا نیہہ کھولی سکے تہ اَساں کی تُوں نی سر پنچی منظور نیہہ۔“

ایہہ گل سُنیاں ہی پنچایت کُہر نے احاطے پنچ خاموشی چھائی گئی۔ پنچ اک دُوے دا ہر تکران لگے۔ غصے نال سر پنچ ہوراں مَنہہ رتا ہوئی گیا۔ اس تھیں پہلیں کہ سر پنچ ہور گجھ آ کھنے پہو لے سنگھ آ کھیا ”پُتر! ہوش نی گل کر، سر پنچ ہمت خان ہور اس قبیلے نے سردار ہین ہور تُوں کی انہاں نا احترام کرنا چاہی نا۔“

”کوئی گل نیہہ پہو لاسنگھ جی! ایہہ بچہ اے دل نی گل آ کھی گیا، اس کی گل کرن نا پورا حق اے۔ ایہہ نکلے ہین انہاں نا کم اے غلطیاں کرنا، اَس بڑے ہاں اَساں نا فرض اے انہاں نیاں غلطیاں کی نظر انداز کرنا، ہمت خان پہو لے سنگھ کی ہتھ نال تھلے پیٹھن نا اشارہ کر نیاں آ کھیا۔

”سر پنچ صاب! اَساں کی اِنج تکر سوں نا احترام سا تہ اگے وی رہسی گا لیکن تُوں ناوی فرض بنا اے کہ اَساں نیاں خواہشاں نا احترام کرو۔ اس تُوں کولوں کوئی چن تہ تارے نیہہ مگنے ہاں، اَس تہ بس اپنی زندگی واسطے تھوڑی جی لوہ مگنے ہاں تاں جے آن آلیاں نسلان نا ساہ اس ہیرے پنچ نہ گہٹے۔ اس تھیں پہلیں کہ اتھے نے نو جوان کوئی ہور قدم چان تُوں کی اس گراں کی ماڈل ٹاون بنان واسطے اجازت دینی چھوڑنی چہنی، وقار سُن سر پنچ کی آخری وارنگ دینیاں آ کھیا تہ سر پنچ نو جواناں نے تیور کی سوچاں پئی گیا۔ انہاں کی اپنی سر پنچی خطرے پنچ دسی تہ انہاں آ کھیا کہ آؤ میں تُوں کی زندگی نی اک نکی جی حقیقت دہساں ”اک بندہ سعودی عرب گیا تہ اتھے اُس اک شیخ کولوں پچھیا اک ویلہ سا تُوں اوٹھاں اُپر سفر کرنے سیو ہور اِنج تُوں کول جہاز ہین بڑیاں بڑیاں گڈیاں ہین تہ آن آ لے ویلے پنچ تُوں نی اگلی نسل کول کہہ ہوسی؟“

تُوں کی پتہ اے اُس شیخ کہہ جواب دتا؟ اُس شیخ سُن آ کھیا جے انہاں کول فر اونٹ ہوسن گے۔

بندے سُن پچھیا اوہ کیاں؟ تہ شیخ سُن آ کھیا جے پہیڑا ویلہ اک مضبوط انسان پیدا کرنا اے ہور اوہ مضبوط بندہ اپنے جوگا چنگا ویلہ لئی کے آنا اے ہور چنگا ویلہ فراک کمزور بندہ پیدا کرنا

اے ہو اور کمزور بندہ اپنے جوگا پہنیز اویلہ لئی کے آنا اے۔ اس نامطلب ایہہ ہو یا کہ ہر کمال کی اک تہنیاڑے زوال اچھنا اے۔ آج تہس ترقی داہر دوڑنے ہوتہ کل ویلہ بدسی تہ ایہہ کمال زوال بچ بدلی جاسی گا۔ جیہڑی لوہ تہس منگنے ہو مگی ڈراے اس لوہ نال کدھرے تہس اپنیاں قدراں اپنے اخلاق ہو اپنے رشتے نہ ساڑی چھوڑو۔“

”سر پنچ صاب! ہن اس اوہ نکلے بچے میہہ رہیاں جنہاں کی پہنوتاں نیاں کہانیاں سنائی کے ڈرایا جانا سا، اس اس قبیلے نے پڑھے لکھے نے سمجھار نو جوان ہاں اس اپنا چنگا مندہ جنگی طراں سمجھنے ہاں۔ ہن اس کی ترقی نے رستے اُپر تہن تھیں کوئی نیہہ روکی سکنا، اس واسطے تہس کی فراک وار آکھنے ہاں کہ ایہہ قدیم گراں قدیم گراں نی رٹ لانی چھوڑو ہورا تہ شردک جہنن دیو، عامروی کھلا ہوئی بولیا تہ سر پنچ چوہاں پنچاں نال سر جوڑی کجھ مشورہ کرن لگا۔ ادھر نو جوان وی آپس بچ سر جوڑی بیٹھے۔ کہڑی چھٹ بعد سر پنچ آکھیا ”اس تعلقے نی پنچایت تہساں نیاں ساریاں گلاں سنی کے ایہہ فیصلہ کیتا اے کہ انہاں پنڈراں گراواں نی فلاح تہ بہبود واسطے اس تعلقے تکر شردک لیانا خطرے نی کہنٹی اے اس واسطے تہس نال کم لوہ ہو ویلے کی اڈکیونی الحال ایہہ پنچایت اس گراں کی ماڈل ٹاون بنان نی اجازت بیہہ دیتی سکئی۔“

ایہہ سُنیاں ہی نو جواناں نے منہہ غصے نال رتے ہوئی گے۔ نمیل آکھیا ”سر پنچ صاب! تہساں اسان نے جذبات اپنے پیراں پٹھ ملی کے چنگا نیہہ کیتا، ہن تہس نو جواناں نی طاقت تہسو گے۔ فر سارے اٹھی کے پنچایت کہرتھیں باہر نکلی گے۔ پنچ تہ سر پنچ اُتھے ہی بیٹھی کے سوچاں بچ ڈُبی گئے۔ تیوروی ناراضگی نی حالت بچ احاطے تھیں باہر تری گیا۔

باب: 28

رزاق پہنائی نے کہہ آج بہوں رونق لگی نی سی۔ تھولی زور زور نال تھول بجانے سن، نکلے مُنڈے گڑیاں رنگ برنگے نے نویں کپڑے پاہی کے تھول نی آواز اُپر نچنے سن۔ گراں نے کجھ بزرگ لوک چرنے آگے چکھے پیئی کے آگ سیکن نے نال نال نکلیاں مُنڈیاں گڑیاں نے تماشے تہننے سن۔ اک بچہ دووے کی تہکا ماری تھولی نے آگے کھلی نچن لگنا تہ دووا اس کی تھہیلہ ماری

آپوں ہٹولی نے اگے کھلی کے زورنال ہٹول بجان نا اشارہ کرنا۔ پہنائی رزاق تہ بیچارہ فالج ناما ریا نا
 مچے اُپر اپنے مُنڈے حمیدنا سہرا تگن کی اڈیکنا سا۔ رشتے بچ اوہ دو رول جبران نا سالالگنا سا، لیکن
 رشتے تھیں زیادہ انہاں نی دوستی مشہورسی، اسے واسطے اس بیاہ نی ساری ذمہ داری جبران نے متھے
 سی جس کی اوہ چنگی طراں نبھانا وی سا۔

رزاق زمی داری کری اپنے ٹبرنا ہٹ پالنا سا۔ اس نی زندگی چنگی طراں پٹنی سی کہ اک
 تہیاڑے اوہ کھوڑی نے بوٹے وروں کھوڑ چہنم لگا کہ چپچک اوہ بوٹے تھیں چہڑی گیا۔ لوکاں
 اس کی چائی کے حکیم کول جو لیا تہ اس رزاق کی دوائی دتی نالے آرام کرن واسطے آکھیا۔ کئی
 تہیاڑے اوہ کھر منجی اُپر پیارہیا، خورے اوہ تہیاڑی راتی ایوسو چنارہنا سا کہ ہُن اس نے کھرنا
 گزارہ کسراں ہوسی۔ کل تہی جو ان ہوسی تہ اس نا بیاہ کسراں کرساں؟ رقم گتھوں آناں۔ حمید
 حالیں بارہمی پڑھنا سا۔ اک گڑی پنجمی تہ ریاض دسی۔ اس سوچ اس نے دل تہ دماغ اُپر خاصا
 پہنار باہیا تہ اس نا بلڈ پریشر بدھی گیا۔ کھر والیاں کی پتہ ہی نہیہ چلیا تہ اس پُر فالج نا دور پیا۔ بس فر
 اس تھیں بعد مکمل طور اُپر منجی پکڑی کہندیس۔ پچھلے اٹھ سال اس سے طراں گزاری چھوڑے۔
 اج اُس نی خوشی نا کوئی ٹھکانہ نہیہ سی۔

نکا زکا ہنیر اہمیلن لگا تہ گراں نے لوک آنے شروع ہوئی گے۔ آج مانیاں نی رات سی تہ
 مہراج چھپان نی رسم شروع ہون والی سی۔ حمید نیاں دو چار دوستاں اپنیاں ہتھاں بچ کالے کمبل
 ہتھے پکڑے نے سُن، حمید وی اک کمبل کی بگل ماری تہ فر اوہ گھلے ڈھلے بیہڑے بچ حمید کی
 چھپان لگے۔ کالسر یاں حمید کی ادھر ادھر لوڑن لکیاں۔ کچھ گیت گانیاں کندھ پکھے تہ کچھ کوٹھے
 پکھے..... ”پکڑی کہندا“ زرینہ زورنال آکھیا تہ ساریاں کالسر یاں کمبل والے کولوں کمبل
 کھسیا تہ اُس نے اندروں حمید نا دوست مناں نکلیا تہ ساریاں دوستاں زورنال ہلا چاہیا۔

بلیں بلیں ہنیر اکہنا ہونا گیا، سارے عالم کمبل نی بگل ماری کہندی تہ حمید نیاں دوستاں
 نویں سرے تھیں اُس کی چھپان نی کوشش کیتی کچھ چر بعد انہاں آکھیا ”آؤ ہُن لوڑو“۔ کالسر یاں
 ہنیرے بچ اس کی ادھر ادھر لوڑن لگیا۔ شازیہ بلیں جے باقی کالسر یاں کی اشارہ کیتا تہ ساریاں

کالسر یاں بلیں بلیں اُس نے نیڑے آئی اشارے نال چکھیا کہ ”کہہ آکھنی ہن شازیہ؟“ انہاں کی پرانے کٹھار نے پکھے داہر اشارہ کیتا تہ فرساریاں کالسر یاں کٹھار کی کھیری کھند اہور ساریاں ہلے نال کمبل کی چٹھکی کھند اتہ زلیخا ایہہ تکی جیران ریٹی گئی کہ اس بچ اُس ناد یور جمشید سا۔ ”چل شیطان گسے پاسے نا“ آکھی اوہ اگے داہر بدھی گئی۔

مُنڈیاں فرحمید کی چھپان نی تیاری کیتی، نکلے مُنڈے وی ایہہ کھید تکی خوش ہونے سن۔ حمید کی چھپائی کے دوستاں واز ماری ”آؤ لوڑو“ تہ کالسر یاں ہن ادھیان سچے پاسے تہ ادھیان کھبے پاسے لوڑن لگیاں۔ زلیخا کھلی ہنیرے بچ مکان نی کچھلی کھسی حمید کی لوڑن واسطے اگے بدھی اتنے بچ کمبل آلا اک بندہ اُس ناچھا کرن لگا۔ ”لبھیا کہ بیہہ؟“ زلیخا باقی زانیاں کی واز ماری چکھیا تہ شازیہ آکھیا ”بیہہ پھر جانی بیہہ لبھیا“ لگنا اے انہاں شیطاناں حمید کی گسے گھپ جگہ چھپایا اے۔ ”کوئی گل بیہہ اڑیا! اُس وی حمید کی لوڑی کے چھوڑساں“ زلیخا اُس کی جنڈ پکھے لوڑن لگی۔ جوں ہی اوہ تھلے داہر تھکی تہ چٹچک گسے پکھے تھیں اُس نے سرور زور نال ڈانگ ماری تہ اوہ مُنہواں پہاڑ ٹیٹی پٹی۔ ”لالا.....!“ اتنے بچ ریاض نی چیک فضا بچ گونجی ہو راہ چکرائی کے ٹیٹی پیا۔

چیک سُنی سارے جنڈاں آلے پاسے دوڑے تہ اُتھے زلیخا کی زمی اُپر پئے نیاں تکیا۔ اک زانانی اس کی سدھا کیتا تہ اس نے سر تھیں خون نی نہر بگنی سی ”اوہ ہائے! پھر جانی مری گئی۔“ اُدھروں مرداں وی ریاض کی چائی منجی اُپر تہر یا، اوہ بے ہوش سا۔ اتنے بچ ہی اک مُنڈے چکھیا ”ایہہ کمبل گسے نا اے؟“ کمبل تکی سارے پریشان ہوئی گئے کیا نکلے ساریاں کول اپنے اپنے کمبل سن۔ ایہہ کمبل کجھ مختلف سا۔ اس دوران جمشید یوسف کی سدن واسطے بندہ بچیا تہ سارے جبران کی لوڑن لگے فر دوئے پیو پتر اُتھے پہنچی گئے۔

”ہائے ماہڑیا ربا! ایہہ کہہ ہوئی گیا؟“ یوسف سُن دواں ہتھاں نال سر پکڑنیاں ٹہنا ماری میں کہہ کر ساں؟ میں کہہ کر ساں؟ زلیخا توں ماہڑے نال وعدہ خلائی کیتی، مگی ادھے رستے چھوڑی ٹری گئی ہیں، جبران اتھے کھلے لوکاں کولوں چکھیا ”ایہہ سارا کجھ کسراں ہو یا؟ زلیخا کی ہو یا کہہ اوہ تہ چنگی پہنکی خوشی سنگ مہراج کی لوڑنی سی۔“

آصف سُن آکھیا ”جبران صاب! ماہڑے کی لگنا اے اس نے سرور کسے کوئی پہناری چیز
دہی ماری، جس نال اوہ منہ پہنار ٹہی پی۔ اُس نے جسم بچوں کافی سارا خون گی گیا ناسا، اسان
نبض تکی تہ اوہ مری گئی نی سی۔“

”ہوئی سکنا ٹھڈا لگا ہو لیس تہ اُس ناسر بے اُپر لگن نال خون گی گیا“ جبران بڑے بٹے
داہر تکیاں آکھیا۔

”بیہہ پہنار پاجی! اگر پہر جائی کی ٹھڈا لگنا تہ اُس نا منہ بٹے ور لکیا لیکن اس نے سرور چکھے
تھیں سٹ لگی نی اے۔“

”بڑی نیک بچی سی، اس کسے نا کہہ بگا ڈیا سا جے کوئی اس کی مارے آ؟“ تیمور جیہڑا
چپچک اتھے نمودار ہو یا ناسا آکھیا تہ جمشید رونیاں آکھیا ”تیمور چا چا! شک نی وجہ ایہہ اوپر کمبل
اے، جیہڑا قاتل اتھے ٹی نی گیا۔ ایہہ کمبل اسان دوستاں بچوں کسے ناوی بیہہ اے۔“

فرانہاں زلیخانی لاش منجی اُپر چائی جبران نے کہر داہر جولی۔ جبران ڈوہنگیاں سوچاں بیچ
ڈیانا نال نال ٹرنا سا۔ ادھر ریاض نے چار چھیری گراں نے لوک کھلتے نے سن ہو ر اُس نے ہوش
بیچ آن کی اڈیکنے سن۔ ”آخر چپچک ریاض کی ہو یا کہہ؟“ فیروز چکھیا ”چا چا! مگی لگنا اس کسے کی
زلیخا پہر جائی اُپر وار کرنیاں تکیا تہ اس نی چیک نگی گئی، جس نال اوہ بے ہوش ہوئی گیا۔ اس کی ہوش
آن تھیں بعد ہی ساری گل پیہ لکسی گی، حمید ریاض نے سروروں تہ پھیرنیاں آکھیا۔ حکیم سنت
رام نی سخت محنت تہ مشقت نال آخر کار ریاض کی بیچ کھنٹے بعد ہوش آیا، لیکن اوہ اک بت بنی
گیانا ناسا نہ ہلنا جلنا نہ بولنا چالنا، بس اکھاں تھیں لگا تار اتھروں ڈوہلنا۔

حکیم سنت رام سُن اس نیاں اکھاں کی چنگی طراں تکیا، فر نبض تکی آکھیا س ”ماہڑی ستر
سال نی عمر بیچ ایہہ پہلا کیس آیا۔ میں تجربے نی بنیاد اُپر آکھی سکنا ہاں کہ اس کی کوئی ڈوہنگا صدمہ
چُھیا نا اے، جس نا اثر سدھا اس نے دماغ اُپر پینا نا اے، جس نال اس ناسارا جسم سُن ہوئی گیا نا
اے۔ اس کی خوراک برابر دینے رہو، میں کجھ عرق بنائی دینا ہاں تہیا ٹری چارواری اس کی پلا یو باقی
بھگوان نی مرضی،“ آکھی کے سنت رام اپنا تھہیلا چاہیا ہو ر اتھوں جبران نے کہر داہر ٹری گیا۔

رزاق بیچارہ تہ پہنلیں ہی منجی پکڑی پیا ناسا، ہن ریاض وی منجی اُپر پئی رہیا تہ ہن سارا پہنار بیچارے حمید اُپر آئی رہیا سا۔ بیاہ آلے کھر نچ رنگ نچ پہنگ پی گئی۔ کافی سوچ و چار تھیں بعد رضیہ منڈے نایاہ کجھ چروا سٹے ٹالی چھوڑیا، کیا نکہ اوہ زلیخا کی اپنی ٹہہ تھیں اگے نکئی سی۔ اوہ کھر نچ کجھ وی پکانی تہ پلے پٹھ کئی کے رضیہ واسطے لیانی سی ہوو ہر رازنی گل اوہ رضیہ کی آکھنی سی اُس واسطے اُس کی زلیخانی موت ترفانی سی۔

گراں نے لوک جوق در جوق جبران نے کھر داہر ٹرنے سن۔ ایہہ پہنڑی خبر اتورات پورے تعلقے نچ پھیلی گئی۔ شرافت علی جس ویلے ایہہ پہنڑی خبر سنی تہ ترفانی گیا، حالانکہ بیاہ تھیں بعد زلیخا کدے وی پیو کے میہہ آئی لیکن فر وی اوہ شرافت نی تہی سی، جگر ناٹوٹا سی۔ اس نے دماغ نچ شک بیٹھی گیا کہ کوئی نہ کوئی گل ضرور ہوئی نی اے۔ اُس دواں پُتراں کی بلائی ساری گل دہسی تہ رفیق آکھیا ”ماہرے کی پہنلیں ہی شک سا کہ یوسف کسے تہنیاڑے واردات کرسی گا، اس تھیں پہنلیں کہ اوہ زلیخا کی دفن کری چھوڑن، اُساں کی فوراً اُتھے پچھنا چاہنا۔“

”جُلو فر کہہ تھکنے ہو، شرافت باسکٹ باہی ہو راک لمبی ڈانگ لئی کھروں باہر نکلی گیا۔ فر دوئے پُتر اُس نے پچھے پچھے ٹرنے سن۔“

باب: 29

جبران نایہہ و اگراں نیاں لوکاں نال پہنر یا ناسا۔ اک بندہ دوہے کی آکھنا سا ”آکھنے کافی تہنیاڑیاں تھیں دواں جیاں نچ روسا سا، کدھرے یوسف ہی نہ اُس کی ماری چھوڑیا ہووے؟“

دو اہندہ بولیا ”میہہ پہنائی! یوسف اُس ناقتل کسراں کری سکنا اے؟ تگئی یاد اے اُس زلیخا پار لے گراں نے شرافت نے کھروں کدھ کے آندی سی، بہوں پیاری سی دواں نچ۔ یوسف نے اُس نیاں پیراں تھلے تھہر کھنا سا۔“

”چلو چلو پاسے ہٹو، غسل دین واسطے ماسی حنیفہ آئی رہی،“ کجھاں بندیاں زلیخانی میت کی اندروں کدھی غسل والے پاسے کھڑنیاں آکھیا۔ اُنہاں نے پچھے یوسف وی رونا کر لانا باہر آیا۔

”اوہ زلیخا! مگی کس نے سہارے چھوڑی گئی ہیں“ اس کی دو بندیاں پکڑی اک پاسے کھڑیا تہ باہروں ہارن نی وا ز آئی۔ شا کرسن گیٹ کھولیا تہ سامنے انسپکٹر انوار نے نال شرافت علی تہ اُس نے دوپٹہ کھلتے نے سن۔

جمشید نیڑے آئی پچھیا ”کہہ گل اے تھانیدار صاب! خیر تہ اے؟“
 ”جبران صاب کی باہر بلاؤ، انہاں نال گل کرنی اے“ اتنے بچ شا کرجران کی لئی آیا اس نال تیموری سا۔

”تھانیدار صاب! کہہ حکم اے؟“ جبران سُن چادر پہنلیٹنیاں پچھیا۔
 ”جبران صاب! شرافت علی سُن چو کی بچ رپورٹ درج کرائی نی اے کہ اُس نی تہی زلیخا قتل ہو یا اے لہذا اس نیمیت کی پوسٹ مارٹم واسطے ہسپتال کھڑنا چاہنے ہاں، اُمید اے تہس کوئی مداخلت نیہہ کرسوگے، انسپکٹر بیہڑے بچ پیر تہنریاں آکھیا۔
 ”جناب! ایہہ تہ اک حادثہ اے، قتل کُن کرسی گا؟“ جبران سُن گچی تھیں تھک تہنلنیاں آکھیا۔

”خان صاحب! شرافت علی سُن شک نی بُیاد اُپر رپورٹ درج کرائی تہ پولیس نافرض اے کہ اس معاملے نی تحقیقات کیتی جاوے، انوار سُن وضاحت کرنیاں آکھیا تہ تیموری بچوں بولی پیا ”یوسف تہ زلیخا کی کاڈ اکری آندھاسا، تہس آپوں سوچو کہ انہاں دواں بچ کتنا پیا ر محبت سا، پہنائی شرافت اتنی نیک گڑی نا کوئی کسراں قتل کرسی، جیہڑی سس تہ سوہرے نی اکھاں ناتارہ ہووے۔“
 ”بالکل تھانیدار صاب! اوہ اَساں ساریاں نا خیال رکھنی سی ماہڑی تہ بے حد خدمت کرنی سی، اسے واسطے تہ انہاں چھ سالان بچ اوہ کدے پیو کے نیہہ گئی ہو ر نہ ہی اس نے پیو کے تھیں کوئی اس نا حال چال جان واسطے اتھے آیا۔ اس نا مطلب ایہہ اے کہ اوہ اتھے بہوں خوش سی۔ آج پہنائی شرافت کی اپنی تہی نی یاد آئی، جبران تہ نال آکھیا۔

”ماہڑے اتھے نہ آن نال زلیخا تہ ماہڑا رشتہ ٹی تہ نیہہ گیا۔ آخر اوہ ماہڑی اولاد اے ماہڑے کالجے نا ٹوٹا۔ تھانیدار صاب! تہس اپنی کاروائی پوری کرو،“ شرافت علی مہرہ دوئی کبھی

پھیر نیاں آکھیا تہ تھانیدار سُن شپا ہیاں کی اشارہ کیتا تہ اوہ اسپتال نے عملے کی لئی کے اگے بدھے۔
فر انہاں زلیخا نی میت کی اسٹپر اُپر رکھی ایسبولینس بچ رکھیا۔ یوسف کی اَساں نال چوکی جُلنا پیسی گا“
تھانیدار جبران کی آکھیا۔ لیکن جناب! زلیخا کی دفن کرن تھیں پہنلیں تہ اوہ نیہہ تُساں نال جائی
سکسی۔“

”تُس اُس نی فکر نہ کرو پوسٹ مارٹم تھیں بعد لاش شرافت علی نے حوالے کیتی جاسی گی
کیونکہ اوہ اُس نا وارث اے، ایو اُس نے کفن دفن نا انتظام آپوں کرسن گے“ آکھی کے تھانیدار
گیٹ تھیں باہر نکلیا تہ اگے تھیں کہوڑے اُپر سر بچ ہمتخان اچھنا سا۔ ”السلام علیکم خان صاب!“ تہا
نیدار انوار سُن سر بچ ہوراں نال مصافحہ کرنیاں آکھیا۔

”وعلیکم السلام! پہنائی شرافت، پولیس کول جان تھیں پہنلیں توں اَساں کول آنا سا، مگنی پتہ
اے اج تکر اس گراں بچ پولیس کدے آئی“ سر بچ ہمت خان منجی اُپر پٹھنیاں آکھیا تہ تیمور بچوں
بولی پیا ”جناب! اسراں تہ پنچایت نی کوئی وقعت ہی نیہہ رہسی گی، اس قبیلے نی آج تکر ایوریت
رہی نی اے۔“

”سر بچ صاب! لڑائی چنگڑے نے نکلے موٹے فیصلے تہ پنچایت بچ حل ہوئی جانے ہین
لیکن ایہہ قتل نا معاملہ اے، اس بچ پہلا پنچایت کہہ کری سکنی اے، اسے واسطے اَساں چوکی ور
رپورٹ درج کرائی“ شرافت علی سُن صفائی بیان کرنیاں آکھیا۔

”سر بچ صاب! تُس تہ جانے ہو جے اَساں نے اپنے قاعدے قانون ہین اَساں کول
رپورٹ آئی تہ اَساں کاروائی کیتی، صحیح کیتا کہ غلط“ تھانیدار سُن چکھیا۔

”نیہہ جناب تُساں کجھ غلط نیہہ کیتا“ تُساں تہ اپنی ڈیوٹی کیتی، ور ماہڑی اک گزارش اے۔“
”تُس حکم کرو خان صاب! تُس انہاں پنڈراں گراواں سر بچ بعد بچ ہو پہنلیں اَساں نے
بزرگ ہو دہسو کہہ حکم اے؟“

”دراصل میں آکھنا چاہنا ہاں کہ اَس چوتھے تھیں بعد یوسف کی لئی چوکی ور حاضر ہوئی
جاساں گے، اگر تُس اجازت دیو تہ؟ کیا تہ اس ویلے اس کی پہناری صدمہ لگانا اے۔ اوہ آکھنے نا

بیاہ تھیں پہنلیں اگر ماں پئے مری جان تہ منڈا یتیم ہوئی جانا لیکن بیاہ تھیں بعد اگر اُس نی ٹبری
مرے تہ اوہ اس ویلے یتیم ہونا اے۔“

”سر پنچ صاب! قانون نے مطابق تہ آساں یوسف کی اسے ویلے گرفتار کرنا سا لیکن
تُس آکھنے ہوتہ چوتھے نکر اس کی مہلت دینے ہاں شرافت صاب تَساں کی کوئی اعتراض تہ نہیہ؟“
”جناب! ایہہ ہُن تَساں نی تہ سر پنچ ہوراں نی ذمہ داری اے۔“

”جلو فر شرافت صاب“ تھانیدار اُنہاں نال اتھوں نکلی چپ پنچ بیٹھا تہ جیپ چوکی داہر
ٹری پئی۔ ایسبولنس ہسپتال نے احاطے پنچ رُکی تہ ہسپتال نے عملے اسپتھر اتاری پوسٹ مارٹم نے
کمرے پنچ تہر یا تہ دو ڈاکٹر زلیخا نا پوسٹ مارٹم کرن لگے۔ تھانیدار انوار منشی نال چپسی نے بانٹ اُپر
کاغذ تہری اس قتل کیس نی کاروائی لکھنا سا، اس نے اگے کچھہ دو سپائی کھلتے نے سن۔ پوسٹ مارٹم
نے کمرے نے باہر شرافت اپنیاں دواں پُڑاں نال غم نے دریاں پنچ ڈُبیا نا ایہہ سوچنا سا کہ آخر
ماہری تہیہ ناقصو کہہ سی جے اس کی قتل کیتا گیا۔ اگر اوہ پلس ناسہارا نہ لینا تہ اس کی اک حادثہ
قراردتئی کے پنچایت رفع دفع کری چھوڑے آ۔ زلیخا ہاروں پتہ نہیہ کتینیاں تہیاں کہر یلو تشددنی
بلی چڑھی جانیاں ہن تہ انہاں نے وارث ایہہ زہر چُپ کری پی لینے ہن۔ ماہرے اس قدم نال
ہُن باقی لوکاں واسطے وی چوکی نارستہ کھلی گیا۔ میں زلیخا نے قاتل کی سزا دوائی کے رہساں
پہاویں مگی سپریم کورٹ وی جانا پوے ”پہا پاجی!“ اس نے خیالاں نی پیگ رفیق نی واز نال
ٹٹی گئی ”پوسٹ مارٹم ہوئی گیا اے، ہُن اس زلیخا کی اپنے قبرستان پنچ دفن کری سکے ہاں۔“

”آہو جلو، کہر لوک اڈیکنے ہوسن، چنگا تھانیدار صاب! تَساں نا ہنوں شکر یہ تَساں
آساں نی مدد کیتی ورنہ سر پنچ صاب اس کیس پنچ وی اپنی جنگ اڑائی چھوڑی سی۔“

”اس پنچ شکر یہ نی کوئی لوڑ نہیہ شرافت صاب! میں تہ ایمانداری نال اپنی ڈیوٹی کیتی، تَس
آرام نال کفن دفن کری لوؤ، چوتھے تھیں بعد کاروائی اگے بدھاساں۔“
رت نے حوالے فر ایسبولنس ہسپتال نے احاطے تھیں باہر نکلی گئی!

بیچارے رزاق نیاں خوشیاں مٹی بچ ملی گئیں، آپوں تہ منجی نال چمٹیا ناسا ہُن اُس نا پتر وی بُت بنی کے کھٹ اُپر پیا ناسا۔ رزاق اپنے رب کولوں روئی روئی کے کچھنا سا کہ ”اے! ماہڑیا ربا! تنگی امتحاناں تہ آزمائشاں واسطے ماہڑا ہی کُہر ملیا سا۔ تو اہڑے بغیر نہ ماہڑا اگے اے کوئی تہ نہ پچھے میں بے کس تہ بے بس ہاں توں ہی کوئی چارہ کر۔“ اتر واں نال اُس نی داڑھی پوری طراں سچی گئی نی سی، اُس نی بوہٹی اُس تھیں تھوڑا دُور ریاض کی کھیر کھلانی سی ہو رحید انہاں سوچاں بچ ڈُبیانا سا کہ کُہر ناخر چہ کسراں چلسی؟

حکیم سنت رام نی دیسی دوائی نال ریاض کی ایہہ فرق پیا سا کہ اوہ ہتھ پیر ہلان لگا سا۔ ہر آن آ لے بندے کی تہنیاں لائی کے اسراں تکلنا رہنا جسراں اُس کی پچھانن نی کوشش کرنا ہووے۔ ادھروں حمید نے سوہریے وی دباؤ باہن لگے سن کہ پندرہویں تھیں بعد کوئی چنگا جیا تہنیا ڈانکی نہہہ کی کُہر لئی جاؤ تاں جے اسراں نے سروں ذمہ داری لتھے، کیا نکہ موت تہ جبران نے کُہر ہوئی نی سی، مہراں چنگا پہلا سا، ریاض نی تہ اس نا کہہ پتہ ٹھیک ہون بچ کتنے سال لگی جان۔ رزاق نی بوہٹی انہاں سوچاں بچ پئی نی سی۔ اوہ کرے تہ کہہ کرے۔ اُس سوچیا کہ اس گل نی صلاح اوہ جبران لالے نال کرسی تہ اوہ ریاض کی کھیر کھلانی جبران ہو راں نے کُہر ٹری گئی۔ چوتھے نی رسم کل شامی مگی گئی نی سی ہو روعدے نے مطابق یوسف کی اپنا آپ پلس نے حوالے کرنا ساجس واسطے اوہ حیلے بہانے کرنا سا۔ جبران اس کی سمجھانیاں آکھیا ”پتر! جو ہونا سا اوہ تہ ہوئی گیا، زلیخا واپس بیہہ مرن لگی اُس واسطے تنگی اُس نیاں یاداں نال جینا پسی گا۔ میں وی تنگی پلس نے حوالے کرن نے حق بچ بیہہ ہاں ور کہہ کراں سر بچ ہمت خان ضامن رہیا نا اے، اس واسطے تنگی اس کی دتی نی زبان نی لاج رکھنی پسی گی، کیا نکہ اسراں اسے گراں بچ رہنا اے۔“

”پہنا پاجی! پوسٹ مارٹم نی رپورٹ نے مطابق زلیخا نے سر اُپر سٹ پچھلے پاسے تھیں لگی نی اے، ایہہ سوچن نی گل اے کہ اس کُہر بچ او پراتہ کوئی بیہہ سا، فر ایہہ کم کس کیتا؟“ یوسف کُجھ سوچنیاں پچھیا تہ جبران آکھیا ”پتر! ایہہ تہ زلیخا ہی دہسی سکئی سی بیچارے۔ اوہ تہ رب کی پیاری ہوئی گئی، ہُن تہ ایہہ رب ہی جانا اے قیاس کرن بچوں کہہ نکلسی، رب کی ایو منظور سا،“ جبران اس کی دلاسدینیاں آکھیا۔

”زلیخا کی پہلا ناما ہڑے واسطے بہوں او بکھا اے اگر مگی پتہ لگی جاوے کہ اس نے سر اُپر سٹ کس ماری تہ میں اس کی چیری کے دو پھاڑ کر چھوڑاں۔“

”جُل پُتر! چوکی جُلنے ہاں میں وکیل کی سہنیا پھینچی چھوڑیا، اوہ شہر تھیں چوکی واسطے نکلی گیا ہوئی، تکتے ہاں کیس نی کہہ نوعیت زنی۔ ایہہ کمبخت تھانیداروی پتہ نیہہ کیہڑی مٹی نابیانائے، سوہرا رشوت وی نیہہ لینا کہ بندہ کجھ دیتی دوائی کے جان چھڑاوے، جبران مٹھے تھیں اٹھنیاں آکھیا تہ یوسف چوکی جان واسطے تیاری کرن لگا۔

اتنے بچ رزاق نی ٹیری بیہڑے بچ بڑھنیاں سلام کیتی تہ جبران پچھیاں ”ریاض نا کہہ حال ہے؟ گل شل کتیس کہ حالیں نیہہ؟“

”بیہہ لالا! حالیں بس ہتھ پیر ہلانا اے۔“ اتنے بچ یوسف اندروں کپڑے پائی باہر نکلیا تہ پیوکی آکھیاں ”جُلو پہنا پاجی! میں تیار ہاں۔“

دو تہنیاڑے پہنلیں جنتی زلیخا ماہڑے کول آئی تہ آکھن لگی ”پہنا بی! میں تئساں نال اک راز نی گل کرنی اے، اس تھیں پہنلیں کہ کوئی انہونی ہوئی جاوے اسکی روکنا پیسی، اس تھیں پہلاں کہ اوہ گل کی اگے بدھانی اُس کی چاچی واز ماری تہ گل ادھ لکی ریپی گئی، رزاق نی بوہٹی جبران کی آکھیا تہ اُس نے متھے اُپر حیرانی نال بل پیپی گئے۔“ اس نامطلب اُس نے دل بچ کوئی گل ضرور گھڑنی سی، کول کھلے یوسف آکھیا۔

”پُتر! اُس نے دل بچ کہہ گل سی اُس کی اوہ اپنے نال لئی گئی، جُل اُس چوکی جلاں۔ توں چاچی نا خیال رکھیاں، آکھ کے اوہ چوکی داہر ٹری پئے۔

(جاری)

